ЛАСЛОВ ЗУБАНИЧ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДВОРЯНСЬКИХ РОДИН ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ У 1526–1657 РР.

УДК 94(439)"1526/1657"+929.732
ББК 63.3(0)4-5
З-91

Рецензенти:
доктор політичних наук, професор С. А. Асланов
кандидат історчних наук, доцент О. В. Ферков

Зубанич Л. Л.
Суспільно-політичний розвиток дворянських родин Північно-Східної Угорщини у 1526-1657 рр. / Л. Л. Зубанич. – Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР – ШАРК», 2021. – 298 с.

ISBN-978-617-7796-16-8

Монографія є доопрацьованим варіантом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. У роботі на основі дослідження архівних, опублікованих та неопублікованих документів, а також наукової літератури здійснено комплексний конкретно-історичний аналіз місця та ролі дворянських родин у суспільно-політичному, економічному та культурному процесах Північно-Східної Угорщини (комітати Унг, Берег, Угоча, Мараморош) протягом 1526–1657 років. Згадані чотири комітати Північно-Східної Угорщини протягом XVI–XVII століть у межах унітарної держави виконували перш за все оборонну функцію, захист державних кордонів із Польщею та Молдовою. Дворянство Північно-Східної Угорщини, завдяки своєму майновому стану, шляхом перерозподілу влади, успішно виконувало цілий спектр завдань, з-поміж яких головними були: збереження цілісності держави та захист її кордонів через систему прикордонних замків, а також підтримка перших закладів освіти та культури у своїх маєтках. У XVI столітті з розвитком станової держави почався і розподіл державної влади, в якому важливу роль відігравали Державні Збори – єдиний законодавчий орган, представників якого обирали дворяни. У роботі дано характеристику видатних дворянських родин Північно-Східної Угорщини в контексті їх участі у політичних, економічних та культурних процесах протягом 1526–1657 років.

Рекомендовано до друку: Вченою радою Українсько-угорського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 4 від 27 січня 2021 року.

ISBN-978-617-7796-16-8

© Зубанич Л. Л., 2021
© ПП «АУТДОР – ШАРК», 2021

Ласлов Зубанич

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДВОРЯНСЬКИХ РОДИН ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ У 1526–1657 РР.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 7

ВСТУП 9

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 17

1.1. Історіографія проблеми 17

1.2. Джерельна база дослідження 38

РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА РОЛЬ ДВОРЯНСТВА ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ 59

2.1. Формування та розвиток дворянства як суспільної верстви 59

2.2. Соціально-економічні відносини у дворянському середовищі 99

2.3. Релігійні конверсії нобілітету 110

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИДАТНИХ РОДИН КОМІТАТІВ УНГ, БЕРЕГ, УГОЧА ТА МАРАМОРОШ 127

3.1. Внутрішне розшарування дворянства 127

3.2. Процес надання дворянських титулів та гербів 136

3.3. Сімейна історія дворянства Північно-Східної Угорщини 142

ВИСНОВКИ 233

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 237

ДОДАТКИ 269

ПЕРЕДМОВА

Проблематика історії еліт –особлива тема історичних досліджень. Одночасно вона є захоплюючою, цікавою і складною. Нобілітет як вища верства середньовічного та ранньомодерного суспільства Угорщини був носієм високої, елітарної культури та охоронцем духовних традицій. Цю функцію еліта зберігала впродовж століть.

Взаємовідносини між суспільними станами і навіть прошарками всередині дворянського стану в ранньому новому часі вкрай ускладнилися. Угорське дворянство, не втрачаючи свого привілейованого становища, пристосувалося до викликів середини XVI ст. Саме на цей час припадає початок диференціації дворянського стану, поповнення його за рахунок інших, нижчих станів суспільства. На історичній арені Угорщини формується група «homo novus», яка вміло скористалася ситуацією загального хаосу і дуже скоро заступила місце спадкових дворян/аристократів у суспільно-політичному житті не тільки Угорського королівства та Трансільванського князівства. Проявила себе і на історичній арені Центрально-Східної Європи (наприклад Дьордь II Ракоці).

Власне участь дворянства у різних суспільно-політичних, культурно-духовних процесах Угорщини знаходиться у центрі дослідницької уваги Ласлова Зубанича. У цій монографії репрезентовано його виклад бачення проблеми.

Враховуючи, що середньовічна і ранньонова історія сучасного Закарпаття до сьогодні насичена міфами, застарілими ідеологічними штампами радянської історіографії, подібне дослідження давно на часі, воно вкрай потрібне для вітчизняних і особливо закарпатських читачів. Автор вмі-

ло розкриває маловідомі або й навіть невідомі моменти біографії представників славетних дворянських родин Перені, Другети, Добо та інші. Вітається і те, що до обігу залучено широку документальну базу, текст насичений уривками грамот, законодавчих актів, епістоляріїв.

Запропоноване дослідження є результатом багаторічної кропіткої пошукової роботи історика. Сподіватимемось, що монографія Ласлова Зубанича спонукає до нових відкриттів у царині середньовічної та ранньомодерної історії нашого регіону молоде покоління дослідників.

Оксана Ферков,
кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», співкоординатор центру досліджень історії Угорщини та українсько-угорських відносин Факультету історії на міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

ВСТУП

Невід'ємною складовою дослідження вітчизняної історії є вивчення різнопланових суспільних відносин у тривалому історичному відрізку. Для комплексного вивчення минулого Закарпаття вкрай необхідно дослідити складні та багатогранні аспекти військово-політичних, соціально-економічних, соціокультурних та конфесійно-релігійних взаємовідносин різних соціальних груп і, зокрема, еліти середньовічного та ранньомодерного суспільства – дворянства. В європейських суспільствах, починаючи від раннього Середньовіччя, виділилася нечисленна група людей, яка керувала державним організмом, впливала на суспільні відносини. Цей прошарок – дворянство/нобілітет/шляхта/немеші – становили усього 1-2 відсотки від загальної чисельності населення (в Угорщині – 4-5, в Речі Посполитій – 7-8 відсотків).

Активна соціальна диференціація, зокрема виділення нобілітету, спостерігається в Угорському королівстві вже в XI ст. Золота булла короля Андраша II 1222 р. стала вирішальним актом оформлення станового суспільства. Структура станового суспільства не залишалася сталою, незмінною і в наступні століття. У кризові періоди, зокрема загрози османського вторгнення, нобілітет стає на захисті інтересів держави, бере на себе завдання захисту вітчизни. Суспільно-політичні процеси XVI ст. внесли чергову корективу у соціальну стратифікацію угорського суспільства, нобілітет розшаровується, зазнають змін взаємовідносини між групами дворян/немешів тощо.

У результаті поразки у битві під Могачем 29 серпня 1526 р. на руїнах могутньої середньовічної Угорської держави утворилися три держави/провінції різного політичного, економічного та релігійного спрямування. Існували ці формування у період 1526–1657 років. Взаємозалежність цих трьох регіонів (Угорське королівство, Трансільванське князівство, угорські території Османської імперії) та спільна зовнішня загроза привели до формування нового суспільного устрою. Каталізатором став трансформаційний, потужний за своєю чисельністю та економічним потенціалом суспільний стан – дворянство.

Суспільно-політичні процеси раннього нового часу мали свої особливості у різних регіонах Угорщини. Так, комітати Північно-Східної Угорщини (у тому числі Ужанський, Березький, Угочанський та Мараморський) були на периферії основних «військових маршрутів», через це, незважаючи на відносно обмежені ресурси, чисельність населення тут залишалася сталою. Територія знаходилася у буферній зоні двох державних утворень: Угорського королівства та Трансільванського князівства. Це вело за собою часту зміну кордонів, сфер впливу, неодноразові збройні конфлікти, втім сприяло взаємозбагаченню духовної культури, впливу освітньо-культурних осередків обох держав тощо.

Впродовж XVI–XVII століть Угорське королівство та Трансільванське князівство залишалися становими монархіями, в яких правитель (король або князь) поділяв владу з представниками вищого суспільного стану, тобто дворянством. Місцеве (комітатське) управління опиралося на станову систему суспільства. В управлінських органах мали право працювати лише особи дворянського походження, позаяк більшість високих посад займали землевласники.

Важливо знати, що у період державно-політичного роз'єднання та турецької окупації вдалося зберегти угорську еліту. Це найяскравіше спостерігається саме у північно-східному регіоні. Через те, що офіційна резиденція королів Угорщини – династії Габсбургів – знаходилася у Відні, а трансільванські князі не мали постійного двору, великі аристократичні родини (угорський нобілітет) виконували місію збереження і примноження духовно-культурних традицій, створювали осередки науки, освіти і культури. Політичне, економічне та культурне піднесення у країні не могло б відбутися без активної участі дворянства. Впродовж досліджуваного нами періоду представники дворянства були присутні у всіх визначних сферах державного життя (економіка, військова справа, освіта, релігія). Отже, важливим аспектом пізнання історії раннього нового періоду є дослідження ролі дворянства у всіх без виключення процесах функціонування держави і суспільства.

Актуальність дослідження пояснюється і тим, що суспільно-економічне, політичне та релігійне становище дворянських родин Північно-Східної Угорщини визначеного періоду (1526–1657) українською історичною наукою практично не вивчалося. Відсутня усталена термінологія стосовно позначення органів системи комітатського управління, груп станів, тощо. Тому деяка термінологія використовується нами вперше у перекладі з угорськомовного варіанта, оскільки в українській історичній науці немає її аналогів.

Мета нашого дослідження – показати місце і роль дворянських родин у суспільно-політичних, економічних та культурних процесах Північно-Східної Угорщини у 1526–1657 рр.

У контексті мети ми працювали над розв'язанням наступних завдань:

– дати характеристику джерельної бази дослідження та ввести до наукового обігу нові документи та матеріали про дворянство Північно-Східної Угорщини у зазначений період;

– простежити наслідки політичного краху угорської держави у 1526 р. та показати шляхи виходу дворянства з цієї кризової ситуації;

– розкрити особливості формування та розвитку нобілітету як впливової суспільної верстви, показати його роль у житті Угорського королівства та Трансільванського князівства;

– прослідкувати процеси внутрішнього розшарування еліти та на конкретних прикладах проаналізувати процеси їх поповнення;

– дати характеристику видатних дворянських родин Північно-Східної Угорщини в контексті їхньої участі у політичних, економічних та культурних процесах 1526–1657 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1526 р. до 1657 р. Нижня часова межа визначається могачською битвою (29 серпня 1526 р.), яка виявилася епохальною подією для майбутнього Угорського королівства. Після загибелі в битві короля Лайоша II та більшої частини правлячої еліти, дворянство країни обрало двох королів – Яноша I Заполяї та Фердинанда I Габсбурга. Період 1526–1541 років фактично був часом громадянської війни, яка загострювалася через постійну присутність турків на південних рубежах Угорщини. Після захоплення замку Буда та центральної частини країни Османами у 1541 році, Угорщина розпалася на три частини: Угорське королівство зі столицею у м. Пожонь (Братислава, Словаччина), Трансільванське князівство з центром у м. Дюлафегервар (Alba Julia, Румунія), а окупо-

вані турками території були об'єднані навколо окремого вілайєту з центром у Буді. Співіснування королівської Угорщини та Трансільванії в тіні Османської імперії виявилося надзвичайно крихким механізмом.

Верхня хронологічна межа нашого дослідження визначається розпадом слабкої, умовної, але все таки дієвої системи взаємовідносин двох угорських державних утворень після польської кампанії трансільванського князя Дьордя Ракоці II (1648–1660). У 1657 році, маючи великі амбіції посісти польський трон, князь Ракоці невдало втрутився у польсько-шведську війну (доречі у союзі з козацьким військом). Трансільванська армія, втікаючи з Речі Посполитої, потрапила у полон до кримського хана, а північно-східні комітати Угорщини (частина яких – саме спадкові володіння Ракоці) були спустошені польськими каральними загонами коронного гетьмана Єжи Любомирського. Значна частина прикордонних замків Трансільванії потрапила до рук турків. Ця серія подій призвела до значного занепаду економічного розвитку. Через зменшення чисельності населення та за відсутності підтримки з боку Трансільванського князівства, Габсбурги почали обмежувати станові права дворянства та свободу віросповідання. Після 1657 року дворянство північно-східних комітатів було не в змозі протистояти посяганням віденського двору, котрий поширював свою політичну владу над регіоном.

Географічні межі дослідження охоплюють північно-східну частину Карпатського регіону – комітати Унг, Берег, Угоча та Мараморош (адміністративно-територіальні одиниці) Угорського королівства та Трансільванського князівства, які сьогодні частково утворюють Закарпатську область України, східні території Словаччини (колишні Капушанський

та Собранецький райони), Вашарошнаменьський район (Саболч-Сатмар-Березька область Угорщини), південні землі повіту Сату-Маре (територія колишнього Халмеуського району Угочанського комітату) та повіту Марамуреш (територія колишніх районів Вішо, Ізавелдь, Шухатаг, Сігет, Тарацвіз) Румунії. Досліджувана територія займає басейни річок Уж, Латориця, Боржава, а також верхнью течію Тиси.

Об'єкт дослідження – дворянські родини Південно-Східної Угорщини (комітати Унг, Берег, Угоча, Мараморош) у 1526–1657 рр.

Предмет дослідження – суспільно-політичний, соціально-економічний та культурно-релігійний процеси, які мали місце на території Південно-Східної Угорщини у 1526–1657 рр., зокрема участь у цих процесах дворянських родин.

Джерельна та історіографічна база та застосування сучасних методів наукового аналізу дають можливість констатувати, що:

Дворянство Північно-Східної Угорщини було тим суспільним прошарком, який завдяки своєму майновому стану міг займатися суспільно корисними справами – шляхом перерозподілу влади управляв інституціями комітатської системи як базової ланки станової держави. В умовах турецької загрози та окупації дворянство, завдяки своїм економічним та військовим ресурсам, дістало можливість відновити свою історичну «місію» – захист держави від ворогів.

Дворянство було важливим елементом угорського суспільства, адже у період державно-політичного роз'єднання XVI–XVII ст. воно успішно виконувало функції збереження цілісності держави та захисту кордонів через системи прикордонних замків. Аристократія та середнє дворянство виконували ще й просвітницьку місію – стали фундатора-

ми закладів освіти та культури у своїх маєтках. Дворянство Північно-Східної Угорщини не було замкнутою суспільною групою, адже воно поповнювалося за рахунок вихідців із різних станів, через пожалування за військові, економічні та культурні заслуги перед державою/королем/князем.

Після катастрофічних подій 1526-1541 рр. змінилися майнові відносини в середині дворянського стану. Отримання/здобуття дворянського статусу вже не означало пряме збагачення, не було пов'язане із даруванням землі. З'являється новий суспільний прошарок – дворяни-армалісти[1].

Угорщина навіть після розколу на три частини зберегла традиційну для неї адміністративну систему – систему комітатів. Це забезпечувало стабільність дворянського станового устрою. Її представники не тільки керували системою, заснованою на майні та привілеях, а й отримували від неї вигоду. Хоча місцева влада представляла зовсім інший рівень державного управління (законодавство, виконавчі органи, правосуддя), її інтереси вельми рідко збігалися з інтересами центральної влади. У XVI столітті з еволюцією станової держави відбувався перерозподіл державної влади, в якому

[1] Після битви під Могачем в угорській геральдиці відбулися значні зміни. З приходом на угорський трон Габсбургів почалося формування нового суспільного прошарку – гербового дворянства (лат. armalista). До тих пір гербами володіли виключно дворяни, в подальшому ж навпаки – разом із гербом особа діставала ще й дворянський титул. Після розколу країни на три частини у Трансільванському князівстві також застосовували право дарування герба та дворянського титулу. На початку XVI ст. отримання дворянського титулу означало не лише підвищення статусу в суспільстві, а й набуття маєтку, що забезпечувало господарську стабільність нового дворянина. Через скорочення кількості королівських земель, що підлягали даруванню, отримання титулу фактично означало, що королівська канцелярія за відповідну плату видавала дарованій особі та її родині дворянську грамоту. Цей документ звільняв отримувача від сплати податків, а також надавав право участі в громадському житті; маєтки ж, що не потрапляли під надання дворянського титулу, і надалі обкладалися податками.

важливу роль відігравали Державні станові Збори – єдиний законодавчий орган, депутатів якого обирали дворяни.

Впродовж XVI століття докорінно змінилися суспільні потреби і очікування щодо ролі дворянства. Більшість дворян вже не брали участі у воєнних діях, а натомість господарювали у своїх маєтках. Дворянин не обов'язково походив з давнього роду, адже королівська милість могла підняти навіть селянина до вершин соціальної ієрархії. Можливість вступити/увійти до дворянського стану практично усім нижчим станам стала джерелом суспільного напруження. Впродовж XVI–XVII століть в середині дворянського стану відбувалася економічна/майнова диференціація. Чітко виділилася нечисленна, але багата аристократія, яка мала загальнодержавний політичний вплив. Другий за статусом був прошарок заможного середнього дворянства, яке тримало в своїх руках управління комітатами. Найчисельнішим був третій прошарок – дрібні дворяни. Відмінності між прошарками дворян проявлялися і в наданні їм та користуванні ними правами, вольностями і привілеями. Впродовж XVI–XVII століть, через брак вільних маєтків, на території Північно-Східної Угорщини не сформувалося нове покоління заможного дворянства, домінуючі позиції і надалі посідали представники давньої аристократії: Перені, Другети.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Почанаючи з XIX ст. в історіографії особливу нішу займає вивчення проблематики зародження, функціонування та внутрішньої стратифікації суспільної еліти. Закономірно, що дворянський/шляхетський стан опиняються у фокусі дослідницької уваги, адже саме дворяни вже з кінця Середньовіччя – початку раннього нового часу виконували роль суспільної еліти. На ранніх етапах саме походження та багатство були визначальним фактором належності до еліти. Згодом ці умови доповнювалися суспільно корисною діяльністю (військова служба, завоювання прихильності правителя).

Спостерігається активна суспільна мобільність. У випадку дворянського стану в однаковій мірі відбувалася вертикальна та горизонтальна мобільність. Дослідження підтверджують, що дворянство було тим суспільним станом, який завдяки своїм майновим можливостям виконував суспільно корисну діяльність – через переділ владних функцій забезпечував функціонування нижчої сходинки станової держави, тобто комітатських інституцій. Вдало скористалося дворянство державно-політичним роз'єднанням (1526, 1541) та внутрішньою політичною кризою, адже постійна загроза з боку Османів і Трансільванського князівства робила їх потрібними та мобілізувала їх фінансовий і військовий тил. Саме дворянство розглядалося істориками як один із визначальних суспільних прошарків у найтемнішу добу угорської історії.

Угорська історіографія XIX ст. ототожнювала вітчизняну історію з історією угорської нації. Активно вживалася термінологія сформульована ще Іштваном Вербовці – «шляхетна нація»[2]. Втім історики свої дослідження поширювали на увесь Карпатський басейн, зупиняючись де-не-де на питанні виникнення і розгортання національних рухів.

Угорська урядова політика XIX ст., що лише формувалася, першочерговим завданням класичної, романтичної за світоглядом історіографії вважала посилення інтересу, ентузіазму до минулого. Безперечно, значна роль в цьому надавалася популяризації діяльності видатних історичних постатей (Іштван Бочкаї, Габор Бетлен, Ференц Ракоці II), а також іншим рухам, насамперед визвольним. Провідні представники тогочасної історичної науки (Калман Талі, Шандор Сіладі, Бейло Грюнвальд, Шандор Маркі, Альберт Бревіці та ін.) в основу студій вкладали ідею «extra Hungariam non est vita»[3]. Це їм не заважало писати в дусі загальноєвропейських методологічних течій. Серед праць узагальнюючого характеру особливо виділяється десятитомник під редакцією Шандора Сіладі (1827–1899), виданий з нагоди тисячоліття угорської державності під назвою «Історія угорського народу»[4] [169, 170, 171, 172, 173, 174]. Видання містить потужний науково-джерельний апарат, а упорядники, поряд із політичною історією, багато уваги приділяли відображенню суспільно-економічних процесів,

---

[2] Суть тези полягає в тому, що «дворяни є нащадками угорців-завойовників, а кріпаки – це народи, завойовані угорцями, а також нащадки угорців, позбавлених дворянських привілеїв».

[3] З лат. – «життя поза Угорщиною не існує»

[4] Автори – Генрік Марцалі, Вільмош Фракної, Ігнац Ачаді, Давід Андял, Шандор Маркі, Дюла Шенгерр, Ґустав Бекшич

акцентуючи на ролі дворянства в суспільному житті. Продуктом романтичної історіографії стало, з-поміж інших, протиставляння куруців[5] лабанцям[6], перетворення Трансільванії у символ національного протистояння і свободи віросповідання. Представники цього покоління воліли зображувати знать рушійною та формуючою силою суспіль-

---

[5] Ку́руци (угор. *kuruczok/kurucok* від лат. слова «crux» - «хрест») – учасники антигабсбурзьких повстань в Королівстві Угорщина в період з 1671 по 1711 роки. На думку вченого XVIII ст. Матіаса Белла, термін використовувався в 1514 році для позначення повсталих озброєних селян на чолі з Дьєрдем Дожею в Угорщині. Белл припустив, що слово Kuruc отримано з латинського слова «Круціо» (хрестоносець) і в кінцевому рахунку з «CRUX» (хрест). Сьогодні деякі угорські етимологи не приймають теорію Белла і вважають, що слово з'явилося в 60-х роках XVII століття у формах «куруци», «kuroc» або «kurudsch», що мають невідоме походження. Його оригінал мав таке значення - бунтівник, прихильник, дисидент. У 1671 році назва використовувалася в Угорщині для позначення благородних біженців з Угорського королівства. Згодом назва стала популярною і використовувалася з 1671 року до 1711 року в текстах, щоб позначити заколотників Угорщини та північної Трансільванії, що борються проти Габсбургів та їх політики. Бунтівники першого куруцького повстання називали себе втікачами або в офіційній термінології «різні загони втікачів - барони, знать, кіннота та солдати піхоти - хто бореться за матеріальну та духовну свободу угорської батьківщини». В сучасній угорській мові слово «kuruc» іноді використовується, для позначення патріотичних людей, які готові боротися за інтереси угорської нації.

[6] Лабанци (угор. *labanc/labancok* від слова «lobonc/ok») у XVII–XVIII столітті це була переважно назва угорських військ, відданих Габсбургам, та угорських сторонників династії, які жили в Угорщині під час повстання Текелі та війни за незалежність Ференца II Ракоці. Існує багато варіатів щодо походження назви labanc: воно може походити від подібного слова угорського походження, яке стосувалося модних перук у віденському дворі. Слово також може мати французьке походження від «Le Blanc», що означає «білий». Це пов'язано з тим, що переважна більшість австрійської армії (особливо піхота) носила білу форму. У дворі князя Ракоці було багато французьких офіцерів. Ймовірно, саме від них угорці взяли цей термін, оскільки французи часто називали австрійців «лебланами», тобто білими. Повстанці мали на увазі насамперед іноземну армію Габсбургів, а потім, з деякими змінами у значенні, вони почали застосовувати це слово до угорських соратників віденського двору. Слово labanc мало негативне значення з XIX століття, починаючи з інституціоналізації національної історіографії, і практично зберегло це значення до наших днів.

ства, тому активно публікували першоджерела, більшість із яких зображує повсякденне життя дрібного та середнього дворянства XVI–XVII ст.

На противагу класичному історіописанню представники нової, так званої «народно-реалістичної» школи (Арнольд Іпої, Фрід'єш Пешті, Карой Рат, Імре Ревес, Карой Сабо, Іван Нодь та ін.) вважали, що рушійною силою історії є народ (селянство), а не дворянство. Керуючись принципами європейського позитивізму XIX ст., вони підготували серію видань із минулого комітатів Угорщини. Практично кожен комітат отримав свій окремий том. Поряд із політичною історією, акцентували увагу на соціально-економічному розвитку, земельно-майнових відносинах, історії знатних родів. На жаль, минуле чотирьох комітатів, які є предметом нашої уваги (Унг, Берег, Угоча, Мараморош), не отримали свої томи цієї серії. Деяку інформацію про минуле цього куточка держави можна почерпнути у томах, присвячених комітатам Саболч [299], Сатмар [300] та Земплін [301].

У другій половині XIX – початку XX ст. відбувається спеціалізація історичних досліджень. Поряд із раніше домінуючою історією зростає дослідницький інтерес до комплексного вивчення суспільних процесів. Важливим напрямом угорської історичної науки стала школа суспільної та економічної історії. Визначними представниками цієї школи була група дослідників, згуртованих навколо журналу «Оглядач угорської економічної історії» («Magyar Gazdaságtörténeti Szemle») (1894–1906 рр.): Карой Таґані, Шандор Такач, Іґнац Ачаді, Ференц Ковач. Вивчали насамперед економічну та суспільну історію. Праці І. Ачаді, пов'язані з феноменом кріпацтва [179] і оподаткування [178], виходять далеко за межі лише цих суспільних прошарків.

В історіографії Угорщини першої половини XX ст. знайшлися прихильники застосування міждисциплінарних студій, запропонованих французькою школою «Анналів» (Annales) та американським виданням «Нова історія» (New History). Відтак розпочалося видання серій фундаментальних історичних праць. У серії «Угорщина та народність» (1937) побачила світ соціографічна праця Іштвана Сабова (1898–1969) «Комітат Угоча» («Ugocsa megye») [361]. На тлі політичної історії регіону автор розкриває особливості економічних процесів та специфіку національного питання.

У когорті історичних шкіл початку XX ст. слід згадати школу інтелектуальної історії Дюли Секфю – своєрідного спадкоємця консервативних традицій Л. Ранке та Ф. Майнеке. Діяльність представників цієї школи (Балінта Гомана, Пейтера Ваці, Тібора Йоо, Йожефа Дейра та ін.) передовсім припадає на період між двома світовими війнами. Основними напрямами їх роботи є антиреволюційність та ворожість до лібералізму в поєднанні з концепцією належності угорського народу до германсько-християнської культурної спільноти, виголошення певної культурної вищості порівняно з сусідами (насамперед слов'янськими), а також акцентування на авторитеті державної влади. В 4-томній праці «Історія Угорщини» [239, 240, 241, 242, 243], авторства Балінта Гомана та Дюли Секфю, відбувається поляризоване протиставлення політичних понять «народу» та «державності», автори не підтримують ні автономій у межах Угорщини, ні конфедерації дунайських народів.

Своєрідною реакцією на Тріанонський мирний договір 1920 р. стала поява школи історії народностей, заснована Елемиром Маюсем[7], яка тяжіла до збереження та зміцнен-

[7] До цієї школи належали також Фрід'єш Пешті, Імре Ревес, Карой Сабов, Карой Таґані

ня культурно-духовної спільноти угорців, що залишилися в державах-наступниках Угорського королівства. Вчені намагалися підкреслити, що, на відміну від Західної Європи, рушійною силою суспільного прогресу були не пересічні громадяни, а верхній прошарок угорського дворянства, що сприяв модернізації країни.

У період між двома світовими війнами в Угорщині існувала наукова школа аграгної історії[8]. Чільне місце у студіях представників цієї школи займали питання господарської діяльності дворянських маєтків, навіть із застосування компаративного методу. Це, звісно, було прогресивним, адже попередні історичні школи (в тому числі й Д. Секфю) намагалися знайти передусім західноєвропейські паралелі, але ці спроби були невдалими.

Після 1945 р. угорська історіографія певний час продовжувала традиції та напрями історіописання міжвоєнного періоду. Інституційні форми спочатку залишалися незмінними, втім дуже швидко марксистська ідеологія стала домінуючою. Провідну роль у студіях відтак посіла політична історія, натомість суспільна відійшла на задній план. Завдяки марксистській методології укорінилося поняття другого закріпачення, яке виводили із рішень Державних зборів 1514 р., а саме заборони вільного переселення селян. У такому контексті дворянство вважали регресивною, паразитарною суспільною верствою, прислужником Габсбурзької експлуатації, відповідно, затаврували як зрадників національних інтересів. Певну «амністію» отримували тільки лі-

[8] Представники цієї школи Шандор Домановський, Іштван Шинкович, Імре Веллманн, Чоба Чаподі, Емма Ледерер, Янош Беліцький, Дьордь Коморовці, Іштван Бакач

дери повстань (дворянське походження яких залишали поза увагою).

Поряд із марксистським напрямом історіографії певний час діяли інші течії, зокрема – школа історії конституції та права (Ласло Асталош, Андор Чізмадіа, Мартон Шарлош, Дьозо Ембер, Барна Мезеї), а також так званої ідеологічної історії (Домокош Кошарі, Аґнеш Р. Варконі, Пейтер Ґунст, Золтан Варга, Ференц Ґлатц, Міклош Лацко).

Вагоме значення мали також аграрні, економічні та суспільно-історичні дослідження. Серед дослідників варто виділити праці Іштвана Сабо, який розпочинав свою професійну діяльність в Державному архіві. Починаючи з 1936 р. він був редактором «Архівного вісника» (Levéltári Közlemények), згодом перейшов на викладацьку роботу в Інститут Телекі, а з 1943 р. – в Дебрецен. З його іменем пов'язані численні суспільно-історичні студії, які стосувалися насамперед історії селянства («Історія угорського середньовічного села» («A középkori magyar falu») [360]. Історик Вільмош Ереш влучно сказав: *«...значимість Іштвана Сабо полягає в тому, що, дотримуючись найкращих міжвоєнних традицій історіографії, в атмосфері, просякнутій політично-ідеологічними елементами, яка вимагала політичної історії, він усе ж репрезентував аналітичну суспільну історію, покладався на суміжні науки (мовознавство, етнографія, географія), мужньо відстоював думку про те, що саме селянство утримує націю, відважно продовжував традиції незалежності угорської історіографії».*

Для історіографії другої половини XX ст. характерне написання ґрунтовних синтезів, яскравим прикладом чого є десятитомна «Історія Угорщини» («Magyarország történelme»). Робота над багатотомником була розпочата в 1970 р., але не

завершена досі [296, 297]. Пристосовуючись до зміненої концепції історичного розвитку угорців, автори не змогли уникнути «національної суперечки» навколо питань про рух за незалежність XVI–XVII ст. Завдяки доробку Домокоша Кошарі історія Угорщини позбулася кліше «колонії Габсбургів», хоча теза про друге закріпачення продовжувала застосовуватися, а переоцінка ролі кріпацтва сталася тільки в другій половині 1990-х рр.

Одним із найвагоміших досягнень історичної науки Угорщини кінця XX ст. стала тритомна «Історія Трансільванії» («Erdély története») [222, 223, 224] за редакцією Бейли Кепеці. Після розпаду соціалістичної системи у 1991 р. і поступової відмови від марксистської ідеології в історичних студіях, новаторством стала серія «Угорці в Європі» («Magyarok Európában») (редактор Ференц Ґлатц), відома своїми прогресивними висновками. На жаль, були опубліковані лише перші три томи, автори яких Пал Енґел [221], Ференц Сокай [364] та Домокош Кошарі [276].

Узагальнюючі праці з історії Угорщини, починаючи від перших синтезів і до кінця XX ст., у тій чи іншій мірі звертали увагу на проблематику дворянських рухів, історію дворянських родів. Висвітлення проблеми і власне оцінка дворян як суспільного прошарку чи діяльності того чи іншого дворянського роду, конкретного діяча залежала від панівної ідеології, домінуючого в історіописанні методологічного напрямку тощо. Час від часу була присутня як ідеалізація, так і повне ігнорування дворянства у суспільно-політичних процесах та культурному розвитку угорської історії. Дещо іншу картину репрезентації дворянства та його ролі демонструють праці з регіональної історії Угорщини, минулого комітатів.

Паралельно з офіційною історіографією вагомий вклад у вивчення історії регіонів зробили місцеві історики або регіоналісти. Серед перших, хто започаткував цей напрямок, був історик, географ, письменник, ерудит – Матяш Бейл (1684–1749). Після завершення навчання у Німеччині, він викладав у гімназії міста Банська Бистриця, а потім у Братиславській гімназії. У результаті ретельного збору та аналізу історичних матеріалів побачила світ його п'ятитомна праця «Історико-географічний опис нової Угорщини» («Notitia Hungariae novae historico-geographica»»), у якій автор описав історичний та географічний аспекти держави. Текст праці ретельно перевірявся та редагувався, оскільки М. Бейл використовував не лише історичні джерела, а й висловлював особисті враження. Наукова цінність дослідження є неперевершеною, адже автор приділяв увагу й археології, етнографії, економіці, освіті окремих комітатів. На жаль, з поміж комітатів, які окреслені нашим дослідженням, з рукописів М. Бела у формі рукопису зберігся лише опис Березької жупи, доповнений мукачівським вікарієм Керестенєм Лауренчиком близько 1820 р. У п'ятому розділі опису комітату дослідник зупиняє увагу на дворянських сім'ях регіону: «Поряд із шляхетними династіями жупа поділена між дворянськими родинами... Серед них найбільш процвітаючим є рід баронів Перені. Не можна не згадати також інші дворянські родини: родину Лоняї з Надьлоні та Вашарошнаменя, Поґань з с. Чеб, Ілошваї з Іршави, Ґуті з с. Ґут, Беґані з с. Беґань, Бай з с. Лудань, Будаї з с. Белче, Кальді з Чорни (правильно: Кайді з с. Чома. – Авт.), Борнемісса з Іршави, Ґорзо та Ліпчеї з Білки, Зейковці з Імстичева» [187, с. 23–24].

У середині та наприкінці XIX ст. зроблено перші кроки в напрямку професійного дослідження історичного мину-

лого. Розпочалося активне виявлення і вивчення документальних матеріалів провінційних замків і палаців, родинних архівів тощо. Першість у цій справі зайняли члени створеного в 1867 р. Угорського історичного товариства (Magyar Történelmi Társulat). Товариством були організовані регіональні пошукові експедиції. Виявлені джерела, зокрема і матеріали родинних архівів різних комітатів, стали підґрунтям опублікованих наукових звітів та релізів на сторінках часопису «Століття» («Századok»).

До цього джерелознавчого руху долучилися дослідники з нашого регіону, але вони здебільшого були архівістами, істориками-аматорами, а не досвідченими вченими. До них належав і головний прокурор мукачівсько-сентміклошського маєтку графів Шенборнів Тиводар Легоцький (1830–1915). Він розпочав свою кар'єру науковця у сфері фольклору та етнографії. Трохи згодом захопився археологічними пошуками. Вже в 1860-х рр. на сторінках часопису «Століття» з'явилися статті, що згодом увійшли до його «Монографії Березького комітату» («Beregvármegye monographiája») [281, 282, 283]. Угорське історичне товариство доручило рецензувати праці історика-початківця генеалогу Івану Нодю та історику Фрід'єшу Пешті, які вказали автору на низку недоліків. Практично всі ці недоліки були усунені під час досліджень в архіві Лелеської капітули. Влітку 1877 р. власті Березької жупи офіційно доручили Легоцькому написати монографію краю. Робота тривала кілька років і після рецензії барона Єне Н'ярі (археологія) та Фрід'єша Пешті (історія) монографія була рекомендована для видання Угорським історичним товариством. Тритомник «Монографія Березького комітату» (1881) приніс Т. Легоцькому славу і визнання. Його доробок донині ніхто не зміг перевершити: «*Зна-*

чимість цієї книги в наші дні полягає в тому, що з часу її видання не було створено жодної праці, в якій детально опрацьовано історію Закарпаття в цілому або окремих його частин (Березька, Мараморська, Ужанська, Уґочанська жупи) на основі архівних джерел. Більшість видань, що побачили світ після 1945 року мають пропагандистський характер. Беззаперечним фактом є також те, що в регіоні, який після Тріанонського мирного договору став частиною Чехословаччини, впродовж двох десятиліть не було професійних істориків угорського чи русинського (українського) походження; викладачі, заснованого після Другої світової війни Ужгородського університету проводили «наукові» дослідження згідно ідеологічних вказівок, можливо з непомітними відхиленнями» [322, с. 25]. У «Монографії Березького комітату», на підставі великої кількості вже втрачених архівних документів, Легоцький аналізує оформлення Березького комітату, його інституцій, у контексті історії населених пунктів перераховує всі дворянські родини, які мешкали у даному регіоні.

Одним із найбільш визнаних дослідників історії дворянських родин Угочанського комітату та досліджуваного нами регіону був архівіст Андраш Комаромі (1861–1931). Комаромі народився в селі Пийтерфолво (Péterfalva) Угочанського комітату, після закінчення Мараморської гімназії в 1880 р. вступив до Будапештського університету, де здобув диплом у галузі гуманітарних наук. Впродовж 1880–1890-х рр. захопився джерелознавчими пошуками, досяг чималих успіхів у цій сфері. Дуже швидко він здобув наукове визнання і Угорське товариство геральдики та генеалогії (Magyar Heraldikai és Geneológiai Társaság) (1887) та Угорське історичне товариство (1889) обрали його до своїх лав. З 1895 р. А. Комаромі

стає член-кореспондентом Угорської академії наук (Magyar Tudományos Akadémia), а в 1917–1921 рр. – керівником Державного архіву, понад рік був редактором часопису «Історична скарбниця» («Magyar Történelmi Tár»). Темою його досліджень була історія XVI–XVII ст. Ось як у 1911 р. згадував про нього Дюла Ташнаді-Нодь: «*... як знавець справ дворянства, а в цій галузі має надзвичайно глибокі знання, він є одним із найкращих посадовців. Він має гострий розум, впевнену та стійку точку зору, висловлює їх чітко й зрозуміло, передаючи самі факти*» [208, с. 8]. А. Комаромі також планував написання монографії Угочанського комітату, але встиг зібрати тільки джерельний матеріал. У листі від 1890 р., адресованому нотаріусу Угочанського комітату Едену Уйгеї, він писав: «*Я особисто, заради власної репутації письменника, можу приступити до написання виключно такої монографії, яка в плані своєї цінності буде достойною не лише минулого жупи, а й відповідатиме рівню сучасної науки, не зганьбиться перед історичною критикою та у всіх аспектах відповідатиме сучасним вимогам*» [208, с. 14]. Андраш Комаромі залишив після себе чимало ґрунтовних праць, особливу цінність мають дослідження мараморського роду Рейдеї [262, 263, 264, 272], розвитку Мараморського комітату [267]. Угорський історик опрацював архів родини баронів Перені [258, 259, 260, 269, 270].

У середовищі дослідників минулого нашого регіону виділяється постать архівіста Дьордя Петроваї (1845–1916). Він є автором численних наукових праць з історії дворянських родин цього віддаленого краю Угорщини. Петроваї походив із румунсько-русинського дворянського роду. Один із предків, Саніслов Госсумезеї, був воєводою ужанських волохів (румунів), у 1330-х рр. разом із родичами переселився з Во-

лощини до Угорщини, був засновником родів Долгаї, Білкеї та Ілошваї. Зацікавлення історією свого роду підштовхнуло Д. Петроваї почати архівні пошуки. У 1867 р. він був серед засновників Угорського історичного товариства, часто публікував статті в часописі «Століття». Для нашого дослідження важливими є його праці про родинні зв'язки сім'ї Петроваї, а також генеалогічні студії, які головно друкували у періодичному виданні Товариства геральдики «Турул» («Turul») (товариство обрало дослідника до своїх членів у 1898 р.). Йдеться про родини Долгаї [348, 349, 350], Петроваї [345, 346, 347], Комловші [351, 352], Ілошваї [354, 355, 356], Білкеї 343, 344] та Горзов [342]. Д. Петроваї також брав участь у підготовці 13-томного видання Івана Нодя «Роди Угорщини з гербами та генеалогічними таблицями». Через проблеми в особистому житті автор змінив місце проживання, у 1906 р. був призначений головним архіваріусом Мараморської жупи. В останні роки життя вивчав історію заселення мараморських румунів.

Досліджуваний нами регіон слід вивчати у комплексі із сусідніми комітатами, адже маєтки знаті часто розсіювалися, у багатьох випадках родинний центр розташовувався в одному, а приєднані до нього помістя – в іншому місці. Саме через це історія дворянства досліджуваних нами чотирьох комітатів була б неповною без відповідного знання наукової літератури про сусідні комітати – Земплін, Саболч та Сатмар, частину з яких ретельно вивчив Білкеї Ґорзо Бертолон (1864–1939) [180, 181].

Після 1945 р. до вивчення історії Угорщини приєднається ще одна історична школа, т. зв. «радянська», основним вченням якої стала марксистська догма щодо класового протистояння, згідно з якою історія світу є історією боротьби

гнобителів та пригноблених, тобто – історією революцій. Безпосереднім наслідком цього є тяжіння істориків аналізувати події залежно від того, наскільки їх можна вважати перспективними, прогресивними з точки зору ідеальної державності. Відтак, дворянство вважалося шкідливим, пригноблюючим суспільним фактором, тому потрібно вітати та прославляти будь-який намір чи зусилля, спрямовані на його знищення та викорінення [330, с. 209-210].

Впродовж тривалого часу дослідженням історії Угорщини в Радянському Союзі займалися виключно в Московському державному університеті (на кафедрах історії середніх віків, нового та новітнього часу). 1968 рік став епохальним з огляду на гунгарологічні дослідження, адже саме тоді було створено Інститут слов'янознавства та балканістики Академії наук СРСР [330, с. 214], де поряд з історією інших народів досліджували також і угорську мову, літературу та історію.

Через те, що історію Угорщини досліджували «відокремлено» від імперії Габсбургів угорсько-слов'янські зв'язки вивчали в першу чергу як визвольну боротьбу неугорських народів проти угорського та/або австрійського гніту. Цей метод у певній мірі мав успіхи. Адже компаративні дослідження вчених стали основою низки міждисциплінарних проектів. Хоча методологія радянських вчених відіграла важливу роль у пізнанні суспільних процесів, у тому числі й суспільно-історичних рухів Угорщини XVI–XVII ст., втім вона об'єктивно не відповідала тогочасним європейським дослідницьким стандартам. Радянська «наукова політика» мала на меті підготувати таких професіоналів різних галузей суспільних наук, які, володіючи відповідними марксистсько-ленінськими прийомами, з легкістю могли б «викривати помилки буржуазної історіографії» та коригувати твори

колег із «дружніх» соціалістичних республік. Такий світогляд властивий працям істориків-гунгаристів починаючи з кінця 1960-х років. Результатом колективного дослідницького проекту Володимира Шушаріна, Тофіка Ісламова, Андрія Пушкаша та Бейли Желіцького стала тритомна праця «Історія Угорщини» [145], яка «є шаблоном численних ідеологій – особливо що стосується кінця XIX та цілого XX століття – та безнадійно застаріла, все ж у цілому зберегла риси твору-еталону для істориків, що не володіють угорською мовою» [330, с. 209].

Середньовічною тематикою ґрунтовно займався В. Шушарін (1924–1999), у наукових висновках якого, відповідно до духу та суспільних вимог епохи, присутні основні напрямки марксистського погляду на історію. Прикро, що монографія В. Шушаріна «Угорський народ у XV–XVI століттях» залишилася у рукописі [160]. Протягом останнього етапу своїх досліджень Шушарін вивчав зв'язки Трансільванського князівства, як самостійного державного утворення епохи раннього Нового часу, з імперією Габсбургів [161, 162] та Османською імперією [165], приділяючи особливу увагу угорським війнам під проводом Іштвана Бочкаї, Ґабора Бетлена та Дьордя Ракоці I [163, 164]. Останні вписувалися до концепції досліджень, якою послуговувався Інститут слов'янознавства та балканістики Академії наук СРСР [згодом Інститут слов'янознавства Академії наук РФ] щодо центральних та східних регіонів Європи. Задля збереження «історичного» статус-кво, історію кожної держави (Чехословаччини, Румунії, Югославії) досліджували на тлі минулого, що цілковито суперечило офіційній угорській історії. Досліджуючи Трансільванію як окрему державну формацію, Шушарін зазнав різкої критики з боку румунських колег.

Аналізуючи місце Угорщини в радянський історичній науці, Ольга Хаванова і Олексій Міллер вдало підмітили, що «…в той час, як медієвістика стала інтелектуальним притулком для тих, хто хотів звести ідеологічну диктатуру партії до мінімуму, автори історичних праць, що досліджували сучасність, змушені були пристосовувати свою точку зору до актуальної позиції партії» [330, с. 210]. Саме з цим світоглядом послідовно узгоджується колективна «Коротка історія Угорщини» [144], написана в 1990 р., в якій на тлі суспільних та політичних змін в Угорщині радянські автори намагалися дати відповідь на питання, що найбільше турбували угорське суспільство, а також інтегрувати в марксистську ідеологію угорську політику, зовсім відмінну в останні десятиліття від курсу комуністичної партії СРСР.

Особливістю російської гунгарології дев'яностих років XX ст. було те, що дослідження стали специфічними, часто опирались на угорські архівні джерела, брали до уваги потреби та інтереси угорських читачів. Також важливий фактор, що після провалу соціалізму припинилося державне фінансування досліджень цього регіону, що було лише частковою проблемою, адже припинення ідеологічного контролю призвело до того, що історики почали писати «відповідно до своїх переконань та індивідуального досвіду..., спираючись виключно на власний професіоналізм» [330, с. 218]. Сучасна російська гунгарологічна дослідницька база працює лише завдяки угорському державному фінансуванню, професійна база для цього забезпечується Московським угорським науковим, культурним та інформаційним центром. Більшість фахівців має змогу проводити подальші дослідження у межах різноманітних угорських та міжнародних програм, а також на запрошення викладати в університетах Угорщини.

Сферою наукових інтересів Тетяни Гусарової є соціально-економічний та суспільний розвиток угорського дворянства доби Габсбургів [132, 133, 134, 135, 136, 137]. Гусарова «в своїх працях з легкої руки поєднує російські традиції дослідження західноєвропейського середньовіччя (методологічну відкритість, характерну для цього напрямку, та суворість історичної джерелознавчої критики) з традиціями угорської історичної науки, до яких вона свідомо пристосовується» [330, с. 211].

Серед представників російської гунгарології слід виділити Михайла Юрасова, одного з учнів Володимира Шушаріна, основною тематикою досліджень якого є формування угорсько-російських зв'язків IX–XIII століть [167], в тому числі і території, які тепер називаються Закарпаттям [166, 168]. Ольга Хаванова (студентка Тофіка Ісламова) спочатку займалася середньовічною історією, а згодом зацікавилася дослідженням формування угорської національної свідомості у XVIII ст., ролі національної ідеології в культурі політики [156, 158]. Серед новітніх розробок істориків є дослідження тенденцій становлення дворянства [157], як засобу просвітницького абсолютизму, залучення суспільної еліти до державного управління. Представницею цього напряму є також Катерина Медведєва, статті якої описують класовий розвиток угорського суспільства [148] та його інституцій.

Українська історіографія значно бідніша у вивченні угорської історії, тим більше історії дворянства та її яскравих представників.

Основоположник української національної історіографії Михайло Грушевський у своїй фундаментальній праці «Історія України-Руси» лише побічно торкається історії сучасного Закарпаття, проте варто розглянути його висновки

щодо розвитку дворянства як суспільного прошарку. У п'ятому томі вчений подає загальний огляд суспільно-політичної еволюції українських земель у XIV–XVII ст. та розглядає основні станові групи населення (шляхту і магнатів, селянство, міщанство, духовенство) на теренах Великого князівства Литовського та королівства Польського [130, с. 27-106]. У шостому томі розглянуто результати цієї еволюції в окремих регіонах (у Галичині [131, с. 237-339], на Поділлі [131, с. 250-253], на Волині [131, с. 274-277] та на Придніпров'ї), окремо виділяючи розшарування дворянства. Досліджуючи дворянство Польського королівства, Грушевський зазначає, що українці зустрічалися, в першу чергу, серед дрібних землевласників [131, с. 241-245], та щодо останніх (так само як і щодо аристократії та вільних слуг, які належали до дворянського класу) існувала небезпека ополячення [131, с. 246].

Українська радянська та пострадянська історіографія практично не займалася угорською тематикою, крім українсько-угорських, русько-угорських відносин у контексті різних антикріпосницьких, антифеодальних тощо рухів. У плані угорсько-українських відносин значну проблему становила інтерпретація спільного історичного минулого (наріжним каменем цього питання є державно-політична належність сучасного Закарпаття у середні віки). Деякі науковці, виконуючи «політичні замовлення», створювали такі теорії, що суперечили історичним фактам, але й до цього часу вони є частиною офіційної навчальної програми. Епохальним у цьому процесі є покоління інтелектуальних послідовників члена-кореспондента НАН України Миколи Котляра (та Марти Фонт, яка співпрацює з ним), що намагається, використовуючи доступні джерела (на латинській, угорській та слов'янських мовах), заповнити ті прогалини,

що існують в українській медієвістиці. Одним із найвизначніших представників цього покоління є Леонтій Войтович, завідувач кафедри історії середніх віків і візантистики Львівського національного університету імені Івана Франка, галуззю дослідження якого є генеалогія та зв'язки середньовічних династій [118, 120, 121], а також роль правителів Галицько-Волинського князівства в історії регіону [117, 119, 122]. Також одним із представників цього напрямку є Мирослав Волощук, професор Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), про якого Андреа Бочкор-Медвец пише, як про одного з небагатьох українських істориків, які адекватно оцінюють історію українсько-угорських зв'язків, намагаючись уникнути ідеологічних пасток, що були характерними для української історіографії до перебудови, та часом і після перебудови [198, с. 12]. Праці М. Волощука на тему угорсько-українських відносин [124, 125, 126, 127, 128], а також монографія «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції» [123], що побачила світ у 2014 році, свідчать про зрілий та врівноважений історичний світогляд, неупередженість та грутовні знання цієї теми. Одним із суттєвих нюансів цього історичного напряму є виявлення та опрацювання доступних джерел, а також їх об'єктивне оприлюднення.

Не буде перебільшенням сказати, що гунгаристичні студії в Україні найактивніше проводилися істориками Ужгородського університету, практично з перших днів його заснування (1945). Історію Угорщини викладали як частину всесвітньої історії, з акцентуванням на історію нового та новітнього часів. Як нині відзначають науковці, що досліджують цю епоху, «все це було спрямоване на обслугову-

вання ідеологічних доктрин, та все ж насамперед завдяки Я. І. Штернбергу та Т. М. Сопко було суттєвим із наукової точки зору» [256, с. 111].

Ужгородські історики радянської доби (Іван Мешко, Іван Гранчак, Василь Худанич, Михайло Троян, Василь Олаг, Василь Хайнас, Василь Гомонай) долучилися до написання тритомника «Історія Угорщини» [145]. На сьогодні більшість зроблених ними висновків втратили свою актуальність та є ідеологічно заангажованими. Дотримуючись марксистських поглядів, вчені зазначали: «... угорський народ, а саме робітники та селяни, отримував позитивну оцінку, в той час як землевласники, дворянство загалом, капіталісти та церква виступали реакційною, антисоціалістичною силою, проти якої потрібно боротись...» [379, с. 20]. Яскравим прикладом такого історичного бачення є видана в 1973 р. книга «Шляхом до щастя: Нариси історії Закарпаття». Видання упорядковане насамперед із ідеологічною, пропагандистською метою, переповнене хибних висновків. Наприклад, наскрізною є теза про насильницьке завоювання угорцями території Закарпаття; безжальне пригноблення місцевого населення, насамперед слов'ян; про колоніальність закарпатських комітатів; ворожість греко-католицької релігії та церкви тощо.

Переломним в українській гунгаристиці став 1989 рік. У Центрі гунґарології при УжДУ відбувся міжнародний конгрес, у ході якого виникла обґрунтована суспільна потреба відкинути старі стереотипи та догми, якими просякнуті праці радянських дослідників історії Угорщини.

Невдовзі у 1993 р. побачив світ перший том «Нарисів історії Закарпаття» [152]. Хоч назва видання фокусує увагу на адміністративно-територіальній одиниці України, фактологічне наповнення далеко виходить за географічні межі цього

регіону. Авторами «Нарисів…» виступили науковці УжДУ і в багатьох своїх висновках продовжували перебувати під впливом марксистських ідеологічних та методологічних кліше. Свого часу завідувач кафедри Педагогічного інституту м. Ніредьгаза др. Іштван Удварі зазначив: «Це продукт перехідного, суперечливого періоду перебудови, і як такий виходить за межі досягнень радянсько-української історіографії. Безумовно, сама по собі вільно сформульована назва вже є прогресом, водночас авторам не завжди вдавалося відірватися від світогляду та спотворень, характерних для історичної літератури попередніх епох... На жаль, авторам не вдалося позбутися упереджень щодо дворянства, що збереглися з часів марксистської історіографії, хоча вони визнають їхню роль у соціальному розвитку, а саме в ремісництві. Попри всі помилки, автори видання все ж зробили великий крок до створення нового, неупередженого образу Закарпаття» [379, с. 20].

Гунгаристичні студії на сучасному етапі плідно проводяться науковцями кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Гуманітарно-природничого факультету (з 2018 р. Українсько-угорський навчально-науковий інститут) УжНУ. Під керівництвом проф. Є. Б. Кіш та за участі науковців Р. Ю. Міговка [149, 150] і Л. Л. Зубанича [139, 140, 141, 142, 143] проводиться значна робота щодо вивчення історії Угорщини та Закарпаття.

Найрізноманітніші аспекти історії Угорщини раннього нового часу є предметом студій групи науковців Інституту історії Угорської академії наук (УАН). Серед них Норберт Ц. Товт (комітати Північно-Східної Угорщини, історія їх становлення та розвитку) [202, 203, 204, 205], Тібор Найман (переклад архівних джерел та їх публікація) [323, 324], Тереза

Оборні (політичний устрій, співіснування народів Угорського королівства) [325, 326, 327, 328, 329], Гейза Палфі (роль дворянства в змінах суспільного устрою Угорського королівства та Трансільванського князівства) [331, 332, 333, 334, 335, 336], Каталін Пейтер (роль родинних зв'язків в угорському суспільстві нового часу) [338, 339, 340, 341], Іштван Трінґлі (переклад та публікація архівних джерел, історія розвитку адміністративного устрою регіонів) [373, 374, 375, 376, 377, 378], Атілла Жолдош (роль дворянства у житті комітатів) [387, 388, 389, 390, 391] докладають чимало зусиль у справі вирішення дискусійних питань минулого. Їхні дослідження містять сучасний підхід та є вагомим вкладом у пізнання історії північно-східних комітатів Угорщини раннього нового часу.

Історію дворянства північно-східної частини Угорського королівства (в тому числі й родини Другетів, що належала до вищого дворянства), її роль в економіці та політиці активно досліджують науковці сусідніх країн, а саме Дюрай Гарді (Djuraj Hardi), історик університету м. Новий Сад (Сербія) [226] та Стефан Ленчиш (Štefan Lenčiš), викладач кафедри історії Католицького університету м. Ружомберок (Словаччина) [286, 287, 288].

1.2. Джерельна база дослідження

В основу нашого дослідження покладений джерельний масив опублікованих у різні часи документів, архівні матеріали (фонди ДАЗО, ЗКМ) та особиста колекція документів. Для зручності характеристики цей комплекс джерел нами поділено на першинні та вторинні джерела. Серед первинних виділяємо дві категорії – опубліковані та неопубліковані джерела, насамперед архівні.

Неопубліковані джерела знаходяться у фондах Державного архіву Закарпатської областів м. Берегово.

У процесі дослідження нами були використані документи наступних фондів:

– Документи наджупана Ужанської жупи[9] – фонд № 4 (період 1443–1919 років, 31 720 одиниць);

– Документи наджупана Березької жупи – фонд № 10 (період 1342–1919 років, 8 245 одиниць);

– Документи наджупана Угочанської жупи – фонд № 674 (період 1479–1918 років, 14 794 одиниці).

На жаль, через різні державно-адміністративні зміни лише невелика частка архівних матеріалів Мараморського комітату знаходиться у Державному архіві Закарпатської області:

– Документи наджупана Мараморської жупи) – фонд № 1369 (період 1429–1919 років, 63 одиниці).

Архів комітату залишився у місті Сігет (Sighetu Marmatiei), а пізніше румунська влада перенесла його до міста Бая-Маре (Baia Mare).

Архіви коронних міст, що зберігалися у місті Тячеві, потрапили до фондів ДАЗО, тому вони складають більшість бази даних про Мараморський комітат:

– Архів п'яти коронних міст Мараморoша – фонд № 61 (період 1326–1910 років, 2534 одиниці).

Відомий закарпатський історик-архівіст Юрій Чотарі у 2011 р. систематизував ці матеріали ДАЗО у збірці «Архів п'яти коронних міст Мараморoша» («A máramarosi öt koronaváros levéltára») [206].

---

[9] В описах ДАЗО термін жупа використовується для позначення комітатів.

Справжньою скарбницею історії краю, зокрема і раннього новітнього періоду, є одна з найбільших одиниць архіву:

– Фонд 151 «Документи Правління Мукачівської греко-католицької єпархії», хронологічно документи охоплюють період 1646–1948 років, налічують 58 344 одиниці.

Окремі досьє знатних сімей, які є предметом нашого дослідження, не збереглися до наших днів, більшість із них є частиною фондів феішпанів (наджупанів) комітатів. Уцілів архів однієї давньої дворянської родини – баронів Перені. Ці матеріали дозволяють окреслити характер господарювання, майновий стан аристократичної сім'ї, яка мала потужні зв'язки з іншими аристократичними сім'ями Угорщини і відігравала неоціненну роль у суспільному і політичному житті. Епістолярні джерела є джерелом вивчення повсякденного життя і сімейних відносин.

– Сімейний фонд баронів Перені – фонд № 60 (період 1400–1944 років, 4180 одиниць).

Також окрему структурну одиницю становить колекція документів іншої дворянської сім'ї – Прібеків.

– Фамільний фонд поміщиків Прібек – фонд № 777 (період 1346–1900 років, 363 одиниці).

Фонд опрацював Ю. Чотарі у «Документах архіву родини Прібек (1346–1900)» («A villei Pribek család levéltárának iratai (1346–1900)»), де також досліджується доля документів того часу [207, с. 42–43].

Весь комплекс перерахованих колекцій документів лише частково стосується досліджуваної нами тематики. Труднощі при відборі документів виникають вже із титульних сторінок справ, адже скорочення назв, а часто і неправильне їх вживання на титульних сторінках (згідно з цим, також і в списках) фактично робить неможливим передбачити зміст

та характер документів справи. Часто досьє містять документи понад сотні сторінок, які пов'язані між собою хіба що юрисдикцією певної адміністративної одиниці (комітату).

Узагальнюючи, можна відзначити, що доступні архівні джерела були нами досліджені за такими категоріями:

1) створені з метою історичного увіковічення (хроніки, щорічник, мемуари, подорожні замітки);
2) згенеровані для вжитку у повсякденному житті (грамота, угода, лист, переписи, списки, заповіти, досьє);
3) перехідні (законодавчі акти, закони, статистика).

Впродовж XVI–XVII ст. помітно зменшилася кількість грамот, характерних для Середньовіччя. Натомість всеохоплююча реформація, зростання кількості шкіл та поширення писемності призвели до популяності листування (сміливо можна назвати його літературним жанром). Загального поширення набуває укладання урбаріїв[10], переписів оподаткованого населення, інвентарів.Зростає кількість такого документу та зрештою історичного джерела як заповіт. Заповіти дозволяють робити висновки про економічне становище та побут різних категорій населення (у тому числі й дворянства). Через розширення юрисдикції та кола завдань комітатського дворянства збільшується кількість документів, протоколів, складених у ході офіційних розглядів різних спорів.

На жаль, під час пошукової роботи у ДАЗО ми майже не зафіксували матеріалів першої групи. Лише в кількох документах зустрічається фахове опрацювання даних про походження дворянської родини Другетів (у досьє містяться ури-

[10] Урбарій (угорською: urbarium) формуляр угоди між панами і селянами Угорщини про повинності і права селян, який мав уточнюватись у кожному селі. Він використовувався в економічних, адміністративних або юридичних цілях у якості довідника про нерухомість та повинності.

вки зі щоденника графині Терезії Кеґлевич із записами про повсякденне життя їх останнього покоління [36, арк. 17–20]), а також історії Ужанської жупи на основі записів зі зборів жупанської ради [30, арк. 1–25], що вичерпно висвітлені в роботах Кароя Мейсароша [307] та Антала Годинки [181, 217].

Багатими на джерела досліджуваної нами теми є друга група. Хоча наприкінці XVI ст. зменшилася кількість грамот, все ж королівські, палатинські, капітанські, феішпанські (наджупанські) дипломи видавалися. Основою привілеїв дворянства були дарчі, серед них домінують акти, пов'язані з даруванням маєтків та гербів, збережені у так званих затверджених місцях (у даному випадку – Лелеській капітулі Ордену регулярних каноників-премонстрантів), а засвідчені копії – у т. зв. сімейних скринях.

Вартим уваги є офіційний документ Софії Добо від 1614 р. Документ виданий в місті Ташнад (Tăşnad, Румунія) (написаний угорською), шляхетна пані надає кріпакам право власності на землю (у назві архівного досьє цей документ помилково названо дарчою): *«Я, Жофія Добо з с. Руська (Ruszka), вдова покійного благородного пана Ференца Барді... благочестиві селяни, що проживають в селах Кайдано (Кайданово/Kajdanó), Захар (Захар/Zahar), Черлено(Червеньово/Cserlenó), Ракош (Ракошино/Rákos) та Івані (Іванівці/Iványi) Ужанського та Березького комітатів, за спадком переданих мені, за спадком переданих моїй родині... за вірну службу у всі часи... поряд зі мною працювали та були готові до праці, з милості божої винагороджую їх... успадковані мною ліси краю Кайдано... в згаданих успадкованих селах благочестивим людям... pro fidelibus servitiis (з лат. – за вірну службу)... залишаю»*. Дарувальниця була обізнаною з правовими нормами того часу (грамоту, видану в місті Ташнад коміта-

ту Сіладь 13 липня 1614 р., підписали два свідки – Пейтер Барчаї та Абрагам Тошнаді), тому виконання вказівок документа доручила капітулі з м. Нодьварод (Oradea/Nagyvárad, Румунія): «…переданий мною лист спадкування задля кращого дбання та виконання... передайте Нодьвародську капітулу, в селі зберігайте лише копію, видану благородною капітулою» [40, арк. 1].

Аналізуючи дарчі грамоти, Ю. Чотарі зазначає: «В Державному архіві Закарпатської області немає окремої колекції гербових листів із дворянських архівів... Адміністративні органи того часу (бюро наджупана, жупанів, бургомістрів) хай у незначній кількості, але все ж зберігали дворянські грамоти чи бодай їхні копії. Характерно, що вищезгадана колекція дворянських грамот зазнала на собі наслідки двох змін державної системи, а також політичних перебудов» [209, с. 42].

Під час дослідження нами було виявлено велику кількість оригіналів або копій дворянських гербових листів, виданих Угорською королівською канцелярією та трансільванськими князями. Тогочасні акти складалися згідно вимог та правил видачі офіційних документів. Серед оригінальних латиномовних виділяється дворянська гербова грамота, видана королем Фердинандом III Ґашпару Турі Кун (та його дружині Каталін Брінь, синам Андрашу, Яношу, Ґашпару, донькам Борбалі, Ержебет та Жужанні) [35, арк. 1]. Підвісна печатка не збереглася, але додаток, складений нотарем жупи, вказує на те, що надання дворянського титулу, згідно з усіма звичаями та правилами, було виголошене на комітатських зборах у місті Великі Капушани Ужанського комітату в листопаді 1654 р. [Додаток П.].

Серед дворянських та гербових документів у хронологічній послідовності варто згадати наступні:

– в Угорському королівстві – дарча грамота короля Фердинанда II для Луки Кубовича (1627) [31, арк. 1];

– у Трансільванському князівстві – гербовий лист Ґабора Бетлена для Пейтера Гіомо (1617) [42, арк. 1-2].

Спільною рисою всіх виявлених в архіві актів є збереження їх у вигляді точних, латиномовних копій.

Офіційні грамоти насамперед засвідчують належність осіб до дворянства, адже в тогочасній Угорщині виключно представники еліти володіли землею та звільнялися від сплати податків. Належність до знаті можна було довести, надавши грамоту, за відсутності якої жупа як орган влади розпочинала відповідний процес доказу серед родичів та сусідів даної особи. Також значні проблеми у правовій системі Угорщини спричиняло спадкування майна, для вирішення чого та підтвердження своїх прав дворяни часто зверталися до органів влади комітату. Документи такого роду видавали Королівський суд [1, 7], Лелеська капітула [38], відповідне управління суду комітату [9, 15, 21] або особисто феішпан (наджупан) [20].

Цінною категорією писемних пам'яток є заповіти [211], яких найбільше укладено у другій половині XVII ст. Найбільшу кількість (75 одиниць) опублікував Бейла Радванський [112, 113, 114]. Заповіти дають чітке уявлення про майновий стан, соціально-економічне та суспільне становище малого і середнього дворянства. Тексти документів зазвичай починаються коротким вступом, у якому характеризується фізичний стан особи-автора, після чого він, згідно з правовими нормами того часу, проголошував свою розсудливість, психічне здоров'я [266; 273]. У записах часто зазначалося, що метою їх укладення є уникнення суперечок між нащадками. Нерухомість переходила до спадкоємців згідно законо-

давства, а у разі наявності рухомого майна заповідач сам визначав майбутніх спадкоємців [4, арк. 1-4]. Незважаючи на наявність заповітів, значну частину архівних документів становлять різноманітні судові матеріали, опрацьовані комітатським судовим управлінням. Якщо сторонам вдавалося досягти згоди, феішпан складав відповідний документ [10, арк. 1–3; 53, арк. 1]. Перед виголошенням судового рішення суд комітату призначав виконання перевірки, під час якої проводилося офіційне оцінювання обсягу рухомого та нерухомого майна, яке було предметом суперечки [44, арк. 1–2].

Офіційні документи комітатів надзвичайно різноманітні, вони допомагають уявити більш-менш цілісну картину порядку тогочасних офіційних справ. Збереглося багато документів [6, 19, 22, 25] про діяльність органів влади досліджуваного регіону:

– інструкції послам комітату про участь у засіданнях Державних Зборів [23, арк. 1–2; 251];

– протоколи комітатських зборів та засідань суду (за упорядкування цих документів відповідав нотар комітату). Збереглися протоколи майже з усіх адміністративних одиниць північно-східних комітатів. На жаль, у багатьох випадках через поганий почерк писаря прочитати їх фактично неможливо. Йдеться про протоколи:

– з Березького комітату – протоколи засідань 1569–1572, 1602–1653 рр. 1660–1701 рр. [39];
– з Ужанського комітату – протоколи засідань 1620–1643 рр. [22, 30, 32];
– з Угочанського комітату – протоколи засідань 1619–1756 рр. [55];
– місцеві статути. Зберігся затверджений 1637 р. Ужанський статут, який наказував переслідува-

ти злочинців: «Під злочинцями кожна людина повинна розуміти паліїв, злодіїв, тих, що скуповують крадене майно, розбійників, котрі тиняються полями й лісами, грабіжників, п'яниць, відьом, убивць та інших осіб, що живуть у смертному гріху» 24, арк.1–4].

Окрема категорія архівних джерел – документи майнових судових процесів, а також пов'язані з ними накази. У разі, коли майнову суперечку дворян не можливо було вирішити в комітатському суді, тоді розгляд справи проводив Королівський суд, вирок якого затверджував своїм наказом король. Відомий наказ короля Рудольфа I (1576–1608 рр.) стосовно розподілу спадку між представниками родини Турзо [49, арк. 1].

Також окрему групу становлять офіційні та особисті листи, зокрема – феішпанські (наджупанські) та віцеішпанські (піджупанські) (зокрема листування Дьордя Друґета [27, арк. 1–2; 34, арк. 1–2] та його сина Яноша [33, арк. 1; 43, арк. 1–2], які займали найвищу посаду в Угорщині – верховного судді).

Крім фондів ДАЗО [47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56], низка документів, пов'язаних із дворянськими родинами, а саме з родиною баронів Перені, землевласників Угочанського комітату, зберігається нині у фондах Закарпатського обласного краєзнавчого музею. Свого часу колекція документів була перевезена з народного музею Виноградова, який розміщувався саме у палаці родини Перені. Колекція складаєтьсяіз 379 рукописів XVI–XIX ст. Упорядкували її у 90-х рр. XX ст. Серед джерел є документи судових спорів, грамоти, угоди, описи різноманітної тематики. 39 одиниць складають офіційні листи (1574–1875 рр.), а також епістолярії [255, с. 200].

Частиною колекції є копія генеалогічної таблиці («Tabella Genealogica») родини Перені за 1249–1549 рр.

Для нашого дослідження були використані джерела, які зберігаються у фондах Державного архіву Угорського національного архіву (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, далі MNL OL). Частина архівних матеріалів потрапила у ці фонди через певні приватновласницькі суперечки окремих представників знаті. У Державному архіві Угорського національного архіву можна знайти такі дворянські, комітатські документи, які до початку XX ст. потрапили/могли потрапити до інших дворянських архівів із теренів сучасної Угорщини. Сімействами, документи яких збереглися до наших днів, були насамперед представники середнього та великого дворянства:

I. Архівна спадщина великих дворянських родин:

– князівської гілки родини Естергазі (володарі мукачівської та сентміклошської домінії (спадщина Телеґді–Н'ярі), феішпани Березького комітату) [59];

– родини Другетів (власники ужгородського та невицького маєтків, феішпани Ужанського комітату) [80];

– родини Бетлен з Іктару (завдяки трансільванському князю Ґабору Бетлену мали повноваження у кількох комітатах Верхньої Угорщини; сам Ґабор Бетлен володів мукачівською домінією, що займає значну частину Березького комітату, його молодший брат, Іштван Бетлен, володар Хустського маєтку та феішпан Мараморського комітату) [60];

– родини Рейдеї (отримали хустську домінію через шлюб з одним із членів родини Бетлен, феішпани Мараморського комітату) [74];

– родини Карої (спадкоємці родини Кун із села Рожай Сатмарського комітату, володарі с. Шаланки та багатьох інших сіл Березького комітату) [61];

– родини Телекі села Сейк (Sic, Румунія) (володарі домінії Довге Мараморського комітату, феішпани Мараморського комітату, які разом із домінією успадкували архів родини Долгаї, що знаходиться у колекції родинної гілки села Дьємре, Угорщина) [65];

– родини Лоняї (спадкоємці домінії Надьлоня (Nagylónya, Угорщина), а також, за спадком, володарі домінії Сентміклош, феішпани Березького комітату) [63];

– родини Корніш (віцеішпани, згодом феішпани Мараморського комітату, капітани Хустського замку) [62];

– родини Перені (володарі Севлюшської та Нялабської доміній Угочанського комітату, феішпани Угочанського комітату) [64, 73, 76, 77, 78, 79];

II. Архівна спадщина середнього дворянства:

– родини Чічері (володіли селами в Ужанському та Земплінському комітатах, кілька разів були віцеішпани (піджупани) цих комітатів) [58];

– родини Поґань (володіли селами в Мараморському та Березькому комітатах, кілька разів були віцеішпани) [71];

– родини Ілошваї (володіли селами в Мараморському та Березькому комітатах, кілька разів були віцеішпани Березького комітату) [72];

– родини Фекете (володіли селами в Ужанському та Земплінському комітатах, кілька разів були віцеішпани Ужанського комітату) [75];

– родини Ваш (володіли маєтками в Мараморському та Березькому комітатах, кілька разів були віцеішпани Березького комітату) [81];

– інших родин: Баркоці [57], Уйгелі [66], Орос [68], Баї [69], Горзов [70];

– дворянські грамоти Березького комітату [67].

Цей масив документів доволі неупереджено і повно характеризує участь дворянства у політичному, соціально-економічному та культурному житті регіону. Джерела дозволяють зробити аналіз інституційної та нормативної складової державного та комітатського устрою Угорського королівства та Трансільванського князівства.

Цілісну картину політичного, соціально-економічного та правового розвитку тогочасного угорського суспільства можна побудувати на основі аналізу законодавчих матеріалів, насамперед законодавчих актів Державних станових зборів Угорського королівства та Трансільванського князівства.

Уже в XVI ст. виникла необхідність зібрати та кодифікувати закони, ухвалені впродовж майже п'яти століть та невідомі широкому загалу. Саме це завдання взяв на себе юрист Іштван Вербовці у праці «Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae» («Тричастинний звід звичаєвого права Угорського Королівства») [427], яка після прийняття Державними Зборами та затвердження королем не була оголошена, а отже й не набула законної сили. Впродовж наступних століть збірник, доповнений новоприйнятими законами, видавали кілька разів (але неофіційно) під назвою «Corpus Juris Hungarici» («Збірник угорських законів»). Паралельно були опубліковані оригінальні латиномовні тексти законів та їх переклади угорською.

«Corpus Juris Hungarici» – збірник угорських державних декретів (лат. decretum regis) і законів (лат. decreta) з часів короля Іштвана I до 1848 р. [88]. Ужанський, Березький та Угочанський комітати підпадали під юрисдикцію Угорського королівства, тож на їх території поширювалися по-

станови Державних Зборів. У короткі періоди поширення влади трансільванських князів Іштвана Бочкаї, Ґабора Бетлена та Дьордя Ракоці I на підвладних землях поширення мали закони і поставнови Трансільванських станових зборів, збірник яких охоплює періоди 1526–1608 та 1608–1657 років [103, 104]. Закони Трансільванського князівства, які значною мірою відрізнялися від угорських, стосувалися головно Мараморського комітату. На думку укладачів збірника 1540–1848 рр., трансільванське законодавство є все ж невід'ємною складовою угорської правової системи: «...у тому випадку, якщо вони базувалися на державних законах та правових актах, ухвалених до 1540 року, тоді вони фактично доповнюють ці попередні закони, а оскільки вони всі просякнуті тим самим угорським духом, який зберігався там щонайменше до кінця XVII століття, можливо, навіть більш сумлінно, ніж в угорських законах, які постійно були під вимушеним постороннім впливом, вони з самого початку не відступали від спільної законної основи» [102].

Закони, опубліковані в збірнику «Corpus Juris Hungarici» та безпосередньо пов'язані з комітатами Унг, Берег, Угоча та Мараморош, можна поділити на кілька груп:

1) загальні накази, що регулюють зв'язки між державними інститутами та органами влади в комітатах;
2) пов'язані з повноваженнями місцевих органів влади (ішпан, феішпан, суддя, комітатський суд);
3) пов'язані з механізмом визначення та методами збору податків;
4) пов'язані з поняттям громадського порядку та поведінкою певних осіб;
5) пов'язані з визначенням кримінальної відповідальності та механізмами виконання таких рішень.

Завдяки ініціативі бази законів CompLex у 2003 р. з'явилася електронна база даних «Закони 1000 років» («1000 év törvényei»), яка систематизувала угорське законодавство від часів короля Іштвана I (1000–1038 рр.) й аж до 2003 року. У передмові до видання Президент Угорщини др. Ференц Мадл вказав: «*Збірка дає нам можливість пізнати закони минулого, закони наших предків, великих королів, які сформували нашу державну систему, основи конституційної правової системи і таким чином спрямували життя суспільства у правильне русло, зробили наше повсякденне життя більш передбачуваним. Через різні причини ми можемо мати різний підхід до законів: можемо визнати їхню доцільність, правоту, можемо дотримуватися їх за звичкою, наслідуючи інших або заради корисних наслідків, винагороди чи, можливо, через побоювання неприємних наслідків. Пізнавши точний текст законів, їхній достовірний зміст, можливо, більше людей зрозуміє чи відчує відповідальність за їх дотримання*» [400].

У Державному архіві Угорського національного архіву нещодавно було створено бази даних, які є надзвичайно важливими для дослідження історії угорських династій. Основою їхнього вивчення стала збірка записок архівіста Йожефа Іллейші. Було класифіковано угорські дворянські родини, укладено списки документів, пов'язаних з історією цих родів. Праця неодноразово доповнювалася, після чого було створено комп'ютерну базу даних, яка і тепер є доступною для студій.

Окрему групу опублікованих джерел становлять так звані «Королівські книги» («Liber Regius») [101], що містять копії або витяги всіх документів Угорської королівської канцелярії 1527–1867 рр. Типи цих документів наступні:

1) передача майна (або підтвердження права власності успадкованого володіння [37], чи такого, що належало скарбниці);
2) підтвердження угод (затвердження і підтвердження домовленостей між дворянськими родинами, укладених в ході майнових судових процесів [49]);
3) грамоти, що засвідчують привілеї (підтвердження дворянських чи державних привілеїв, звільнення від мита, податків, наявність торгового права) [43];
4) дворянські звання (присвоєння чи поновлення титулатури, герба, повторне видання втраченої дворянської грамоти [29], підтвердження дворянства, доведення належності до еліт [41]);
5) надання титулу чи посади (призначення феішпана, королівського радника) [12];
6) підвищення титулу (надання титулу графа або барона) [47].

Державний архів у співпраці з видавництвом «Arcanum Adabázis Kft.» видали збірку «Королівських книг» спочатку у вигляді диску CD-ROM, а пізніше як базу даних, у якій дослідники можуть зорієнтуватися за допомогою відповідної пошукової системи. Документи, які стосуються нашої теми-зібрані у 1–9 (1527–1647 рр.) і 10–17 (1647–1683 рр.) томах.

Серед архівних джерел середньовіччя та нового часу важливу роль мають документи, пов'язані з оподаткуванням населення. Завдяки цьому виду джерел маємо можливість уявити систему оподаткуваня, спосіб їх обчислення та сплати. Цей комплекс є первинним джерелом для вивчення суспільного життя сільських місцевостей. Податкові книги відображають суспільну та економічну ієрархію цих спільнот. Для нашої теми важливе значення мають поімен-

ні списки військового податку (угор. dikális összeírások). Визначний дослідник Іґнац Ачаді назвав їх важливим джерелом, адже з послідовних записів ми отримуємо інформацію не тільки про економічні відносини. Часто вказується прізвище землевласника, кліматичні умови та катаклізми (повінь, засуха, пожежа – в таких випадках жителі населеного пункту звільнялися від сплати податків). Дослідник, проаналізувавши 64 томи податкових документів, що зберігаються в MNL OL, подає опис комітату [177], з документів якого для нас важливі наступні:

1) у 6 томі подано списки оподаткованих осіб жупи Бекеш та наведено опис Березького комітату 1530–1564 рр. («У цьому томі до того ж містяться й інші документи, що повчально описують тогочасне життя Березького комітату»), продовжений у 7-му томі («...найціннішим є документ 1570 року, в якому поіменно перераховані всі кріпаки, що проживали в конкретних населених пунктах... є також окремий детальний список Мукачівської домінії 1593 року... а документ 1599 року є цікавим, тому що в ньому вказується платня від дрібного дворянства та священнослужителів» [177, с. 200]);
2) у 21 томі описано Мараморський комітат, більша частина території якого була під юрисдикцією Трансільванського князя. У податкових списках Угорського королівства за 1530–1555 рр. Мараморош згадують 9 разів («Найбільше даних у документі 1542 р., в якому вказані: землевласники, які мали маєтки із залежними кріпаками (...199); дрібні дворяни, які володіли однією земельною ділянкою (...151); число дворів... 2. У документі 1554 р. детально описується солевидобування у п’ятьох містах») [170, с. 200];

3) 36 том відображає дані про Ужанський та Спішський комітати. З Ужанського збереглися поіменні списки за 1600–1620 рр., а також список 1574 р., який пошкоджений і практично нечитабельний. У 43 томі містяться дані з Ужанського комітату за 1538–1557 рр. У 47 томі – дані з Ужанського комітату за 1552–1696 рр., Угочанського комітату – за 1622–1696 рр. 48 том також містить дані про оподатковане населення Ужанського комітату за 1567–1599 рр.;
4) 61 том містить списки оподаткованих Ужанського, Угочанського, Мараморського, Березького комітатів за 1533 р.; 62-й – податкові розрахунки Ужанського, Березького, Уґочанського, Мараморського комітатів за 1541 р. У 63 томі наведено список оподаткованих Березького комітату за 1567–1647 рр., а також податкові борги комітату за 1671–1697 рр. Також тут наведені детальні списки оподаткованого населення Мараморського комітату за 1600–1605 рр., Угочанського – за 1635 р., а також кілька податкових досьє Ужанського комітату за 1567–1630 рр. В останньому, 64-ому томі подано податкові списки Угочанського комітату за 1567–1618 рр. («Особливо цінними є списки 1567, 1570, 1572, 1574 рр., адже в них поіменно вказані всі кріпаки, що сплачували податки» [170, с. 214]).

На межі середньовіччя та нового часу взаємовідносини землевласників та кріпаків регулювали урбарії. Починаючи від середини XVI ст. поряд із текстовими описами обов'язків занотовували і дані про жителів сіл (ім'я голови сім'ї, кількість дітей, поголів'я худоби, реманент, площа та характеристика земельної ділянки). З урбаріїв знаємо про населення маєтків, про продуктивність господарства, тощо [110,

с. 354]. Частина колекції урбаріїв MNL OL побачила світ у збірнику під редакцією Ференца Макшаї, де поміщено також урбарії Мукачівської [115, с. 326–373] та Сентміклошської [110, с. 517–552] доміній.

Суспільно-політичні зрушення другої половини XIX ст., особливо компроміс (kiegyezés) з австрійською владою 1867 р. вплинули на стан угорської історичної науки. Відбулося організаційне оформлення інституцій науки (факультети університетів, науково-дослідні центри, видавничі форуми), окреслено нові науково-дослідні теми і визначено нові тенденції студій. Важливу роль для популяризації історії та введення у науковий обіг джерельної бази досліджень відіграв фаховий часопис Угорського історичного товариства (Magyar Történelmi Társulat) «Сторіччя» («Századok»). Потужною видавничою діяльністю можна вважати серію «Пам'ятки угорської історії» («Monumenta Hungariae Historica»), першочерговим завданням якої була публікація джерел, часто – з рішеннями угорських та трансільванських Державних Зборів, дипломи, а також наративи XVI–XVII ст. Останні, поряд із обставинами повсякденного життя дворянства, описували особливості соціальних та економічних відносин, суспільних та родинних зв'язків.

Для опрацювання генеалогії дворянських родин великою допомогою став доробок Івана Нодя (1824–1898 рр.), з іменем якого пов'язані численні публікації першоджерел, серед яких наймасштабніше 12-томне видання «Роди Угорщини з гербами та генеалогічними таблицями» («Magyarország családjai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal») [309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321] характерного змісту (історія, походження, майно), а також геральдична символіка дворянства. Автор, прагнучи наукової досто-

вірності, покладався у своїх студіях виключно на історичні грамоти (які він передавав у розпорядження інших дослідників у супроводі відповідних приміток), крім того, використовуючи судові матеріали Угорської королівської палати (Magyar Királyi Kúria) й достовірні генеалогічні дані з них. Історик сміливо застовосував методи критики джерел, хоча, як виявили сучасні дослідження, нерідко допускався суттєвих помилок.

На зламі XIX–XX ст. почалася спеціалізація історичних наук за галузями досліджень: поряд з домінуючою досі політичною історією поширення набувають дослідження суспільних процесів. При цьому застосовується комплекс дослідницьких методів та досягення у сфері спеціальних та допоміжних історичних дисциплін.

Отже, дослідження історії комітатів Північно-Східної Угорщини (територія сучасного Закарпаття) у тісному взаємозв'язку із вивченням суспільно-економічного розвитку дворянських родин XVI–XVII ст. вважається новаторським експериментом, не дивлячись на те, що окремі аспекти цієї проблеми раніше розглядалися істориками. Під час роботи в ДАЗО та Угорському національному архіві виявлено потужний масив джерел із історії чотирьох досліджуваних комітатів (Унг, Берег, Угоча та Мараморош) XVI–XVII ст.

Вивчення джерельної бази показало, що поряд із ідеологічними проблемами також гальмували активне вивчення теми мовні недоліки, адже у другій половині XVI ст. в діловодстві та приватних документах паралельно з латинською-почалося використання угорської мови.

Воєнні події XX ст. та зміни державних кордонів, адміністративно-політичної системи потягли за собою багаторазову реформу мережі архівних установ. На жаль, чимало

цінних джерел було втрачено або внесено до таких досьє чи збірок, які не пов'язані з досліджуваною нами темою. Низку джерел нами виявлено зовсім випадково. Значна частина документів збереглася лише у копіях або повідомленнях різних тематичних видань. Незважаючи на це, нам все ж таки вдалося реконструювати різні етапи формування дворянського суспільства, процеси розшарування дворянського стану, особливості функціонування маєтків/доміній еліти, основні аспекти соціально-економічного розвитку знаті, її роль у функціонуванні адміністративних округів/комітатів як нижчої ланки станової держави.

На основі наукової літератури нами досліджено еволюцію оцінок історичної ролі аристократії як важливого елементу угорського суспільства. Угорська історіографія, починаючи від середині XIX ст. і до другої половини 1940-х рр., вважала нобілітет вагомою рушійною силою суспільства, адже впродовж XVI–XVII ст. знать була важливою ланкою станового суспільства та цілком задовольняла покладені на неї суспільні вимоги: збереження незалежності та єдності держави, підтримки системи прикордонних замків. Оскільки не було реальних угорських державних центрів, то завданням заможних прошарків суспільства, поряд із політичною та економічною владою, була й підтримка освіти та культури.

Впродовж 1945–1990 рр. угорська історіографія перейняла основні постулати марксистської теорії суспільства, за якою дворянство вважалося експлуатаційним, паразитичним прошарком. Подібний світогляд панував і в радянській історіографії. Позбутися такого погляду частково вдалося тільки в другій половині 1990-х рр. Проте на пересічному рівні неприязнь до дворянства, як типово «угорського» суспільного прошарку, все ж залишилася. Як засвідчують пра-

ці, використані нами в ході написання роботи, більшість дворянства Північно-Східної Угорщини відрізнялася від селян лише привілеями (звільнення від сплати податків). Дрібне дворянство часто виступало у боротьбі за визволення і свободу поряд із селянами та іншими станами суспільства. Також важливо відзначити, що дворянство не утворювало закриту суспільну групу – військові, економічні та культурні заслуги на користь держави (та їх визнання на державному рівні) давали можливість увійти до дворянського стану.

РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА РОЛЬ ДВОРЯНСТВА ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ

Починаючи від раннього Середньовіччя, у суспільно-політичній ієрархії не тільки Угорщини, але й інших європейських країн, виокремлюється важливий прошарок – знать/нобілітет. Керівна роль нобілітету у державі була визначальною, хоча чисельність її була мізерною. Так, у різних країнах Європи частка нобілітету становила 1–2 % від загальної кількості населення (наприклад, у Англії дворяни становили 1 % населення, у Франції та Священно-Римській імперії – 1–3 %). У Центральній Європі цей показник був вищим: у Чехії – 3 %, в Угорському королівстві – 4–5 %, у Речі Посполитій – 7–8 %. Безперечно, це високий відсоток, але, на нашу думку, порівняно з загальною кількістю населення досить-таки низький, особливо з огляду на те, що до поняття терміну «*нація*» (у даному випадку «*gens hungarus*», тобто «*угорська нація*») відносили лише представників привілейованих верств населення.

2.1. Формування та розвиток дворянства як суспільної верстви

Суспільне розшаровування угорців почалося уже в XI ст. Саме тоді зародилися привілеї, які служили підґрунтям для оформлення юридичного статусу дворянства, з числа яких чи не найголовнішим, на нашу думку, було право судочинства у королівському дворі. У процесі виокремлення суспільних прошарків велику роль відіграло прийняття королем Андрієм II «*Золотої булли*» (1222 р.) [400], а згодом – створення станового суспільства. Безперечно, ніхто не був

позбавлений можливості піднятися до дворянського титулу, але збереження цього привілею залежало від видатних заслуг або вчинків перед нацією чи королем. Дарування маєтку (а це було своєрідним атрибутом здобуття дворянського рангу) відкривало ще й нагоду приєднання до елітних прошарків суспільства.

Королівський юрист, згодом палатин Іштван Вербовці (1458–1541) у праці «*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*»[11] 1517 р. зазначав, що первинно весь угорський народ – завойовник нової батьківщини – складався з дворянського стану, але ті, хто не виконав своїх обов'язків стосовно захисту вітчизни, були позбавлені цих привілеїв [427]. Як стверджує автор, право надання титулу або дарування маєтку (що вважалося невід'ємним атрибутом цього процесу) мав тільки король Угорщини.

Згідно звичаєвого права та законами, прийнятими за часів правління угорських королів (1301–1526 рр.), юридичне право дворянства опиралося на чотирьох привілеях, перерахованих І. Вербовці[12]: «*Серед багатьох свобод, якими користуються зазначені дворяни, і які позначені в привілеях та розпорядженнях королів, все ж чотири є головними, тому ми окремо перерахуємо їх: § 1. Перша з них: особа не може бути затримана ніколи і ніким, чиїми б не були прохання або скарги, якщо вона не була попередньо викликаною, притягнутою до суду і засудженою згідно законодавства.*

§ 2. Зазначена свобода не береться до уваги у разі дій чи кримінальних злочинів, якщо скоєно умисне вбивство, під-

---

[11] «Тричастинний звід звичаєвого права Угорського Королівства».

[12] Угорські Державні Збори ніколи не ратифікували «*Tripartitum*», утім ця праця вважалася органічною складовою угорського правового порядку аж до 1848 р.

пал посівів, крадіжка або грабіж, розбій або безсоромне посягання шляхом насильства (зґвалтування. – Авт.), – *у цих випадках втрачається честь, титул і свобода дворянина. Якщо злочин було скоєно таким шляхом, то будь-яка людина, навіть якщо це селянин, може схопити винного на місці скоєння злочину, і той буде покараний за законом і засуджений за злочин, який він вчинив.*

§ 3. Якщо зловмисник утік із місця злочину і був схоплений відповідними органами влади, то він не може бути за це засуджений і покараний іншим шляхом, ніж у результаті виклику і притягнення до суду, та після законного судочинства» [88, с. 351].

Наступні два привілеї визначалися так*: «§ 4. Друга свобода полягає в тому, що дворяни всього королівства (як це зазначено вище) не підпорядковані нікому, тільки владі законно коронованого володаря, тому навіть і король наш ... не може втрутитися в особисті або майнові справи будь-кого з дворян; це ж саме правило застосовується у разі скарг чи зловмисних звинувачень із будь-чиєї сторони, крім випадків застосування законного шляху, і після того, як були вислухані обидві сторони.*

§ 5. Третя свобода полягає в наступному: вони (дворянство – Авт.) *мають свободу користуватися владою повсякчас, оскільки це право (свободу користування– Авт.) їм надано, також доходами, отриманими в межах своїх маєтків, зібраних від будь-якої служби селян, від сплати мита і податків за землю, від сплати зборів і мита, тридцятими*[13],

[13] Мито, яке сплачували за товари, що ввозилися або вивозилися за кордон, та обчислювали в розмірі 1/30 від їхньої вартості.

і по відношенню до королівства повинні виконувати тільки військові обов'язки» [88, с. 352].

Особливої уваги заслуговує четверта свобода, зокрема зазначено: *«§ 6. Четверта (оскільки вона відрізняється від інших) і остання свобода полягає в наступному: якщо будь-хто із королів наших посягає на свободи дворянства, зазначені в основному законі його Величності покійного Андрія II, названого Єрусалимським, і дотримуватися якого кожен король Угорщини зобов'язувався перед коронацією Святою короною, – дворяни мають вільне право чинити опір і повставати проти короля, не побоюючись звинувачення у зраді.*

§ 7. Під терміном «дворянин» у цій главі маються на увазі взагалі всі пани, прелати, барони, інші магнати та видатні особи цієї держави, за якими (як було вказано вище) закріплені ті чи інші привілеї та свободи» [88, с. 353].

Відповідно до чинних законів (особливо з огляду на схвалений Лайошем I (Анжу) Закон про «авітіцітасе») дворянство було наділено рівними правами «una eademque nobilitas» (*«... ми пристали на прохання тих же дворян: істинні дворяни, що мешкають у межах нашої країни, а також ті, що перебувають у княжих провінціях на території нашої країни, всі користуються рівними свободами»)* [401 § 11]. Їхнє право власності на землю було непорушним: при вимиранні нащадків чоловічої лінії спадкоємцями ставали нащадки жіночої лінії, і тільки у разі вимирання всього роду маєток повертався у володіння корони/казни.

Через турецьку загрозу на Балканах (1389) та південних кордонах Угорщини (1434), актуальним став захист кордонів і, зокрема,прилучення до цього дворян, безпосереднім обов'язком яких була військова служба на користь держави/корони.

XVI століття принесло значні зміни і для інших верств угорського суспільства. Поглиблювалися суспільна відмінність між дворянством, міщанством та селянством, а в середині дворянського стану спостерігалося суспільно-майнове та культурне розшарування [141, с. 4]. До того ж, межа між нижнім прошарком дворянства та верхніми верствами селянства була лише умовною. Постійна турецька загроза, бездіяльність уряду короля Владислава II (з династії Ягеллонів, 1490–1516), а також припинення хрестового походу проти турків викликали значне суспільне невдоволення – суспільний лад опинився на межі кризи, адже групи, наділені привілеями саме за захист батьківщини (дворянство, вище духовенство), не виконали свого суспільного обов'язку. Ймовірно, саме це стало причиною активного приєднання порівняно бідного дворянства Верхнього Потисся до селянської війни 1514 року під проводом Д. Довжі [305, с. 231].

Вважаємо доцільним виокремлення подій цього селянського повстання з метою аналізу подій, але передусім і для характеристики ролі й значення дворянства, його розвитку як важливого прошарку у суспільній ієрархії країни.

На початку XVI ст. в Угорщині значно змінилися економічні відносини, зокрема шляхом безпосередньої участі дворян-землевласників у товарному виробництві [304, с. 123]. Хутірне господарювання значною мірою ускладнювало становище селян, сіл та селищ, тим самим викликаючи широку хвилю обурень. Саме ці дві верстви суспільства, заручившись підтримкою нижніх прошарків духовенства, і стали рушійною силою повстання у 1514 р.

Безпосереднім приводом до початку повстання став хрестовий похід проти турків. Придушення селянської війни завдало обороноздатності країни непоправних втрат. Ке-

рівництво держави опинилося у безвихідній ситуації: попри явну загрозу, воно не наважувалося повторно атакувати турків, а на підтримку селян розраховувати вже не могло. Повстання мало передусім політичні та ідеологічні причини. На нашу думку, хрестоносці повстали не тому, що були бідними, а тому, що вважали несправедливим припинення війни з Туреччиною. В епоху Середньовіччя захист країни був справою дворян, та оскільки вони з цим не справилися і уклали з турками мир, то й вважалися не гідними своїх привілеїв, зокрема звільнення від сплати податків [395, с. 50]. Аналізуючи селянське повстання 1514 р., можемо зробити висновок щодо ментального зрізу середньовічного сприйняття стабільності державності.

Наступ османів на Європу став дедалі зростаючою загрозою і для тогочасного Угорського королівства. На перше десятиліття правління угорського короля Жигмонда (1387–1437) припав той неочікуваний і вирішальний зовнішньополітичний злам, який значною мірою і безповоротно змінив позицію Угорського королівства. Велика і могутня держава-завойовник, носій чужої культури, завдяки надзвичайно швидкому просуванню вперед досягла південних кордонів володінь Ягеллонів і вперше за останні півтора століття змусила тих оборонятися. Турки передусім намагалися знищити південні захисні фортеці. І хоча Європа завдяки Тамерлану, в результаті битви під Анкарою (1402), дістала «відтермінування», король Жигмонд змушений був усвідомити, що після поразки під Нікополем 1396 р. для Угорщини пріоритетним питанням є не наступ, а оборона [139, с. 6].

На початку XVI ст., попри блискучі перемоги Яноша Гуняді, Угорське королівство поступово втрачало свою керівну роль у Центральній Європі. 21 липня 1456 р. Гуняді біля

Нандорфегервару (Белград, Сербія) здобув перемогу над військами султана Мехмеда II, але подальше просування османів на Балканах було лише питанням часу. Створена королем Жигмондом (1387–1437) і розширена династією Гуняді (регентом Яношем Гуняді та королем Матяшом I) система оборонних фортець на півдні країни тільки пригальмувала просування турків османів. У досліджуваний нами період постійною стала загроза вторгення турків на південних кордонах, і тільки через сім років, після селянської війни під керуванням Дьордя Довжі (1521), туркам вдалося захопити головну фортецю південної оборонної системи Нандорфегервар, чим закладено передумови для поразки під Могачем [305, с.489].

Війна проти турків ґрунтувалася на ідеї «святої християнської війни». Але ж свого часу (з кінця XI ст.) ця священна війна мала дещо інший характер ніж у ранньоновому часі. З часом подібні походи організовувалися і проти зовнішніх та внутрішніх противників у межах християнського світу, зокрема проти балтійських слов'ян або ж єретиків (альбігойців, катарів у Франції). Нагадаємо, що Угорщина під час перших хрестових походів (1096–1291) не брала активної участі, а вже у XV ст. світське населення продемонструвало своє бажання взяти участь у таких походах. Це було своєрідним спокутуванням гріхів і водночас воєнним задумом, а з аспекту канонічного права це більше було схожим на паломництво. Учасники давали обітницю, і в знак цього носили на одязі хрест. Наприклад, хрестовою війною був похід, що завершився битвою під Нікополем у 1396 р., а також звільненням Нандорфегервару 1456 р.

Хрестовий похід, який переріс у селянську війну, став найбільшим в угорській історії селянським повстанням. До

цього подібним значним заворушенням було хіба повстання під проводом Антала Будаї Нодя у 1437 р. [139, с. 7]. Але й селянська війна 1514 р. не поширилася на всю територію країни. Центром руху стала велика угорська рівнина (Alföld), і тільки дещо згодом воєнна хвиля докотилася до Трансільванії, Задунав'я і Верхньої (Північної) Угорщини. Серед хрестоносців були не тільки селяни, а й дворяни [127, с. 6-7]. Дворянство Верхньої Угорщини, серед якого у значній кількості були «постолові», бідні дворяни, або ж такі, що мешкали на кріпацьких маєтках, не вирізнялося від селян у такій мірі, як це спостерігалося у Задунав'ї.

Також окрему суспільну верству утворювали переселенці – русини та волохи, які користувалися окремими привілеями. Звісно, землевласники малозаселених регіонів намагалися не лише переманювати до себе нових поселенців з того боку Карпат, але й загнати у залежність тих, хто вже мешкав на території Верхнього Потисся. Ймовірно, подібні факти могли бути дуже поширеним явищем, оскільки це заборонялося окремим законом (№ 47) Державних Зборів 1498 р.: «*Заради того, аби в корені придушити всі непорозуміння, що походять з цієї причини, постановляємо, що з числа всіх кунів, ясів та русинів нікому не дозволено переходити на маєтки дворян, також офіцерам королівської величності або вищезгаданим особам служницького рангу не дозволено вводити кріпаків дворян до їх числа з метою їх переселення. Якщо ж ті офіцери, куни, яси або русини наперекір даному розпорядженню приймуть у свої ряди будь-кого з числа кріпаків, то їх слід притягнути до відповідальності перед палатином*» [407, § 47].

За джерелами, русинські селяни перебували у сприятливішому становищі. Так, приміром, у 10 селах Крайни мука-

чівської домінії селян було виведено зі сфери впливу комітатської управи, більше того, їм не доводилося виконувати певні обов'язки. Згідно з документами, в Ужанському комітаті один анонімний (невідомий) священник спробував підбурити населення до заколоту, але дворяни під керівництвом Іштвана Розгоні та Міклоша Торчої схопили його і кинули до в'язниці міста Капош (сьогодні Вельке Капушани, Словаччина) [305, с. 214]. Інша частина дворян під керівництвом Пийтера Гімі Боршваї виступила на його захист та визволила. Йдеться мова про родину, що мала численні маєтки в кількох комітатах, зокрема Тіводорфолво в Угочі, один із членів родини (Лукач) був капітаном замку Ньолаб, інший (Бенедек) – «представником» королівських справ [269, с. 492–519].

Аналогічно, в Березькому комітаті до повстання приєдналися провідники середнього дворянства, зокрема Янош Голаборі (в тогочасних документах поряд із його прізвищем вказується прикметник *deák*, тобто «грамотний»), котрий, за свідченням хроніки, не тільки брав участь у заколоті, але й вбивав дворян, грабував, здійснював підпали.

Заколот поширився територією всього сусіднього Угочанського комітату. Там на чолі руху стояли представники таких дворянських родин, як Ветийші, Д'акфолві та, ймовірно, Шашварі Вереш. На правому березі Тиси Шашвар (Тросник), на лівому, біля потічка Ботар, центром повстання було поселення Ботар. Після придушення селянської війни багато дворян (Гергей, Альберт та Міклош Ветийші; Іштван, Ласло, Балаж, Янош та Мігай Д'орфолві; Гергей Шашварі Вереш, Цезар Олмаші, Янош Олмаші Сел (один із землевласників Фертевшолмашу), Андраш Чато із с. Чатогаза (володар Чатогаза, Сірма та Гетень), Шебешт'єн Секев (Зекев) із с. Пи-

йтерфолво (один із володарів Форкошфолво і Пийтерфолво), Фабіан Бекені (один із власників Пийтерфолво та Бекень), Дьордь Бан із с. Бекень (землевласник с. Уйлок) були засуджені за участь у ньому, їхні маєтки конфісковано [361, с. 41]. Згідно зі звинуваченнями Яноша Шашварі на зборах комітату Угоча 23 січня 1515 р. у Шашварі, вони[14]«брали участь у селянському повстанні Дєрдя Сейкеля (Довжі), під знаком хреста коїли всілякі злочини, вбивства, грабежі й підпали, і навіть взяли під облогу замок Ньолаб» [153, с. 59], а також: «*Дворянин Дьордь Шашварі Вереш нещодавно добровільно, з власної волі брав участь у заколоті селян, він керував їхніми військами під прізвищем лейтенанта Кермеша, і я вважаю його злодієм, розбійником і палієм*» [261, с. 487–495].

Замок Ньолаб був важливою фортецею, центром домінії, де проходили важливі шляхи транспортування солі вздовж Тиси тощо. Заволодівши замком, хрестоносці прагнули унеможливити відступ військ Угочанського та Мараморського феішпана Габора Перені з Хустського замку. До того ж, дворянство комітату мало конфлікти зі своїм керівником, оскільки той, наперекір їхній волі, призначив Альберта Нодя із Пийтерфолво [261, с. 490], людину недворянського походження на посаду віцеішпана.

Повстанці прибули до замку Ньолаб з боку Шашвару, через Текехазо (Теково). Полоненого повстанцями дворянина Дьордя Вереша під загрозою смерті змусили приєднатися до повстанців. Розпочалася облога замку. Ворота обклали соломою і підпалили, внаслідок чого зовнішня брама замку також загорілася. Тим часом Вереш втік із табору і знайшов притулок у Хустському замку, де поінформував наджупана

[14] Дворяни

Габора Перені про ситуацію [139, с. 8]. Зрештою комітат визнав обвинувачення Яноша Шашварі образливим і несправедливим наклепом, оскільки той не міг навести жодних фактів на користь своїх тверджень. Було призначено 100 форинтів штрафу, а згодом цю суму, після поданої апеляції, королівська курія збільшила до 300 форинтів. Ймовірно, до королівського двору потрапляло чимало подібних справ, оскільки правитель розпорядився стосовно їх розгляду окремо: «*Однак серед дворян багато таких, які потрапили в руки селян і приєдналися до них, і підкорилися їм тільки для того, щоб їх не вбили, але як тільки їм трапилася можливість покинути їх, тікали від них – і таких не слід засуджувати*» [412, § 34].

Як свідчить королівський наказ, до повстання приєдналися дрібні та середні дворяни комітату Мараморош: «*Окремі мараморoські дворяни все-таки приєдналися до них і під час повстання, заколоту та злодіянь (зрікшись своїх дворянських гідностей) були їх учасниками, супровідниками і друзями, внаслідок чого, як кажуть, відверто впали у гріх зради*» [412, § 34]. До списку дворян-заколотників були занесені: Янош Петроваї (власник Рожайя, Сурдок, Шойо, Петрова, Леордина, Раткава, Поляна, Батиза), Дьордь Будфолві, Дан Ванчфолві (Ванчфолво, Нанфолво, Діснопотока), Шімон Будфолві (Будфолво), Бенедек Хусті (інакше Кешельємезеї, із с. Кешельємезев), Янош Бардфолві (із с. Бардфолво), Томаш Сорвосої Банк та Іллейш Сорвосої Банк, Янош Сорвосої Герхеш, Мігай Сорвосої Герхеш (Слатина, Готпотока, Копачфолво, Сорвосово), Пийтер Ебецькі (Чомалфолво), Андраш Фейєрфолві Фіца (Фейєрфолво), Янош Леординої (Леордина), Богдан Коньгаї (Коньга), Тіводор або Тодор Драгомерфолві Діак, Іштван Драгомерфолві Діак, Ла-

зар Форкошреві (Форкошрев), Шімон Горзов (Йод), Шімон Козепапшаї Коста, Балаж Алшоапшаї (Алшоапша), Лазар Йоді, Домокош Йоді (Йод), Янош Борцанфолві (Борцанфолво), Пийтер Борцанфолві Тийперман (Шайов), Тодор або Тіводор Юркофолві, Іллейш Алшовіжої Поп. Відтак, щодо тих дворян, які під час згаданого несподіваного заколоту «*приєдналися до селян, стали на їх бік і були їх співучасниками, також має бути застосована законність*» [412, § 34]. Після придушення селянського повстання у комітаті почалася розправа: учасників повстання позбавили маєтків, їх як королівський дар отримали феішпан Габор Перені, Іштван Вербовці та родина Чебі Погань [413, § 35]. Стосовно заколотників прийнято наступну постанову Державних Зборів: «*Дворяни комітату Мараморош, які ... були разом із селянами, і оскільки ... в комітаті Мараморош мало не всі дворяни ставали на бік селян і брали участь у всіх небезпечних і злодійських діях ... тому, беручи це до уваги, слід виявити зазначеним вище способом істину в комітатах Угоча і Берег*» [413, § 35]. Міщани п'яти короннихмараморoських міст не приєдналися до повстання, за що король на один рік звільнив їх від обов'язку сплати всіх податків та тридцятини [213, с. 39].

Після придушення повстання, восени 1514 р. відбулося засідання Державних Зборів, на яких Іштван Вербовці презентував «Трикнижжя» [427], головні положення якого і були своєрідною реакцією на соціальний конфлікт, селянський бунт. Автор надзвичайно суворо тлумачить взаємовідносини селян та землевласників. Прийняті закони розроблялися під впливом повстання хрестоносців. Дворянство переймалося ж передусім компенсацією завданих посталими шкоди (на це спрямована частина законів 1514 р.). Розпорядження Державних Зборів забороняли селянам та гайдукам, воло-

діти зброєю (головно рушницями). Суворо обмежувався соціальний статус/належність до духівництва та студентства: «*нікого, хто походить з селянського роду, не можна призначати єпископом*» [410, § 24]. Ймовірно, цей закон вказує на походження Томаша Бакоца, проголошеного одним із відповідальних за селянське повстання. Жоден закон Середньовіччя не відображаву такій мірі детально соціальний статус кріпаків (угор. jobbágyok), як закон 1514 р. Зокрема, на державному рівні було уніфіковано податки: річний податок землевласнику визначили у розмірі 1 (одного) форинта, крім цього, кріпак мав щотижня відпрацювати один день панщини, а також здати визначену кількість подарунків. З вирощеної рослинної продукції та виробленого вина кріпаки сплачували дев'яту частину з натурального податку. Закон накладав на селян значно більші податки, ніж ті, що були раніше визначені звичаєвим правом.

Чи не найсуттєвішим рішенням Державних зборів була заборона вільного пересування [411, § 25]. Виняток становила згода пана на переселення кріпака до іншого маєтку. Ті селяни, які не брали участі у повстанні, й надалі могли користуватися правом вільного пересування. Іштван Вербовці у «Трикнижжі» про це пише так: «*Незважаючи на те, що зазначені народи (за винятком філістеєв, русинів і королівських болгар) користувалися до цього часу привілеями цієї свободи – при сплаті податку з землі та інших податків вони могли вільно змінювати місце свого проживання і залишатися в іншому місці, яке вони воліли, всі вони втратили цілковито свободу минулого літа в результаті повстання, заколоту і бунту проти всіх дворян під іменем хрестоносців, проклятого лиходія, розбійника Секея Георгія, і через свою участь у цій справі вони виявилися назавж-*

ди винними в зраді, і після цього вони прикріплені навічно до землі своїх господарів» [395]. Але цих суворих заходів не дотримувалися, землевласники часто самі перешкоджали засудженню своїх кріпаків, не сприяли іншим дворянам у поверненні заподіяної шкоди. Заборону пересування згодом було відмінено: спершу у 1531 р. Яношем I (Заполяї), а пізніше й королем Фердинандом I (Габсбургом). У 1547 р. селянам знову було дозволено самостійно обирати місце проживання.

Отже, на початку XVI ст. дворянство окреслених комітатів дедалі біднішало, і якщо дворянин володів всього 2–3 обійстями, то населення сіл, а іноді й самі селяни, накопичували все більші статки. Так, наприклад, спадок кріпака Балажа із Березького комітату складався із наступних речей, одягу та іншого майна: двоє коней зі збруєю, вудилами, каптан вартістю 16 форинтів, полотняний костюм, шинель, ковпак, взуття, зброя, срібний хрест [381, с. 25]. Звісно, це не було поширеним явищем, оскільки селянство у своїй переважній більшості було бідним. У цьому були зацікавленими самі землевласники, адже на кінець Середньовіччя пустували 20–60 % кріпацьких обійсть. Існували два шляхи їх заселення: запрошення/прийняття переселенців із окупованих або прикордонних територій, які були під загрозою турецького проникнення, а також завдяки переселенцям із-за кордону, як це практикувалося від XI ст. [123, с. 126-128]. У Верхньому Потиссі обидва варіанти здавалися доцільними, але переважав другий спосіб [192, 15-17; 18-20]. Отже, постійна воєнна загроза, а також суспільна нестабільність створили сприятливі умови для поліпшення матеріального становища нижніх верств населення. Одним із шляхів цього було служіння в прикордонних фортецях.

За даними обкладення королівським посадибним податком [294], у XVI ст. в Угорщині проживало близько 3 300 дворян-землевласників та майже 7 200 одномаєткових дворян (Табл. 2.1). За мовними та етнічними ознаками більшість із них були угорцями, виняток становили русини в Березькому та румуни в Мараморoському комітатах, зокрема, про їх православне віросповідання можна здогадатися виключно на підставі даних ономастики.

Таблиця 2.1.

Розподіл категорій маєтків за списками посадибного податку (XVI ст.)

Комітат	0–10 садиб	11–100 садиб	Понад 100 садиб
	Садиб у маєтках (у відсотках)		
Берег	24,5	38,1	37,4
Мараморош	42,4	32,2	25,4
Угоча	29,0	37,3	33,7
Унг	25,0	53,8	21,2

Джерело: розрахунок автора на основі [294, с. 169–189, 837–855, 827–835, 463–486].

У цьому контексті доцільним буде докладніше проаналізувати комітат Мараморош, де переважну більшість складали дрібні маєтки, що пояснюється передусім географічним розташуванням регіону (у гірській місцевості власність концентрувалася переважно в долинах річок або на просіках).

Статки, що об'єднували понад 100 садиб, належали до замкових доміній і розташовувалися переважно в монолітних, цілісних блоках: в Ужанському комітаті прикладом

цього було Невицьке замкове помістя, у Березькому комітаті – Мукачівське та Сентміклошське, в Угочанському – Ньолабське, у Мараморському – Хустське. Невицька та Ньолабська домінії [254, с. 727-729] потрапили у володіння родин Другетів та Перені ще за часів панування королів династій Анжу та Люксембург, а ось доля Мукачівського та Хустського помість склалася дещо по-іншому.

За даними перепису домоволодінь від 1598 р. (Табл. 2.2.), на той час на території Угорського королівства маєтками володіли 24 родини, які об'єднували понад 1000 садиб, 19 родин мали від 501 до 1000 дворів і 33 родини – від 301 до 500 обійсть.

Таблиця 2.2

Розподіл маєтків за кількістю садиб (1549–1598 рр.)

Володіння	1549	Володіння	1598
1000 садиб	8	501–1000 садиб	19
300–1000 садиб	30	301–500 садиб	33
100–300 садиб	63	201–300 садиб	32
0–100 садиб	29 733	101–201 садиб	71
		50–100 садиб	134

Джерело: розрахунок автора на основі [214, с. 31;167, с. 92–99].

За тогочасними мірками великим вважався маєток, що нараховував понад 300 садиб, заможним – той дворянин (або ж дворянська родина), що володів понад сотнею таких помешкань [214, с. 55]. В Угорщині ж маєток середніх розмірів об'єднував 50–100 садиб.

Рух серед дворянського суспільства розпочався в основному після поразки під Могачем, коли багато родин зали-

шилися без представників чоловічої статі (Табл. 2.3), котрі полягли на війні (такою була, до прикладу, родина Паловці в Ужанському комітаті), а також в роки існування так званого подвійного королівства, коли внаслідок переманювання заможніших дворян до різних партій сталися значні зміни у майнових відносинах (саме тоді передаровано, зокрема, Мукачівський та Хустський замки разом із прилеглими помістями).

Таблиця 2.3

Характеристика володарювання в комітатах (1549 р.).

Комітат	Кількість садиб у середині XVI ст.	Були власниками до 1526 р.
Берег	101	74
Унг	68	43
Угоча	48	35
Мараморош	186	108

Джерело: розрахунок автора на основі [177, с. 92–99].

Попри те, що знать в принципі й надалі дотримувалася концепції «una eademque nobilitás» («єдиного, неподільного дворянства»), відбувалася внутрішня диференціація. На верхівці дворянського суспільства продовжували пребувати найбагатші та найвпливовіші −майбутні магнати. На досліджуваній території їхній склад не змінився. В Ужанському комітаті на верхівці суспільної ієрархії продовжували бути Другети Гомоннаї, в Угочанському – Перені. Водночас у чотирьох комітатах Унг, Берег, Угоча і Мараморош «власної» корінної аристократії не було, оскільки переважна більшість маєтків аристократичних родин, зокрема Другетів та

Перені, розташовувалася у сусідніх комітатах Абоуй, Боршод, Земплін, Саболч [387, с. 42-43]. Здебільшого закладні (а згодом чинні, повноправні) власники королівських маєтків були родом з інших регіонів, а із згадуваними замками/маєтками їх пов'язували передусім політичні та майнові інтереси. Цими землями вони управляли переважно через управителів – капітанів. З огляду на суспільні відносини всередині стану знаті, представники аристократії досліджуваних регіонів (Берег, Унг, Угоча, Мараморош) вже не вважалися баронами корони або держави. Епоха політичного та економічного піднесення родини Другетів припала на період правління династії Анжу (1301–1395), для Перені більш сприятливим був час Люксембургів (1387–1437); у подальшому їх витіснили з загальнодержавної політичної арені доводилося задовольнятися посадою феішпанів комітатів [295, с. 168–169].

Значно чисельнішим прошарком була середня еліта (possessionatus). Верхні групи складалися із так званого «доброго дворянства» («bene possessionatus») що, по суті, вважалися панівною верхівкою комітату. Саме з представників цієї верстви передусім призначалися віцеішпани, справники [217, с. 695–698].

Ще однією чисельною групою дворянського стану було дрібне дворянство (куріалісти – дворянство, що мешкало в селянських садибах тощо), за яким закріпилася ще й назва «таксове дворянство» (вони платили державні та комітатські податки – таксу). Куріалісти – це дворяни, що володіли всього одним маєтком, який самі ж обробляли. У регіоні було чимало населених пунктів, заселених представниками саме цієї категорії. Подібні дрібнопомісницькі населені пункти були, наприклад, в Угочанському комітаті – Пийтерфолво, Чатогазо, Чепе [381, с. 69]. За тогочасними комітатськими статута-

ми, цілою курією вважалася дворянська садиба (sessio, угор. porta), до якої належало щонайменше 32 гольди[15] ріллі. Відповідно, півсадиба мала тільки 16, четвертина – 8–10 гольдів орної землі. Характерно, що у XVI–XVII ст. значна частина дрібних дворян вже не володіла цілою садибою.

Окремою групою дрібного дворянства були армалісти (від слова «armalis» – дворянська грамота). Як вже відзначалося вище, присвоєння дворянського статусу означало ще й дарування землі/садиби. Але у XVI ст. значно скоротилися земельні володіння корони, і в результаті цього чимало «щойно титулованих» дворян на підтвердження титулу отримували тільки гербову грамоту без землі. Дворянин-армаліст користувався особистою податковою пільгою, але його садиба обкладалася таким же податком, як і землі кріпаків [381, с. 70].

Найчисленнішою була група дрібних дворян. Так, наприклад, у Березькому комітаті у XVI ст. мешкали близько 400 дворянських родин, і всього 96 з них мали кріпаків, наймитів або слуг. Заради об'єктивності слід відзначити, що серед цих же 96 дворянських родин було 56 таких, що разом мали 89 кріпаків, наймитів і слуг. Спосіб життя та будинки дрібних дворян мало в чому відрізнялися від умов життя кріпаків. За даними 1743 р., 21 дворянин-армаліст села Геденьгаза (комітат Угоча) загалом мав усього 11 волів, 15 корів і жодного коня; а в той же час 4–8 кріпаків із сусідніх селянських поселень мали більше худоби [381, с. 59].

У 1567 р.в Угочанському комітаті мешкало всього 16 таких дворян, котрі мали щонайменше 5–50 кріпаків або наймитів; винятком була родина Перені, а також представники

[15] Земельна міра, 1 гольд – приблизно 0,57 га.

заможного дворянства – родини роду Като, Гонтпазмань та Гуткелед (Табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Характеристика майнових відносин в Угочанському комітаті за даними списку військового податку від 1567-1574 рр.

Комітат/ Родина	Ціла садиба	Пів-садиби	Не сплачували податку	Всього	Покинуті садиби
Кріпаки комітату Угоча	350	125	1159	1634	231
Кріпаки 4-х великих дворянських родин	290	95	973	1358	184
Родина Перені	147	60	642	849	103
Родина Чорноводаї-Шурані (рід Като)	46	25	119	190	27
Родина Рожаї Кун (рід Гут-Келед)	66	6	132	204	27
Родина Уйгелі (рід Гонтпазмань)	31	4	80	115	27

Джерело: розрахунок автора на основі [361, с. 64–65].

Перені хоча і були власниками близько половини кріпаків комітату Угоча, але володіння не концентрувалися в руках одного господаря. Окремі члени родини (нащадки по чоловічій лінії, вдови) спільно володіли майном (Табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Характеристика майнових відносин та кріпаків родини Перені Угочанському комітаті за списками військового податку від 1567-1574 рр.

Власник	Цілих садиб	Пів-садиби	Не сплачують податку	Всього	Покинуті садиби
Янош Перені	82	13	325	420	57
Іштван Перені	41	37	202	280	12
Дьордь Перені	7	4	40	51	2
Ференцне Перені, овдовіла Мігальне Перені (нині – Ференцне Драшкович) разом	4	-	9	13	14
Імрене Цобор, ур. Єлизавета Перені	5	4	33	42	5
Імрене Форгач, ур. Борбала Перені	6	2	30	38	7
овдовіла Іштванне Вечеї	2	-	3	5	3
Всього:	147	60	642	849	103

Джерело: розрахунок автора на основі [361, с. 63–64].

Існувала реальна загроза зникнення дворянського суспільства, бо чимало родів вимирало, не було належного поповнення цього суспільного стану чи окремих його груп. Але цього не сталося. Суспільна еліта подбала про своє поповнення, частково навіть за рахунок поповнення із рядів міщанства або навіть селянства. Новими представниками дворян-

ства ставали переважно військові, які воювали проти турків і робили стрімку кар'єру. Прикладом такого кар'єрного росту є персона Жігмонда Ракоці (1554–1608), який з дворянина середнього рівня та капітана оборонної фортеці Сендре (1572) піднявся до князівського престолу Трансільванії (1607), став одним із найбагатших вельмож тогочасної Угорщини [234, с. 117–118]. Інший приклад – Шебештьєн Текелі (?–1607), колишній торгівець великою рогатою худобою, який в 1572 р. став дворянином, а згодом бароном (1598) [336, с. 404].

За тогочасними законами піднесення до рівня дворянського стану було можливим виключно за милістю правителя (чи то угорського короля, чи то трансільванського князя), одним із зовнішніх проявів чого було вручення гербової дворянської грамоти. Якщо на перших порах присвоєння дворянського статусу означало ще й дарування садиби, то у XVII ст. цю практику перестали застосовувати. Зрозуміло, власне дворянство також намагалося всілякими засобами запобігти поповненню своїх рядів. Зокрема, ці питання занотовані низкою рішень Державних Зборів. Так, наприклад, закон № 73 від 1609 р. проголошував наступне: «*Стосовно дарування дворянських грамот Його Величність прийматиме до уваги тих, хто матимуть клопотання від добре освічених осіб і є достойними цього*» 422, § 73. Державні Збори 1655 року пішли ще далі: згідно з законом № 36, «*…очевидно, з якою спритністю клопочуться окремі особи щодо отримання гербової грамоти, такі, хто не мають жодних заслуг або чеснот, і попри це насмілюються прагнути цього*» [423, § 36].

З огляду на власні, добрі матеріальні інтереси, робилися спроби перешкоджати проникненню кріпаків у дворянське суспільство, більше того – для здобуття дворянського

титулу селянин мав заручитися ще й згодою землевласника. У зв'язку з цим закон № 17 від 1622 р. проголошував: «*У подальшому не видавати гербову дворянську грамоту в кріпацькому будинку селянину без пропозиції та згоди його землевласника*». Насправді ж землевласник за певну грошову винагороду видавав кріпакові відповідний дозвіл (екземпцію), і навіть виявляв згоду на сприяння в отриманні королівської милості. Так, губернаторка Ужанського комітату, графиня Марія Естергазі (вдова крайового королівського судді Дьордя Другета. – Авт.) 14 травня 1677 р. отримала 200 форинтів від своїх кріпаків Федора та Івана Ковач Добей, мешканців села Нодьберезна (сьогодні Великий Березний), в обмін на що вона мала поклопотатися перед королем, «*щоб вони, їхні дружини та як наявні, так і майбутні нащадки обох родинних гілок дістали дворянський титул Коростилонські*» [381, с. 67]. Пані Естергазі [Додаток Ч], у свою чергу, звільняла кріпаків з-під служби і зобов'язувалася добути для них гербову грамоту. У разі, якщо графиня не зможе дістати грамоту, вона зобов'язувалася повернути всю отриману суму. Якщо ж не поверне грошей, то вищевказані особи мають право вільно жити на її обійсті як екземпти[16]. Того ж дня графиня отримала від перечинського крайника Мігая Волча та його братів Гриця та Василя 400 форинтів і видала їм аналогічне зобов'язання [381, с. 68].

Одним із шляхів підняття до дворянського стану було одруження із дівчиною дворянського походження. Не надто часто, але мали місце випадки, коли кріпак, що взяв собі за дружину дівчину дворянського походження, сам діставав

[16] Екземпт (лат. «exemptus» вилучений, вийнятий) особа, на яку не поширювалися загальногромадянські норми права.

право стати дворянином. Ця категорія називалася «agilis» («жіночий дворянин»), тобто такий, що дістав титул за дружиною або матір'ю. Здебільшого дівочу четвертину виплачували у грошовій формі, але за умовами декрету Владислава II (1492), якщо дівчина дворянського походження одружувалася із бідним чоловіком, тобто таким, що не мав дворянського титулу, то, «*за звичаями королівства, замість дівочої четвертини вони діставали цілковите право володіння маєтком, який залишався у їх власності*» [405, § 1-9].

Поняття «agilis» (що в перекладі означає «діловий, дієвий». – Авт.) [183, с. 170–172] у наявних джерелах нотується у справі угочанського віцеішпана Альберта Пийтерфолві-Нодя, на якого дворянство комітату подавало скарги до королівської канцелярії через неодноразові порушення ним законів [227, с. 11]. Віцеішпану, до прикладу, закидували, мовляв, він немає права займати комітатську посаду, оскільки не є нобілем. Досліджуючи дану справу, суддя Альберт Белйєн та королівський хорунжий Жігмонд Погань вивчили умови і доповіли королю. Як виявилося із рапорту, «*що стосується претензій щодо предмету дворянства Альберта Нодя, то вони також безпідставні, оскільки він є дворянином за дружиною, а також по матері, до того ж придбав собі дворянський титул за гроші*» [227, с. 12]. Фактично приводом порушення справи став конфлікт дворянства комітату із феішпаном Габором Перені, кульмінацією якого і стала заява проти Альберта Нодя. Заради об'єктивності слід нагадати, що він вже раніше обіймав посаду віцеішпана і тоді ніхто не висловлював свого невдоволення з цього приводу.

У складі дворянства Північно-Східної Угорщини окрему групу складали русинські та румунські дворяни – вихідці з нащадків колишніх волоських «кнезів» (угор. kenéz). Меш-

канцями окраїнних територій вони стали від XIV ст., тобто першої хвилі переселень волохів у комітатах Берег, Унг та Мараморош. Від XVI ст. вони суттєво поповнили малозаселені або новозасновані поміщицькі маєтки переселенцями-селянами. Королева Марія у 1383 р. надала кнезівство у двох селах (Керецьки і Кушниця) Березького комітату трьом братам – Іванові, Степанові та Олександрові, синам Стателави, який був у цих селах волоським воєводою [357, с. 614]. У XIV ст. «кнезівства» організовували переважно служилий люд/мешканці королівських замкових маєтків (зокрема, Вишківського та Мукачівського), на посади їх обирала громада; згодом діставали затвердження і від короля. Титул кнезя (війта), а відтак і воєводи, часто передавався у спадок у родинах волоського (румунського) походження. Кнези/кенези власники отримували значні землі, даровані королем за відповідну військову службу з правом повного дворянства [357, с. 621-623]. Воєвода (угор. vajda) в управлінських справах консультувався з очільником комітату та хустським каштеляном, але в менш значних справах приймав рішення самостійно [299, с. 727]. Воєводами переважно ставали представники найзаможніших родин. Красномовним свідченням економічної та політичної ролі цих родин було те, що, заселяючи Молдову, Богдан був одним із мараморських воєвод [192, с. 18-21]. Сини вигнаного Богданом з Молдови воєводи Саса[17] успішно поєднували посади воєводи та ішпана, і надали реальних рис інституції дворянського комітату. Але рід Драгфі, який від посади румунського воєводи досяг рангу угорського землевласника (до складу утвореного ними володіння входило понад 100 сіл), дуже швидко потрапив у

[17] Основоположник роду Драгфі (Drágffy)

немилість короля. Мараморoські володіння Драгфі занепали [299, с. 729]. Інститут посади воєводи було зведено до рівня справників дворян або ж сільського старости.

Комітати, як регіональні органи управління, у формі королівських жуп були утворені за часів Іштвана I в XI ст. У числі перших 45-ти згадані Боржавська та Ужанська, територія яких збігалася з територією двох архідеканатів егерської єпархії. Після татарської навали 1241–1242 рр., під час якої був зруйнований Боржавський замок, поступово, поряд із розгалуженою системою інституцій, сформувалася система дворянських комітатів. Перші згадки про комітат Берег датовані 1261 р., у той час він уже мав назву *comitatus*, а у 1299 р. в управлінні з'являються березький ішпан та 4 справники: «*Ми, Григорій, граф* [*ішпан*] *з Берега, (officialis Leu ducis Rutenorum) урядник князя Руси Лева, та четверо суддів* [*iudices – справників*] *від тутешньої знаті*» [146, с. 128-128]. Стосовно розподілу комітату Берег [Додаток А], за даними тогочасних документів, у XIV ст. розрізняємо чотири райони на чолі зі справниками, які до XVII ст. згадувалися не за власними назвами, а за прізвищами їхніх справників: наприклад, район Ласло Гетеї (згодом – Тисянський), Бенедека Гуті (Косонський), Міклоша Гечеї (Верховинський), Мігаля Бийгані (Мукачівський) [281, с. 184-186].

Перші відомості інституційного характеру на території Ужанського комітату [Додаток В] дійшли до нас аж із 1286 р., коли за часів ішпана Мешку якийсь Андраш Буткаї нещадно побив священика на ім'я Томаш, відтак, за пізнішою домовленістю, як компенсацію виплатив йому 60 золотих марок та віддав село Ашвань [306, с. 29]. За часів останніх королів династії Арпадів Березьким комітатом, як і сусідніми регіонами, управляв найзаможніший нобіль північно-східної

частини країни Аба Амадей, і його володіння простягалися аж до Мукачева. У 1322 р., після придушення виступу під проводом ішпана Петра Петенка/Петуні [123, с. 371;209, с. 32.], король Карл I призначив палатина (з угор. nádor – королівський намісник) Яноша Другета спадковим володарем Гомонни/Гуменного (Humenne) й Унгвара (Ужгород) та феішпана Ужанського і Земплінського комітатів [144, с. 46].

Виникнення двох інших комітатів на досліджуваній території припадає на значно пізніший час. Зокрема Мараморош разом з Угочею був «*forestae sanctorum regum*»[18] [361, с. 18.]. Володарі династії Арпадів залюбки відвідували багаті на дичину краї: король Імре побував тут у 1199 р., а Іштван V – у 1272 р. [192, с. 12]. І якщо нобілів вабило мисливство, то простий люд цікавила сіль, яку видобували тут ще за часів Римської імперії: за твердженнями істориків, саме це значною мірою сприяло тому, що «*…у цьому краї вирувало більш культурне суспільне життя*» [105, с. 618-620; 192, с. 9].

На підставі дарчої грамоти короля Іштвана V від 1271 р. можна припустити, що Берег та Угоча існували в системі комітатів країни [361, с. 24]. Звісно, кордони Угочі тоді охоплювали більшу територію, оскільки до неї входив і пізніший Мараморош. Найбільшим землевласником тут залишався король, населення ж складалося переважно з прийнятих ним «гостей» (hospites), котрі займалися передусім землеробством, рибальством, мисливством тощо, і на яких під час перебування короля у комітаті покладалися різні завдання. Важливу роль у формуванні комітату Угоча [Додаток Б] відігравали часті відвідини короля Іштвана V (1239–1272), що стало передумовою для створення і облаштування відповід-

[18] З латині «мисливським лісом святих королів».

ного помешкання для двору. Саме з цього «domus regalis» (королівський дім), а також домівок госпесів довкола нього і виникло поселення Ньолабвар, яке згодом у різних грамотах згадується як Кіральгазо (Королево) [269, с. 496; 361, с. 18, 21-22].

Мараморош [Додаток Г] у писемних джерелах вперше згадується у 1199 році, коли вдячний король Імре (1196–1204) подарував «*que noster fidelis iobagio Laurencius comes*»[19] 5 aratrum[20] орної землі у озера Ферте, за вірну службу, та що врятував йому життя «in Maramorisio tempore venationis venatum» («під час полювання у Мараморощі») [93, с. 1-2]. Більш значне заселення регіону розпочалося після заснування королівських міст. У сферу функцій Вишківського замку входило гарантування безпеки постачання солі вздовж річки Тиса [105, с. 35–37]; дозвіл на будівництво замку король Іштван V надав у 1271 р., а згодом і Ласло IV (Кун), лицарям із роду Гунтпазмань – Міко та Чейпан [213, с. 13; 390, с. 32-33].

Таких привілеїв лицарів було удостоєно за те, що їх брат Ехеллевш поліг смертю хоробрих у боротьбі проти чеського короля Оттокара в роки боротьби за австрійську спадщину 1246–1278 рр. Згодом брати взяли участь і в битві Альберта Габсбурга та Адольфа Нассау за німецький імператорський трон, у якій особливо проявив хоробрість Чейпан. Це і стало приводом для того, що король Андраш III підтвердив власність братів на маєток. У 1300 році родина зреклася цього маєтку «*ad praesens nobis et regno nostro*» («на прохання станів та короля та країни») [105, с. 3–4]. Згідно з тією ж грамотою, Вишково та його околицю було віднесено до Мараморо-

---

[19] З ланині «нашому вірному ішпану Леврінцу».

[20] плуг – одиниця виміру: 1 плуг – 150 королівських гольдів – 126,6 га.

шу: «*in subsidium populorum et hospitum nostrorum (in terra) nostra Marmaros congregatorum*»[21] [192, с. 12; 105, с. 3–4]. Занепад Вишківського замку розпочався після спорудження Хустської фортеці. Ймовірно, від відбудови відмовилися через те, що Тиса, яка постійно змінювала свої береги, послабила функціонування лівобережного маршруту. Заснування Хуста припадає на період відновлення країни після татарської навали. Напевно, саме в цей час постав замок, який замінив Вишківський у справі захисту притисянських сіл, а також молодого комітату. Мараморош відігравав значну роль і в контролі за кордонами, зокрема з Польщею та Молдовою. І хоча Карпатські гори служили певним захисним рубежем/зоною, численні перевали дозволяли проникнути за гори та із-за гір. Угорські королі, засновуючи поселення поблизу кордонів, створювали прикордонні захисні смуги.

Слідом за формуванням дворянського комітату виникли його адміністративні одиниці, райони на чолі зі справниками. Цей розподіл на перших порах не був сталим. Дворянство комітатів кілька разів на рік проводило збори (лат. congregatio generalis), і оскільки досліджувані комітати не мали постійних центрів, то й місце проведення дворянських зібрань постійно змінювалося [32, арк. 1-3]. Це міг бути дворянський маєток, розташований у місті на території комітату, або ж центр маєтку самого феішпана (наджупана).

Призначені або ж обрані посадовці виконували законотворчу, виконавчу, судову функції в межах дворянського комітату. Це був феішпан (наджупан, лат. *supremus comes*), якого призначав король; його заступник – віцеішпан (піджупан, лат. *vicecomes*), спершу один, згодом два; справники (лат.

[21] З латині «…особливо з метою захисту населення Мараморошу, наших госпесів».

iudex nobilium) спершу чотири, а пізніше їх могло бути більше, а також присяжні (лат. *jurati assessores*) [190, с. 53–54].

Завдання дворянського комітату передбачали:

По-перше, виконання «законотворчої» функції. Загальні збори комітату обирали делегатів до державних зборів, з урахуванням визначених питань порядку денного формулювали для них відповідні доручення [23, арк. 1–2]; делегат мав дотримуватися цих настанов і звітувати перед керівництвом комітату щодо прийнятих рішень, які після прийняття державними зборами і затвердження королем оприлюднювалися зачитанням на загальних зборах. Керівництво комітату мало право надавати свої пропозиції та зауваження, їх зачитували перед відкриттям державних зборів. Щодо питань, не врегульованих на законодавчому рівні, загальні збори комітату могли приймати місцеві нормативні акти, які б несуперечили рішенням вищестоящих органів. Місцеві статути були чинними переважно на території даного комітату [24, акр. 1-4].

По-друге, справляння виконавчої функції:

а) виконання законів, указів короля, розпоряджень урядових органів (у разі, якщо певне розпорядження було визнано протизаконним, загальні збори мали право відхилити його виконання);

б) оподаткування: право формування бюджету комітату, визначення видів та розміру податків тощо;

в) вибори посадовців: вибори посадових осіб комітату (щороку, потім через кожні три роки) [19, арк.1; 22, арк. 8–10], нарахування розміру їх зарплатні [25, арк. 1], інспектування роботи посадовців, їх відкликання;

г) керування військовими справами: збір військового податку, турбота щодо розташування військових формувань;

д) керування внутрішніми справами: визначення меж адміністративних одиниць (районів, округів), їх центрів, здійснення нагляду за діяльністю сіл та міст;

е) службові завдання: організація підтримки громадського порядку, охорони здоров'я, дорожньої та протипожежної безпеки;

є) виконання завдань опікунства: керування особистими та майновими справами дворянських сиріт та вдів [21, арк. 1–2];

ж) керування справами кріпаків: сприяння при проведенні сільських виборів, нагляд за виконанням справ щодо ренти.

По-третє, виконання судової функції: вибори та відкликання суддів комітату, проведення судів першої та другої інстанції у кримінальних [24, арк. 1–4; 8, арк. 1; 28, арк. 1–45] та приватних справах. Загальні збори комітату діяли ще й як апеляційний форум стосовно вироків поміщицького суду. У певних питаннях до функцій комітату входило й виконання вироків [6, арк. 1].

На зміну жупанам, що здійснювали свою діяльність як королівські службовці (*comes*), у XV ст. прийшли феішпани/наджупани (*comes supremus*, з угор. *főispán* – головний ішпан), яких і надалі затверджував король. Насправді це були регіональні представники центральної влади, у сферу впливу та завдань яких входило виконання королівських наказів та розпоряджень, нагляд за їх дотриманням, а також контроль різних поточних справ. Як винагороду за виконання своїх завдань, вони отримували частку з митних зборів та податків за переправи, а також, спільно зі справниками, володіли двома третинами зібраних у комітаті штрафів. Здебільшого феішпани управляли 1–2 сусідніми комітатами [202, с. 405-408]. Із досліджуваних комітатів Земплінта Унг,

а також Саболч та Сатмар були зосереджені в руках однієї родини: в першому випадку феішпаном був представник родини Другетів [301, с. 382], у другому – Баторі [300, с. 433]. Закон № 60 від 1486 р. значною мірою сприяв тому, щоб посада феішпана тісно пов'язувалася із володарюванням у комітаті, адже передбачав, що очільник комітату повинен бути місцевим землевласником і місцевим мешканцем: «*Його королівській Величності за порадою прелатів та баронів до кожного комітату наджупаном слід призначити барона або ж заможного землевласника, який може справитися з цими обов'язками та завданнями*» [403, § 60].

Вищезгаданий закон передбачав також, що віцеішпан (піджупан, з угор. *viceispán*, *alispán*) повинен бути родом із даного комітату, і він, як керівник місцевої адміністрації, присягає перед загальними зборами комітату. Закон № 2 від 1504 р. остаточно визначив правила обирання заступників губернатора: «*феішпан повинен обрати віцеішпана з числа родових дворян комітату, керівником якого він є..., але це не може проходити без згоди або всупереч думці дворянства даного комітату*» [409, § 2]. Тобто, на відміну від попередньої практики, коли феішпан особисто призначав свого заступника, згодом вимушений був узгоджувати це питання з представниками дворянства комітату. Звісно, і тут мали місце численні непорозуміння, тож закон № 70 від 1548 р. однозначно регулює ці питання: «*Свого заступника феішпан не може призначити одноосібно, а на підставі законів держави повинен заручитися підтримкою всього комітату*» [417, § 70].

Враховуючи досвід попередніх років, угорські стани кілька разів робили спробу на законодавчому рівні закріпити вимогу, аби посадовців як державного рівня, так і феішпанів, король призначав виключно з осіб угорського під-

данства. Це передбачалося законами від 1439 та 1553 рр.: «*Їх Величності… згідно з декретом батька Їх Величності… всі посади повинні роздати угорцям та підданим Святої Корони*» [419, § 30]. На практиці в Угорщині поряд із посадою чинного феішпана існували ще й титули довічного та спадкового феішпана, які за милістю короля пов'язувалися з певними державними посадами (церковними або світськими) або ж закріплювалися за окремими родинами. Так, наприклад, егерський єпископ був заодно ще й феішпаном комітатів Новград та Гевеш, родина Саполяї дістала посаду феішпана Шарішського комітату, Перені – комітату Абауй. Оскільки так титул феішпана переходив у спадок до нащадків (щоправда, цих губернаторів мав затвердити король), і в багатьох випадках ними наділяли неповнолітніх, то управління комітатом поволі переходило до рук віцеішпанів [375, с. 20-21].

На перших порах віцеішпан був фаміль'яром (належав до оточенняфамілії/родини) феішпана, щоправда, з числа дрібних дворян. Але із розвитком дворянського комітату у його руках зосереджувалися численні функції. Зокрема, за дорученням загальних зборів дворянства, він користувався політичною, юридичною, фінансовою та військовою владою [265, с. 56-60]. Як очільника місцевого управління, його обирали строком на шість років, феішпан був наділений лише правом інспектування його діяльності. Службову присягу віцеішпан складав перед загальними зборами дворянства. Першу присягу угорською мовою склав ужанський віцеішпан Іштван Зрітеї у 1550 р., про що у книзі протоколів загальних зборів було зроблено відповідний запис угорською мовою: «*Я присягаю єдиному Богові, його святій Матері, всім святим, що для кожного, хто з'явиться перед моїм судом, не-*

зважаючи на дружбу, на подарунки, на страх або різні пропозиції... буду дотримуватися закону сам, та ... іншим».

Важливою складовою управління комітату була управа справника. Власне, посаду було засновано у XIII ст., спершу вони, як помічники жупана, виконували функції суддів. Декрет № 2 від 1453 р. значно розширював сферу впливу справників, дворяни були зобов'язані визнавати прийняті ними рішення та винесені вироки, тих же, хто відмовлявся це робити, карали штрафами. Закони 1547 р. регулювали можливість подання апеляції проти вироків, зокрема, в них було вказано, що проти вироків справника «*можна подавати апеляцію до столу комітатського суду... Якщо людина не задоволена і цим рішенням, апеляція може подаватися до королівського суду Його Величності*» [416, § 31]. У постанові Державних Зборів йдеться про опротестування рішення органів влади комітату: «*Якщо і сам жупан комітату або інший пан у виконанні цих рішень відкрито, вороже та зі зброєю у руках нападе на віцеішпана та його справників, або ображає їх, або когось із них ... заплатить сімдесят два форинти штрафу. Якщо їх хтось поб'є, поранить або візьме у полон, постане перед судом згідно з законом, а якщо вб'є, то буде покараний, як за державну зраду*» [417, § 70].

Юрисдикція справників (Iudex nobilium, угор. – *szolgabíró*) спочатку поширювалася на весь комітат, але згодом комітат поділили на окремі адміністративні одиниці – райони, їх називали переважно за прізвищем справника. Чотири справники (згодом їх кількість зросла) разом із віцеішпаном утворювали комітатський суд. Оскільки обсяги їхньої роботи та завдань значно зросли, у комітаті засновувалися нові посади та установи, відомства.

Разом із зростанням обсягу діловодства було запроваджено посаду нотаря (секретаря, угор. – *jegyző*): у коло його обов'язків входило формулювання листів, вироків, рішень. Нотаря обирало дворянство комітату, в його обов'язки входило також керування архівом комітату та нагляд за ним, що разом із володінням печаткою регулювалося («*ці листи підписують заступники губернатора, справники або присяжні, а також у кожному випадку секретар*») законом № 62 від 1550 р.: «*Після того, як їх отримали і оформили, вони зберігаються у шафі або шухляді, й дістаються звідти тільки тоді, якщо під час засідань трибуналу потрібно завірити певного листа від імені комітату*» [418, § 62]. Ці листи завіряють своїми підписами компетентні чиновники комітату («що вміють писати») та секретар [Додаток Ф]. Перша письмова звістка про печатку Ужанського комітату дійшла до нас із 1555 р. Коли у 1628 р. король Фердинанд II призначив графа Яноша Другета спадковим феішпаном Ужанського комітату, разом із грамотою про призначення подарував йому прикрашену гербом комітату, оздоблену коштовним каменем золоту печатку [238, с. 51; 209, с. 36]. Під час інавгурації новий наджупан передав печатку комітату, а загальні збори розпорядилися щодо знищення старої [Додаток У].

Судочинство у комітаті провадилося із залученням присяжних (*iurati assessores, iurassores*, угор. *esküdtek*), яких кожного разу обирали на загальних зборах комітату. Власне посаду присяжного було запроваджено законом № 8 від 1486 р. Найперша згадка про діяльність управи присяжних в Ужанському комітаті датована 1363 роком [229, с. 61].

Колективним органом із прийняття рішень у комітаті були загальні збори (generalis congregatio, угор. *közgyűlés*), в яких міг брати участь кожен дворянин, що володів землею

в межах комітату. Саме на загальних зборах приймалися рішення з усіх важливих питань щодо життєдіяльності краю, посадовці зобов'язані були брати участь у їх роботі, а дворян та феішпана могли заміщувати іншою особою, яку наділяли правом голосу [376, с. 37-40]. Засідання були публічними і проходили за відповідним регламентом, порушників якого карали грошовим штрафом. Голосування здійснювалося за принципом більшості голосів. Вибори відбувалися щороку, потім через кожні три роки, і таким чином оновлювався практично весь склад посадовців. І хоча закон № 57 від 1514 р. передбачав створення у комітаті обласного центру («*кожен дворянин, за відома короля, з метою захисту своєї особи та майна повинен мати право будувати зміцнені баштами та ровами вежі та фортеці, а також у кожному комітаті зводити замок на користь громади дворян*») [414 § 67], але фактично втілення цього довелося чекати до XVIII ст. Саме тому місце проведення загальних зборів постійно змінювалося [281, с. 322-324]. У комітаті Берег впродовж XVII ст. комітатські збори проходили в таких населених пунктах: Гулач (1654), Мужієво (1664, 1691), Берегвийгардов (1661, 1672–1674), Мукачево (1674, 1680), Шурань (1666, 1686), Вари (1688–1692), Геча (1693), Дийда (1675–1677), Боржава (1697).

У буденному житті комітату важливу роль відігравали суди (sedes iudiciaria), які в народі називали sedria. Вони виконували управлінські та правосудні функції. Одним із фундаментальних прав дворянства було подання апеляції проти рішення комітатського суду до суду палатина, намісника короля. Мешканці церковних маєтків перебували під юрисдикцією єпископа, а кріпаки – суду землевласників (панському суду, угор. *úriszék*), що виходив з-під сфери впливу юрисдикції комітату. Ускладнювало ситуацію те, що ко-

ролівським привілеєм права правосуддя були наділені ряд міст (у нашому регіоні це Берегсас, Вари). Землевласники теж могли самостійно судити своїх підданих та виконувати вирок (*ius gladii*). Згідно з урбаріальними списками від 1649 р., Мукачівська домінія осуджувала злочини своїх підлеглих так: «*За вбивство, розпусту, невиконання шлюбних обов'язків, крадіжку та інші правопорушення із суми штрафу один форинт надається жупану, усе інше... у користь володаря домінії*» [111, с. 265].

У сферу компетенцій комітатського суду, окрім підтримання громадського порядку, входило й регулювання морального, добропорядного способу життя. Серед протоколів часто траплялися справи, пов'язані з гульбою, пияцтвом, перелюбством та розпустою, тютюнопалінням, лайкою, зведенням наклепу, але поряд із цим комітатський суд мав за обов'язок регулювати також манеру одягу, зокрема наймитам та кріпакам під загрозою покарання було заборонено носити певні речі.

Комітатський суд контролював дотримання правил чесної торгівлі, зокрема інспектував користування достовірними засобами міри ємності та вимірювальними засобами, а також законний обіг грошей. Стосовно останнього у мирний час не було особливих клопотів, а ось під час анархії, яка запанувала після подвійного обрання короля, навіть самі пани не цуралися підробки грошей. На території Верхнього Потисся слави фальшивомонетників набули володар Невицького замку Гашпар Другет, каштелян Мукачівського замку Мігаль Бюді та каштелян Хустського замку Кріштоф Каваші. Каваші змусив майстра на ім'я Міклош та вірменина Томаша виготовити для нього форми для карбування монет. Коли Міклош спробував утекти до Пряшева, Мігаль Бюді,

що перебував у союзі з Каваші, схопив його і повернув до Хуста. Пізніше майстер Міклош працював у Мукачеві, згодом, на замовлення Ференца Добо, у Середньому, ще пізніше – для братів Другетів.

Із метою дотримання правопорядку загальні збори комітатів розробляли власні статути. Статут Ужанського комітату від 1637р., до прикладу, визначав ті види злочинів, щодо яких місцеві керівники мали запроваджувати судові справи. Згідно з документом, ці злодії є «*палії, крадії, розбійники, відьми, вбивці…*» [24, с. 1–4].

У Березькому комітаті суд із незначними перервами у період 1345–1353 рр. та 1429–1439 рр. діяв у Берегвийгардові (сьогодні Чопівка, частина м. Берегова), відтак до 1492 р. – у Лампертсасі (згодом – Берегсас), потім – у Великій Бийгані, а з 1496 р. знову у Берегвийгардові. В Ужанському комітаті суд до 1518 р. засідав у містах Капош (сьогодні Вельке Капушани, Словаччина) та Ер (сьогодні Сторожниця), із 1522 р. – в Ужгороді. В Угочанському комітаті засідання суду проходили незмінно у колишньому центрі комітату Шашварі (сьогодні Тросник).

У досліджуваному регіоні осіб, які займали посаду наджупана, можна поділити на дві групи: в Угочанському та Ужанському комітатах ці посади по суті передавалися у спадок від одного покоління до іншого представникам корінних аристократичних родин, що мали тут величезні земельні володіння, а в Березькому та Мараморoському комітатах ці функції виконували каштеляни Мукачівського та Хустського замків.

За часів королів династії Арпадів право судочинства покладалося на комітати (жупи), керівники яких (жупани) здійснювали правосуддя від імені короля. Звісно, і тут мали міс-

це винятки, як про це свідчить грамота про привілеї, надана королем Белою IV мешканцям міста Лумпрехтсаса (Берегове), якими він звільняв їх з-під впливу жупана: «*Понад цей суд наших намісників не належить розглядати жодні справи, за винятком трьох – кровопролиття, крадіжки та вбивства, в інших справах вони мають дослухатися до рішення очільника поселення. Та й третина штрафів за трьома справами належить судді села*» [359, с. 64]. Ці привілеї король згодом розширив, тож окремі поміщики, міста та комітати дістали ще й право виконання смертних вироків (*jus gladius*).

Із формуванням дворянського комітату змінилися і межі правосуддя. Земські суди (*sedes dominalis*), як найнижчий щабель судової ієрархії в Угорщині, виконували роль провідної складової правосуддя аж до квітня 1848 р. Взявши на себе суддівство, землевласники також брали участь у забезпеченні громадського порядку. Попри те, що привілей утримання земського суду тягнув за собою значні витрати, він також означав ще й значні прибутки для наділеного правом правосуддя поміщика. За своїм характером справи, що розглядалися земським судом, можна поділити на наступні групи: панщина, карні справи, приватні справи та цивільні позови [376, с. 42-45].

Звісно, не всі підпорядковувалися комітатським судам. Таким винятком були: мукачівський королівський маєток (Березький комітат), невицько-ужгородський маєток родини Другетів (Ужанський комітат), маєтки родини Перені у Королеві та Виноградові (Угочанський комітат), хустський королівський маєток, а також королівські міста Хуст, Вишково, Довге Поле, Тячів та Сігет (Мараморський комітат) [190, с. 199-200].

Починаючи з XVI ст. знать дедалі більше розглядала правосуддя як джерело збагачення, отримання прибутку. Розбудова системи штрафів, перетворення їх у джерело постійного прибутку пов'язані з усе зростаючим гнітом селян, що особливо проявилося після розгрому повстання під проводом Д. Довжі початком нагромадження нобілітетом капіталу.

Отже, XVI століття стало переломним моментом в історії Угорщини: поразка у бою під Могачем 1526 р. призвела до встановлення у центральній частині країни турецького панування, комітати північно-східної частини Верхньої Угорщини потрапили у буферну зону двох держав – Угорського королівства під владою Габсбургів та Трансільванського князівства. Постійна турецька військова загроза, формування системи прикордонних фортець значною мірою переоцінили суспільні цінності військових елементів, звідки вів прямий шлях до кроку у вищий суспільний клас – у дворянство. Постійну складову розширення юридичного становища дворянства – дарування маєтків – із часом хоч і повільно, але таки було скасовано; попри це, служінням або ж сприянням короні багато родин дістали чималі маєтки (красномовним прикладом цього є дарування мукачівської королівської домінії).

Саме на досліджуваний період припадає розшарування дворянства, наслідком якого і стала наявність у регіоні Верхнього Потисся як магнатів із власністю понад 1000 садиб, так і дрібних дворян із одним-єдиним маєтком. Оскільки основою господарювання була придатна до обробітку земля, концентрація дворянства спостерігається переважно у низинних районах, а також у долинах річок. Якщо не рахувати кількох прикордонних сутичок, цей регіон оминали більш-менш значні воєнні баталії, тож, частково завдяки

переселенцям, зросла чисельність працездатного населення і розпочинається заселення неосвоєних до тих пір регіонів Карпат.

В Угорщині середньовіччя та раннього нового часу однією з важливих установ станового суспільства була жупа, що представляла законодавчі, виконавчі та судові функції держави на регіональному рівні. Хоча в жупах важливу роль відігравав наджупан, як довірена особа правителя він забезпечував дотримання законів, справжнє представництво дворянства втілювалося у регіональних законодавчих органах. На демократичний устрій регіональних органів влади вказує також і той факт, що рішення державних зборів, які вважалися невигідними для жупи, не були проголошені, отже, й не набували чинності.

2.2. Соціально-економічні відносини у дворянському середовищі

В європейських суспільствах доби Середньовіччя та ранньомодерного часу основу економіки становили землі та збори й податки, які сплачували особи, котрі на них господарювали. Серед податків чільне місце посідали різноманітні місцеві та державні побори. Загальну картину майнових відносин та кількісного складу населення надають різного роду податкові реєстри. Серед основних джерел варто виділити «дикальні переписи» (угор. *dika*) – безпосередній державний військовий податок, запроваджений із середини XIV ст. для населення не дворянського походження. Свою назву він дістав від характеру процесу збору, обсяг якого записували на чотирикутні дерев'яні таблички. Податком обкладали кожен двір, тобто кожні ворота, в які може в'їхати завантажена сіном підвода [178, с. 498].

Після того, як встановлено постійну систему оподатковування основою стягнення податків стала порта (садиба/обійстя, лат. *sessio*), або ж земельна ділянка під будинком, за які селянин повинен був платити оброк поміщику та податок державі. Свого часу мірою оподаткування були одні ворота (угор. *kapuadó*). На державному рівні вартість кріпацької садиби було визначено у розмірі 40 золотих форинтів. На кінець XVI ст. через зростання кількості населення та дрібнення садиб (на одному sessio вже мешкало по кілька сімей)цей спосіб оподатковування застарів. Відтак обкладання податком на підставі одних тільки воріт уже не відповідало дійсній кількості кріпацьких господарств. З цього часу основою королівського податку стало поняття «середньої» порти, це означало 16 будинків – 4 кріпацьких та 12 наймитських господарств [165, с. 504]. Під час реєстрації бралися на облік будинки кріпаків та наймитів, а також обійстя, споруджені як «недворянські маєтки», розташовані на земельних ділянках власника населеного пункту, втім будинки одномаєткових (предіальних, від слова preadium – маєток) дворян та розкріпачених, звільнених селян (лібертинів, від лат. libertinus – вільновідпущений). Винятком були лише дворянські обійстя, будинки сільських суддів, шпиталі, корчми (де продавалося вино пана), а також халупки злидарів, що заробляли собі на прожиття жебракуванням. Закон не розпоряджався щодо перепису млинів, парафій, шкіл, пивоварень, лазень тощо, але, як свідчить практика, вони звільнялися від податків. У більшості населених пунктів реєстрація обмежувалася тільки переписом будинків кріпаків та наймитів, тут же вказувалося прізвище землевласника.

Свідченням різниці в обчисленні розміру податку може слугувати той факт, що податок з «димарів/диму» (тобто по-

даток з комина, угор. *füstadó*) становив 700 тисяч золотих форинтів на рік, і водночас податок із порти складав лишень 200 тисяч форинтів. Розмір податку з порти становив 1,5 форинта на рік, із них 0,5 форинта за кожного наймита виплачував землевласник [420 § 4].

Перші ґрунтовні податкові переписи північно-східних комітатів Угорщини було проведено за часів головного державного скарбничого Жігмонда Ернуста впродовж 1494–1495 рр. (Табл. 2.6.)

Таблиця 2.6.

Характеристика кількості населених пунктів Північно-Східної Угорщини (1494–1495 рр.)

Комітат	Кількість населених пунктів	Кількість порт	Середня кількість порт у населеному пункті
Угорщина/ Трансільванія	19 112	247 859	12,96
Берег	180	2 713	15,0
Мараморош	132	1 718	13,0
Угоча	63	1 319	21,0
Унг	212	2 531	11,9
Загалом у регіоні:	587	8 281	15,2

Джерело: розрахунок автора на основі [298, с. 68–69].

Із досліджуваного періоду збереглися три важливі переписи, які знаходяться в Державному архіві Угорського національного архіву (MNL MOL). Це описи порт (оподаткованих наділів) 1531–1596 рр., перепис хат 1598–1608 рр. та

порт 1609–1648 рр. [391, 392]. Слід зазначити, що перепис порт значно відрізнявся від перепису хат, різниця між даними може коливатися навіть у десять разів. У 1598 р. Державні Збори на законодавчому рівні розпоряджалися стосовно перепису хат. Ініціатива з боку Державних Зборів щодо реєстру не порт, а хат, була обґрунтована передусім тим, що після пятнадцятирічної війни значно зменшилася кількість оподаткованих наділів.

За даними перепису від 1784 р., у середньому по країні в кожному будинку (хаті) мешкали 6,5 осіб; серед рівнинних районів найнижчі показники мав Мукачівський район (5,4 особи). Втім, враховуючи, що в досліджуваний період даною територією не проходили важливі військові шляхи, а також не завдавала шкоди турецька навала, щодо комітатів Унг, Берег, Угоча та Мараморош доцільно застосовувати коефіцієнт 7 [214, с. 31].

У другій половині XV ст. у Березькому комітаті були зареєстровані 145 землевласницьких родин. Багато з них були тут корінними жителями, проживали ще з часів династії Арпадів, попри це від сів землевласників відбувався постійно. Перший більш-менш точний перепис був проведений у 1549 р. Згідно даних цього перепису у комітаті Берег було 1176 порт, які розподілялися між 89 землевласниками: 3 церковні, 1 шпитальний (ордена лицарів Св. Іоанна) – 54, 1 королівський (мукачівський) маєток – 381 обійстя, 59 родин – 741 обійстя. Більш ніж по 20 обійсть мали овдовіла Мігальне Бюді (79 обійсть), Ференц Добо (39), овдовіла Андрашне Ілошваї (28), Мігаль Кушалї Якч (29), Іштван Лошонці (20), Гергель Лоняї (20), Пийтер Лоняї (22), Габор Матузняї (22), Дьордь Меліт (23), Деметер Оросі (27), Янош Перені (53), Янош Шурані (31), Міклош Шурані (31) [294, с. 175-189].

Розподіл по портам свідчить про те, що лише чверть дворянства розпоряджалася такими статками, що дозволяло віднести їх до категорії заможного або середнього дворянства (*bene posessionatus*), і вони могли забезпечити собі відповідний рівень життя. За даними перепису 48 дворянських родин мали по одному обійстю. У комітаті Берег тільки 4 родини (в тому числі королівська домінія) володіли маєтками з більш ніж 50 обійстями. Серед великих аристократичних родин варті уваги Баторі, Перені, головнокомандуючий замку Темешвар Іштван Лошонці. Але їхня нерухомість у межах комітату була незначною. І навіть обійстя заможніших дворянських родин розподілялися між кількома особами. Так, до прикладу, родина Білкеї, маєтки якої були розташовані у верхів'ї долини Боржава, мала 14 порт, Ілошваї – 39, Лоняї – 50, Перені – 64, Шурані – 62 [294, с. 830-835].

За даними перепису 1550 р. в Ужанському комітаті зареєстровані 632 порти, що розподілялися між 3 церковними та 44 світськими родинами землевласників: 53 порти перебували у власності церковних землевласників (в т. ч. Лелеська капітула), інші – у світських дворян. Тут розшарування дворянства значно суттєвіше, ніж у комітаті Берег, оскільки йдеться переважно про дрібнопоміщицькі маєтки, більше того, у 9 випадках дворянин мав тільки одне обійстя [294, с. 841-850]. Розподіл порт свідчить і про формування значних суспільних відмінностей. Маєтки 36 родин нараховували менш ніж 5 обійсть, 5 родин мали по 5–10 обійсть, і всього 1 родина належала до категорії заможних або середніх дворян (*bene posessionatus*), що мали у своїй власності 25–50 обійсть. У комітаті Унг статусом великих землевласників володіли тільки 2 ро-

дини: одна з них мала 100–200 порт, друга – понад 200. 278,5 обійсть (це 44 %) із загальної кількості обійсть комітату перебували у володінні родини Другетів (Габор, Імре, Антал та Дьордь), котра мала великі маєтки ще й у сусідньому комітаті Земплін. До Невицької домінії належали величезні простори у верхній течії річки Уж (це була суцільна зона). Крім цього, Другети мали кілька володінь в рівнинних районах Ужанщини (Соломоново, Загонь) [294, с. 839].

До числа великих землевласників належала також родина Добо, до якої у спадок перейшла ще й частина статків родини Паловці: вони володіли двома домініями (середнянською та паловецькою), а ще мали 134 порт. В Ужанському комітаті тільки Лелеська капітула та родина Зрітеї мали більш ніж 10 обійсть; менші статки мали також родини Чічері [21, арк. 1–2], Дерегнєї, Орос, Чопі, Хелмеці, Корлат [3, арк. 1], Нейметі, Поладі, Тарновці.

Реєстр порт від 1549 р. в одному з найменших комітатів Угорщини – Угоча нотує в 53 населених пунктах 596 обійсть. Стосовно Угочанського комітату важливо зазначити, що в його південно-західній частині (Пийтерфолво, Бекень, Форкошфолво, Тіводор) мешкала значна частина дрібного дворянства. Тут також спостерігалося розшарування знаті, оскільки представники баронської гілки родини Перені (Янош та Ференц Перені) володіли 239 обійстями (40 %). 201 маєток Яноша Перені належав до Ньолабської та Севлюської доміній. Заможними власниками були родини Кун (37,4 обійстя), Шурані (63,6), Уйгелі (49,3), але варто відзначити й такі родини, як Баторі, Артанді, Петроваї, Бюді, Ветеші, що мали значні маєтки й у інших комітатах [294, с. 827].

Реєстр комітату Мараморош від 1549 року презентує досить специфічну картину, оскільки саме тут кількість дрібного дворянства є найвищою у регіоні – загалом 176 родин; вони переважно румунського та русинського походження [294, с. 468-485]. З-поміж взятого на облік майна у 810 обійстях найзначнішим є хустський королівський домен (окрім 5 міст – Хуст, Вишково, Тячів, Довге Поле, Сігет – сюди належали ще й Буштино, Дулово, Теребля, Стеблівка) з його 205,5 обійстями (25 %). Розшарування дворянства тут має найяскравіші ознаки, оскільки 343,3 порт (42,4 %) перебували у володінні таких дворян, які мали по 1–10 обійсть, а інші 261 обійстя (32,2 %) належали середнім дворянам [180, с. 121]. Із числа середнього дворянства слід відзначити ті родини, що тримали в руках ще й комітатське управління, наприклад Долгаї (103,5 обійсть, у тому числі Дьордь Долгаї –29, Імре Долгаї – 62,5), Петроваї (23), Стойка (20), Комловші (9), Білкеї (8), Леординаї (4), Ліпчеї (4). У Марамороші володіли помістями ціла низка дворян із сусідніх комітатів, зокрема Драгфі (54,5), Кун (13,5), Нодьваті (22), що встановили родинні зв'язки з родиною Білкеї, а також капітан Хустського замку Матяш Бродарит, який після одруження увійшов у родину Погань (43) [180, с. 124].

Упродовж 1576–1596 рр. на досліджуваній території спостерігалося значне скорочення кількості населення: у Березькому комітаті кількість платників податку скоротилася на 22 %, в Ужанському – на 35 %, в Угочанському – на 22 % (Табл. 2.7). Це спричинило зменшення прибутків землевласників. Поясненням цього є передусім воєнні міжусобиці між Угорським королівством і Трансільванським князівством: населення або полягло у боях, або ж, рятуючись від війни, переселилося в інші регіони.

Таблиця 2.7.

Кількість порт в комітатах (1494–1598 рр.)

Комітат	Берег	Унг	Уґоча	Мараморош
Кількість порт				
1494-1495	2567	2410	1271	1718
1549 (1)	1239	632	596	810
1576	1083	648	460	-
1578-79	986	672	314	-
1582	952	669	264	-
1588	527	498	264	-
1593	519	439	247	-
1596	241	230	102	-
1598 (2)	4479	4527	2232	1006

(1) У реєстрі немає даних домінії Сентміклош (верхня частина долини р. Латориця). За даними перепису податків 1548 року, мова йде про кріпаків у 73,5 садибах.
(2) У реєстрі фігурують не порти (sessio), а хати.

Джерело: розрахунок автора на основі [298, с. 68–69].

Перепис хат (будинків) 1598 р., порівняно з попередніми даними, засвідчив значні зміни у майнових відносинах (за даними реєстрації, проведеної на два роки раніше, коефіцієнт між портами та хатами в Березькому комітаті становив 18,5, в Ужанському – 19,6, в Угочанському – 21,8). Відповідно до коефіцієнта обчислення будинок/кількість населення, запровадженим та застосованим Золтаном Давідом, кількість платників податку в Березькому комітаті становила 31 353 особи, в Ужанському – 31 689, в Угочанському – 15 624, у Мараморському – 7 024 особи.

За даними перепису хат від 1598 р. отримуємо наступні дані.

Упродовж 1598 р. у Березькому комітаті до реєстру були внесені 4 479 хат, із них тільки 191 –майно дрібних поміщиків. Найзначнішим, компактним помістям і надалі був колишній королівський маєток у Мукачеві, який, попри численні заборони Державних Зборів, кілька разів віддавали у заставу. У досліджувану епоху власниками заставного маєтку була родина Магочі. Представники роду (Гашпар, Андраш та Ференц Магочі) заснували низку поселень у верхній течії Латориці. На час проведення перепису власником домінії був Жігмонд Ракоці [214, с. 114-116], котрий у 1587 р. одружився із вдовою Андраша Магочі Юдітою Алагі Бекень. Тоді до мукачівського маєтку належали 1988 будинків. Володіння родини Телегді були розподілені між двома маєтками: вдова Пала Телегді володіла 224 будинками у Сентміклоші, вдова Яноша Телегді – 181 у Підгорянах [214, с. 118]. У володінні заможних власників знаходилися наступні маєтки: родина Лоняї (165), родина Ілошваї (147), Мігай Бюді (123), родина Матузнаї (111), родина Даровці (99), Ференц Добо (97), Пал Меліт (94), Габор Шурані (59). Звісно, майно, що ним володіла певна родина, далі роздрібнювалося, адже ним розпоряджалися 2–3 сім'ї. Загалом можемо констатувати, що порівняно з ономастичними даними значних змін не відбулося, зникли хіба що прізвища Кушаї Якч та Лошонці. Збільшилися маєтки родин землевласників у верхній частині долини Боржави, а саме Білкеї, Ілошваї, Комловші та Ліпчеї, котрі станом на 1598 р. володіли загалом 221 будинком [214, с. 107-119].

У трьох інших адміністративних одиницях досліджуваного регіону прослідковувалася цікава тенденція: з одного боку маєтки сконцентрувалися в руках кількох великих ро-

дин, з іншого – у комітаті знаходимо значну кількість дрібних поміщиків.

В Ужанському комітаті контингент маєтків виглядав так: із числа зареєстрованих 4527 будинків 2303 належали дрібнопоміщицьким родинам, над іншими, а це близько половина краю, розпоряджалися практично два сімейства – Другети та Добо. У володіннях Другетів перебували 1540 будинків (Дьордь Другет – 475, Іштван Другет – 1065) [214, 518-520], Ференц Добо був власником 567 будинків [214, с. 519; 11, арк. 1–7].

Подібна картина відзначалася і в Угочі. Тут із внесених у перепис 2 232 ділянок під будинками 973 були власністю поміщиків комітату, інші ж розподілялися між родинами Перені (595), Кун (262), Сейкель (232) та Уйгелі (75) [214, с. 507-508].

Перепис будинків комітату Мараморош від 1598 р. не навів даних Хустської домінії (на той час помістя перебувало у розпорядженні казначейства, а за рік король Рудольф I подарував його генералові Джорджо Башті) [Додаток Т], тож можемо проаналізувати тільки дані дворян жупи. До реєстру були внесені 1006 будинків, втім власність дрібних поміщиків – 556 будинків, зокрема дрібного дворянства: Янош Долгаї (183), Іштван Препоштварі (його батько Балінт Препоштварі діставчастину майна Драгфі як заставу) (65), Іштван Банффі (Ласло Каролі у 1583 р. взяв у заставу за 6000 форинтів бичківський маєток, який успадкували його зяті Іштван Банффі та Мігаль Ерделі) (50), родина Кун із Рожалю (37), родина Погань (26), Дьордь Корніш (успадкував частину майна родини Долгаї, син Ілони Долгаї та Гашпара Корніша) (28) [214, с. 223-225].

Саме на цей період припадає і піднесення родини Ліпчеї, які мали володіння у Мараморoському та Березькому комітатах. Представники роду збільшували свої статки част-

ково за рахунок придбання помість, успадкувань, а також заснуванням нових поселень на Верховині. Аналогічний шлях пройшли і дрібнопоміщицькі родини комітату, серед яких були службовці комітату (судді, присяжні). Це родини Бірток та Петроваї зі Сарвасо (сьогодні *Sarasău*), Рішко з Кевешлігету (сьогодні Драгово), Білкеї, Стойка, Крічфолві з Білок, Рад та Крічфолуші з Шомошу (сьогодні *Cornesti*), маєтки яких мали в середньому по 8–20 обійсть. Найвідомішими представниками родин, майно яких нараховувало 1–4 обійстя, були Буд із Будфолво (сьогодні *Budesti*), Ціпле із Фейєрфолво (сьогодні *Feresti*), Гергеш із Сарвасо, Юрко з Калинфолво (сьогодні *Călinesti*), Котець із Шайо, Ман із Шайо (сьогодні *Şieu*), Марош із М. Бичкова, Немеш із Калинфолво, Тегзе з Березного, Волаз із Углі, Стан із Алшоврона (сьогодні *Rona de Jos*) [214, с. 223-225].

Отже, XVI століття принесло значні зміни у життя пересічного населення регіону Верхів'я Тиси. Внаслідок розколу Угорщини на три частини мешканці відчули глибокі зміни в соціально-економічних відносинах, розвиток яких міг відбуватися хіба завдяки прикордонному розташуванню.

Окреслені землі, по суті, уникнули турецького нашестя і спустошення, що, у свою чергу, з урахуванням постійного прибування переселенців, привело до зростання чисельності місцевого населення. Госпітами вважалися рівнинні народи, що прибули сюди, рятуючись від турків, а також слов'яни, що прибували зі сходу від Карпат.

Відтак тут не сформувалося класичне вельможне дворянство. Серед землевласників заможними вважалися родини з маєтком у 20–30 порт. Аналіз соціально-економічних відносин вказує на те, що лише у деяких маєтках були садиби, більшість селян сплачували податки не грошима, а на-

туральною рентою, що сповільнювало грошовий товарообіг. З огляду на розширення дворянських маєтків, спочатку розміщених лише в долинах річок, важливу роль відігравали заселення, за рахунок яких відбувався не лише приріст населення, а й збільшувалася кількість земель, придатних до сільськогосподарської діяльності. Так сформувалася структура населених пунктів характерна для сучасної Закарпатської області.

2.3. Релігійні конверсії нобілітету

На початку XVI ст. посилилася потреба належати до «gens hungarus». Остаточного вигляду це прагнення набуло у праці С. Вербовці. За тогочасними поняттями «нації», частиною «gens Hungarica» були всі підданіregnum Hungarica (Угорського королівства). Звісно, такими могли бути й особи чи громади іноземного походження (lingua et moribus). Належність до «благородної нації» символізувала й певну привілейованість. Особи неугорського походження, які розмовляли румунською (волохи), німецькою (сакси) або слов'янською (русини, словаки), могли вважатися дворянами [328, с. 12]. Нечисленне волоське або русинське дворянство заради успіху і процвітання у країні або комітаті прагнуло асимілюватися з угорським, прийнявши його мову, звичаї та віру.

Однією з основних передумов успіху та процвітання усередньовічній Угорщині булосповідування домінуючої римо-католицької віри. Після розколу християнства у 1054 р. в Угорщині мешкала значна кількість вірників християнства східного (православного) обряду – головно волохи і русини, частково словаки. Тогочасне католицьке духівництво вважало їх схизматами, відступниками, котрі мало відрізнялися від єретиків. Егерський архієпископ – а саме йому

була підпорядкована ця територія – та діючі тут чернечі ордени (павлікіани, домініканці, францисканці) вважали необхідним навернути ці народи до католицизму. Саме тому не випадково, що всі більш-менш заможні дворяни (або ж ті, що прагнули такими бути) перейшли в католики, ставши покровителями храмів і монастирів, нерідкой засновуючи їх. Члени родини Білкеї, що мала маєтки у комітатах Берег та Мараморош, до прикладу, заклали монастир Святого Хреста східного обряду в Білках, а також Пресвятої Богородиці у Комороді [343, с. 17], але згодом стали католиками. У другій половині XVI ст. як піддані Трансільванського князівства вони прийняли протестантизм. Подібно вчинила і близька їм родина Долгаї. Санісло Долгаї спершу, як і його предки, був прихильником східної церкви, потім прийняв римо-католицизм, і як член свити короля Жигмонда супроводжував його на Констанцький собор [348, с. 129-130].

Рубіж XV–XVI ст. є найбільш доленосним періодом історії Європи. Попри ренесанс, великі географічні відкриття, турецьку навалу у людей сформувалася значна потреба у релігійності та добропорядному житті. Для угорських королів, які залишали собі право призначення осіб вищого духовного сану, основними принципами були не відповідні знання або глибоко релігійні переконання – королі часто приймали рішення з огляду на актуальну політичну ситуацію або ж із економічної вигоди, тому управління майном деяких єпархій довіряли світським особам.

У тогочасній Угорщині носієм релігійного світогляду була більш сувора, обсервантська гілка ордену францисканців – не випадково саме з їхнього числа вийшли духовні наставники селянського повстання під проводом Дьордя Довжі [139, с. 6], а згодом і реформатські проповідники. Потреба

у нових релігійних запитах, відсутність добропорядного, взірцевого духівництва – саме це, за даними останніх досліджень, і стало першочерговою причиною Реформації.

Поразка у битві під Могачем підірвала не тільки внутрішньостанову структуру середньовічної Угорської держави, а й завдала нищівного удару по церкві, адже на полі бою полягла провідна частина вищого кліру: окрім естергомського та калочайського архієпископів, загинуло шість єпископів. Ослабленню католицького духівництва та поширенню Реформації значною мірою сприяло й насування турецької навали у першій половині XVI ст., а також хаотичні політичні стосунки всередині еліт, руйнація католицької церковної структури. У результаті подвійних виборів короля, близької до громадянської війни ситуації, лютеранство знайшло для себе впливових покровителів із числа вельмож і поширилося переважно серед міської буржуазії (спішські та трансільванські сакси).

Однак найбільшої популярності серед мешканців набув кальвінізм, що виник у Швейцарії. На першому етапі Реформації вчення Жана Кальвіна ще не набрало сили, здатної сформувати окрему конфесію, адже віряни досить-таки довільно обирали з-поміж принципів теологічного вчення та церковних догм. Свідченням цього є і рішення берегівських синодів, котрі, по суті, стали підґрунтям для основоположного вчення кальвінізму (ліквідація сповіді, правила прийняття причастя тощо).

Іншою впливовою конфесією, що активно набирала популярності після 1526 р., стало лютеранство, прихильність якому засвідчили королева Марія Габсбург та граф Дьордь Бранденбурзький. Ускладнювало ситуацію існування подвійного королівства, адже ні Фердинанд Габсбург, ні

Янош Саполяї не могли, та й не хотіли виступати силою проти нових релігійних течій. Дворянство, у свою чергу, спробувало скористатися хаосом заради власної наживи, поділу церковного майна, що залишилося без охорони та управи. Намісник (палатин) угорського короля Іштван Баторі, рятуючись після битви під Могачем, спустошив казну пейчської капітули.

У комітатах Унг, Берег, Угоча та Мараморош, за винятком кількох монастирів та їхніх маєтків, було на той час дуже мало значимого церковного майна. З періоду, що передував масовій реформації (1549 р.), до нас дійшли наступні дані (Табл. 2.8.):

Таблиця 2.8.

Характеристика власників церковного майна

Назва власника церковного майна	**Ужанський**	**Березький**	**Уґочанський**	**Мараморський**
Орден домініканців		28		
Орден павлікіан	8	7		5
Лелеська капітула	44,5	9		
Орден Св. Іоанна		10		
Світська церква				4
Православна церква				4
Разом	52,5	54	-	13

Джерело: розрахунок автора на основі [180, с. 15–59].

Секуляризацією церковного майна займалися переважно колишні покровителі римо-католицької церкви: в Ужанському комітаті – Другети [238, с. 55], у Березькому комітаті – власники Мукачівської домінії, в Угочанському – Перені [258, с. 126–127]. Насильницькі захоплення, відсутність гарантій забезпечення матеріальних умов для існування завдали нищівного удару по орденах монахів, котрі й без того переживали моральну кризу; лише францисканці та чин св. Павла намагалися утримати кілька монастирів. Винятком на цьому тлі був хіба орден премонтрійців Лелеської капітули Святого Хреста [301, с. 362-362], котрий в Ужанському комітаті зумів вистояти навіть за Реформації. Достовірно відомо про виконання ним своїх обов'язків щодо збереження королівських грамот та світської адміністрації. Втратив вплив і егерський єпископ, який мав право церковної юрисдикції над комітатами Північно-Східної Угорщини. В умовах подвійного королівства єпархія або не мала головного пастиря, або водночас два керівники церкви змагалися між собою за владу. Траплялися випадки, коли королі передавали майно єпархії світській знаті. Поширенню протестантизму у Трансільванії значною мірою сприяла його підтримка родинами Перені (комітати Абауй, Земплін, Угоча), Другетів (комітати Земплін, Унг) та Драгфі (комітати Сатмар, Сіладь, Красна). Після 1543 р. єпископська кафедра залишалася вакантною, відтак призначений у 1548 р. Міклош Олах не контролював ситуацію.

Після невдалої турецької облоги Егера 1552 р. його захисники – переважно протестанти (Гашпар Магочі, Жігмонд Ракоці) – значною мірою сприяли зміцненню кальвінізму та лютеранства, особливо популярних у Північно-Східній Трансільванії. Відтак діяльність католицької церкви прак-

тично припинилася. Реформація Ужанського комітату та міста Унгвар припадає на 1546 р., у Березькому комітаті та Мукачеві – 1532 р., в Мараморощі, Тячеві –1547 р., у Вишкові – 1523 р. [213, с. 49].

За подвійного королівства, а відтак на тлі формування державності у Трансільванії належність до католицизму, лютеранства або кальвінізму була ще й свідченням політичного кредо, суспільного світогляду, а також способом вираження індивідуально-родинних інтересів. 1555 рік став вирішальним із точки зору європейського віросповідання, оскільки імперські збори в Аугсбурзі на законодавчому рівні встановили, що правитель має право вільно обирати між римо-католицькою та євангельською вірою, а його піддані мають наслідувати його у вірі або ж повинні перебратися до іншого князівства/землі. Документ регламентував, що правитель не має проводити місіонерську діяльність на терені інших держав, і брати по вірі, що мешкають за кордоном, не можуть захищати його. Віросповідання відтак не може бути підставою для оголошення війни. Але принцип «*чия влада – того й віра*» (cuius regio, eius religio) стосувався тільки католицизму та лютеранства, натомість прихильники кальвінізму не могли розраховувати на підтримку імперії.

Поширення Реформації у Північній Угорщині стало можливим завдяки впливу міст Егер, Шарошпоток та Дебрецен. Після вбивства у 1551 р. кардинала, нодьвародського єпископа, намісника Дьордя Фратера у східній частині країни також зникли останні перешкоди, що заважали поширенню протестантизму. Замовником вбивства був особисто Фердинанд I. Цей факт відвернув від католицизму значну частину затисянського і трансільванського дворянства. Оскільки Габсбурги своєю бездіяльністю довели, що не здатні утрима-

ти і захистити цей регіон, східна частина країни після Державних Зборів 26 квітня 1556 р. у Коложварі оголосила про повернення королеви Ізабелли та короля Яноша Жігмонда (Яноша II), що перебували у вигнанні. Організацію повернення та військовий супровід було доручено родичеві родини Саполяї, лугошському воєводі Пийтеру Петровичу, наділеному правами регента. Петрович вважав протестантизм «цементом», який здатний об'єднати східну частину країни [329, с. 165-170], тобто майбутнє Трансільванське князівство [Додаток Д]. Він підтримував діяльність протестантських проповідників. У 1552 р. Янош Жігмонд на знак визнання заслуг Петровича (як компенсацію за втрачені темешські та лугошські землі) подарував йому Мукачівську казенну домінію. Надалі протестантські проповідники не тільки вільно й безперешкодно займалися своєю справою (зокрема, попри протести мешканців Берегсасу зруйнували і викинули вівтарі церкви, замалювали вапном фрески), але й у 1552 р. провели два синоди щодо врегулювання принципів протестантської віри. Остаточна ліквідація католицької церкви припала на 1556 р., коли мешканці міста напали на монастирі й знищили їх.

Безсумнівно, фактори сприяння поширенню Реформації в Ужанському комітаті слід шукати також у родинних зв'язках Другетів та Перені. Після подвійних виборів короля Другети підтримали свого родича Яноша Саполяї, що було належним чином відзначено правителем. Ференц (II) Другет дістав від короля Ужгородський замок і титул графа. Шлюб Ференца Другета з Єлизаветою Перені, а також проповідники, що прибули у край, теж значною мірою сприяли ослабленню католицизму. Звісно, й тут проявився принцип «*чия* влада – *того* й *віра*», тобто кріпак наслідував у вірі свого

землевласника. І це стосувалося не тільки кріпаків – колишніх католиків; поміщик спробував «переманити» у свою протестантську віру своїх підданих русинів, але це вдалося йому тільки на короткий час, та й то формально.

Швидке поширення Реформації спостерігалося переважно у малих містах: у 1550 р. протестантський проповідник працював у Великих Капушанах, 1555 р. – в Ужгороді [307, с. 74]. Популярнішим вважалося лютеранство, підтримане родиною Перені, натомість у Трансільванії – кальвінізм. Відтак, станом на 1570 р. Ужгородський архідеканат католицької церкви практично було знищено. Дрібне дворянство у селах формувало релігійні культи на власний розсуд. Так, наприклад, в Ужанському комітаті дві гілки впливової у краї родини Чічері належали до двох різних конфесій: частина залишилася католиками, інші ж стали протестантами.

У комітаті Угоча прихильником Реформації були Перені. Пийтер Перені, представник тієї частини родини, що походила від королівського намісника, власник сентміклошського маєтку у Березькому комітаті, та його син Габор підтримували лютеранську гілку протестантизму. Представники баронської гілки – Ференц (I) та Мігай (II) – перейшли на кальвінізм. При дворі свого вітчима Гашпара Шереді у 1554 р. Ференц Перені одружився із донькою Ференца Бебека. Пізніше разом із тестем він вийшов з-під впливу Фердинанда I та перейшов на бік трансільванського князя Яноша Жігмонда. Після повернення королеви Ізабелли, Перені захопив і спустошив Виноградівський монастир. Існує історичний переказ/традиція, що саме під час облоги були знищені й мощі Святого Іоанна Капістрана, які зберігалися у монастирі на горі Канко. Звісно, імператор не залишив це без уваги. Воєвода Імре Телекеші спершу зайняв Квасівський, а

потім захопив і Виноградівський замок. Після кількаденної облоги Ференц Перені із родиною потрапив у полон.

У Мараморощі прихильниками протестантської віри стали переважно мешканці міст, а також представники угорського дворянства. А ось румунське та русинське дрібне дворянство залишилися православними. Духовним осередком православної віри продовжували бути Мукачівський та Грушівський монастирі, які володіли хоч і скромним майном, але таким, що забезпечувало стабільні прибутки.

У релігійному житті Угорщини важливу роль відіграв закон № 25 від 1681 р., прийнятий на Державних Зборах у Шопроні. Протидіючи поширенню протестантизму, Тридентський вселенський собор (1545–1563) прагнув оновлення католицизму через рекатолизацію передусім великого та дрібного дворянства. У цьому процесі, поряд із підтримкою королівського двору, велику роль відіграв орден єзуїтів (Товариство Ісуса), що використав ті ж засоби пропаганди, які свого часу були задіяни протестантами. Втім намірам католиків протидіяв новий державно-політичний та адміністративний устрій окреслених теренів. Перше офіційне визначення кордонів Угорського королівства і Трансільванського князівства відбулося на імперському з'їзді у німецькому місті Шпайєрі (16 серпня 1570 р.). Янош Жігмонд (Янош II) зрікся титулу обраного короля (*rex electus*) і взамін цього отримав титул князя (*princeps*). У його підпорядкуванні опинилися Трансільванія, а також приєднані частини Угорського королівства – так званий Парціум (*Partium Regni Hungariae*), у т. ч. комітати Мараморош, Бігар, Красна та Середній Солнок [327, с. 291-294]. Це означало, що північно-східні комітати країни вважалися буферною зоною, де, попри офіційно укладені угоди, інциденти різного масшта-

бу траплялися систематично [Додаток Ґ]. Ще більше ускладнювало ситуацію визнання частиною дворянства Верхньої Угорщини підданства обом королям, адже їхні маєтки знаходилися по обидва боки кордону. Після смерті Яноша Жігмонда (Саполяї) 14 березня 1571 р., стани Трансільванії [326, с. 14-16] сповна скористалися правом вільного вибору й обрали князем Іштвана Баторі. І хоча той, негаячи часу таємно склав присягу, король Максиміліан І підтримував головного радника попереднього князя Гашпара Бекеша. У війську останього воювало чимало дворян Верхньої Угорщини, зокрема Кріштоф Чопі, Дьордь Перені, Пал Меліт. Вирішальна битва відбулася біля міста Керелевсентпал на березі річки Марош, у якій військо Баторі здобуло перемогу. Саме це й започаткувало відносно мирний період в історії Угорщини, яку назвали «золотою епохою» Баторі. Тривала ця епоха до початку п'ятнадцятилітньої війни[22]. Князь багатьох дворян, які приєдналися до повстання, покарав повною конфіскацією майна. Серед покараних був і його родич Мігай Телегді, котрий разом із родиною з Трансільванії перебрався у Сентміклош (Березький комітат). Завершення п'ятнадцятилітньої війни, а відтак Віденський мир (1606) поклав край визвольній боротьбі під проводом Іштвана Бочкаї. Угорські протестанти отримали широкий простір для діяльності. І. Бочкаї отримав у пожиттєве користування комітати Уґоча, Берег, Сатмар. А комітат Унг і надалі залишався частиною королівської Угорщини. Цей переділ перекроїв політичну мапу. Іштван Бочкаї у своєму заповіті говорить про необхідність підтримки самостійного Трансільванського князівства. Своїм наступником назвав прихильника про-

[22] Австро-турецька війна 1591–1606 рр.

тестантизму Балінта Другета. Але ж стани у черговий раз розпорядилися по-іншому. Однак застосування права вільного вибору князя означало ще й загрозу зовнішнього, часто воєнного втручання, що в багатьох випадках загрожувало проникненням у країну претендентів на титул князя родом із Верхньої Угорщини.

Серед цілей Тридентського собору, скликання якого давно назріло й мало дати відповідь на питання оновлення кліру та головно поглиблення його освіти, фігурували: чітке визначення поняття католицького вчення, внутрішня реформа церкви, її структурне та дисциплінарне зміцнення, а також попередження подальшого розколу церкви та підтримка католицької місії. У виконанні намічених собором реформ в Угорщині відзначився родич родини Гуняді – естергомський архієпископ, колишній егерський архієрей Міклош Олах (1493–1568). Значною підмогою для нього був орден єзуїтів, який у 1561 р. вже мав монастир у архієпископській столиці Нодьсомботі (сьогодні *Trnava*, Словаччина). У процесі рекатолизації провідну роль відіграв переклад угорською мовою Святого Письма єзуїтським патером Дьордем Калді, який 1626 р. у Відні видав працю «Свята Біблія прийнятими у всьому християнстві літерами старого латинського письма». Також значним досягненням було те, що король на посаду верховного головнокомандувача у Верхній Угорщині призначав переважно осіб католицької віри, котрі запевняли єзуїтські місії у своїй підтримці.

Першого значного успіху у рекатолизації дворянства окреслених земель досяг Пейтер Пазмань, котрий «переорієнтував» велику кількість дворян, з-поміж яких багато хто мав вирішальний вплив на релігійну та політичну ситуацію у краї. Серед них Міклош Естергазі – засновник родинно-

го майна, феішпан Березького комітату, згодом намісник короля, а також Дьордь Другет – феішпан Земплінського та Ужанського комітатів, крайовий королівський суддя.

Володарі Мукачівської домінії, куди входила більш ніж половина Березького комітату (Гашпар Магочі, Жігмонд Ракоці, Ференц Магочі) – залишалися протестантами, тож могли перешкоджати рекатолизації. Родина Телегді, що мала маєтки у Сентміклоші та Підгорянах, з її католицькими поглядами не могла підсилити впливів католицизму в комітаті. Ситуація докорінно змінилася, коли Оршоля Дершфі, вдова головнокомандувача військового округу Верхньої Угорщини Андраша Магочі, власника Мукачівської домінії, 22 листопада 1612 р. вийшла заміж за окатоличеного Міклоша Естергазі й згодом прийняла віру свого чоловіка [380, с. 185-186].

Дьордь Другет, який виховувався у польському засланні й згодом слідом за своїм двоюрідним братом перейшов у табір Іштвана Бочкаї, близько 1610 р. під впливом Пейтера Пазманя прийняв католицизм. За твердженнями сучасників, «*це людина посередніх здібностей, якою керує радше марнославство, ніж амбіції, що породжують великі вчинки, і котра слугує підручним засобом для інших у досягненні їхніх цілей*» [358, с. 140]. Тож, ймовірно, у наверненні Дьордь Другет бачав можливість досягнення своїх задумів. Проте вельможа не лише сам повернувся до рідної церкви, а й закликав до цього прихильників протестантизму, та почав також навертати православних наймитів-русинів. У XVI ст. було кілька спроб з'єднання православної та римо-католицької церков. Посилився процес після Люблінської унії 1569 р. Окрилений успіхом Брестської унії 1596 р., Дьордь Другет у 1612 р., заручившись підтримкою перемишльського та самбірського єпископа Афанасія Крупецького, зробив перші

кроки у напрямку унії. Місцем укладення угоди було обрано монастир Красні Броди у Земплінському комітаті, покровителями якого були Другети [358, с. 142].

Духівництво і ченці схилялися до укладення цієї угоди (оскільки для них це відкривало шлях до звільнення з кріпацтва), але за умови, що їх православна літургія та обряд залишаться незмінними. Проголошення унії припало на свято Трійці, на відзначення якого було запрошено владику та його клір, втім просте населення ще не було готовим до різких змін. На проголошення Ужгородської унії треба було чекати до 24 квітня 1646 р.

Отже, скориставшись хвилею Реформації в Угорщині, дворянство краю з успіхом застосувало принцип «кому належать землі, того й релігія», що цілковито змінило релігійну мапу регіону. З території Північно-Східної Угорщини фактично зникли католицькі за віросповіданням населені пункти, які головно опанував кальвінізм. Протестантизм певним чином віддзеркалював й тогочасні політичні ідеї, а саме – протистояння Габсбургам. Під впливом Реформації та контрреформації значно розвивалася освіта, відкривалися нові школи, Біблію переклали на національні мови, місцеві аристократичні сімейства виступали щедрими меценатами.

«*Людство з самого початку поділялося на три частини: тих, що моляться, землеробів і тих, що воюють*»– цю аксіому середньовічного мислення сформулював французький бенедиктинський єпископ у XI ст. Він репрезентував суспільство як симетричну конструкцію, де кожна група має своє завдання та коло відповідальності на благо інших. Це формулювання відбиває відносно просту картину світогляду середньовічного суспільства, яке, радше, гармоніювало із прагненням людства до міцного суспільного ладу. Нобіль у

цій системі став особою, яка мала захистити інших – мечем або ж порадами королеві.

Суспільство раннього нового часу хоча й зазнало значних змін по всій Європі, все ж залишалося феодальним по суті, сформованим на становому принципі, в основі якого було володіння землею. У країнах Центрально-Східної Європи, на відміну від класичної структури з численними ланками, існували два головні прошарки – дворянство та селяни. Відповідно устрій Угорського королівства у цьому плані відрізнявся від Австрії та Чехії.

Селянське повстання 1514 р. суттєво підірвало суспільний устрій держави, адже намагалося подолати той лад, на якому ґрунтувалися привілеї дворянства. Пізніше за упорядкованою І. Вербовці угорською юридичною системою, звільнення від сплати податків, а також інші привілеї надавалися знаті взамін на захист кордонів держави. Наближення Османської імперії до прикордонних територій Угорщини наприкінці XV – початку XVI ст. поставило під сумнів необхідність існування дворянства як суспільного стану. Поразка в битві при Могачі 1526 р. та розкол держави на три частини, через відсутність центру влади, принесли зиск саме дворянам – завдяки майновому стану та військовим ресурсам лише вони змогли зберегти систему прикордонних замків та протистояти експансії турецької влади.

Внаслідок подвійного вибору короля у 1526 р. та розколу Угорського королівства в 1541 р. майнові відносини цілком змінилися: домінії із замками, які раніше належали королю, а також приватна власність родини Саполяї перейшли у власність великих та середніх дворянських родин. У результаті цього надання дворянського статусу вже не тягло за собою дарування майна, з'явився новий суспільний про-

шарок – армалісти. Із занепадом угорського королівського двору його суспільну та державну роль взяли на себе аристократичні родини, завдяки яким стрімко розвивалися насамперед культура та освіта.

Для дворянства XVI ст. суттєву проблему становила революція цін, що охопила й Центральну Європу, та з практичної точки зору спричинила тривалий економічний занепад. Для протидії їй дворянство спробувало розробити стратегію, яка б забезпечила збереження політичної та економічної влади знаті. Можна відтак було: 1) ефективно обробляти землі, а отже – забезпечити вищі прибутки; 2) зміцнити традиційні феодальні права, розширити обов'язкові поміщицькі послуги збоку залежного селянства; 3) використати можливості, інституції, що надавалися державою.

Поки у Західній Європі внаслідок географічних відкриттів з'явилися нові можливості економічного розвитку, Угорщина з початку XVI ст. на 400 років деградувала, опустилася до статусу периферії багатонаціональних держав. Хоча попередні моделі державного устрою виявилися справді ефективними, турецька система не брала їх до уваги, ймовірно тому, що саме через це вони зникли безслідно. Як в Угорському королівстві, так і в Трансільванському князівстві функціонування існуючого суспільного ладу насамперед завдячувало дворянству. На це передовсім були фінансові причини, адже завдяки прибуткам від своїх маєтків лише дворяни могли дозволити собі займати посади в установах комітатів чи в Державних Зборах та сплачувати всі витрати, пов'язані з такими посадами.

Звісно, двір Габсбургів намагався залучити Угорське королівство до своєї безпосередньої системи управління, та все ж це було неможливим протягом тривалого часу через

зовнішньо- та внутрішньополітичні чинники. Тому система станового управління збереглася аж до другої половини XVII ст. Крім цього, угорська еліта залучилася підтримкою трансільванських князів, які, після воєн у союзі з турками й при укладанні мирних угод з Габсбургами, не забували про свободу протестантів та захист станових прав.

З огляду на внутрішню політику, Габсбургам ніколи не вдавалося так концентрувати майно корони (королівські маєтки), за допомогою якого вони б знизили чисельність дрібного дворянства в давніх регіонах майже до нуля та забезпечили вірність аристократії. Зметою підтримки прикордонних замків, австрійська династія часто брала позики під заставу королівських замків та доміній. Часто таке майно цілком переходило у власність угорських дворян. У той час як система прикордонних замків лише частково протистояла турецькому мародерству, угорські округи та землевласники в багатьох випадках домагалися сплати податків навіть з окупованих територій. Королівська Угорщина навіть після розколу на три частини зберегла традиційну адміністративну систему замкових округів. Така постійність означала продовження існування дворянського станового устрою. Представники еліт не тільки керували цією системою, заснованою на майні та привілеях, а й діставали від неї користь. Хоча місцеві власті представляли різні рівні державного управління (законодавство, виконавчі органи, правосуддя), їхні інтереси дуже рідко збігалися з інтересами центральної влади.

Станом на XVI ст. із розвитком станової держави почався і розподіл державної влади, в якому важливу роль відігравали Державні Збори – єдиний законодавчий орган, представників якого обирали дворяни на окружних зборах, і на яких також проголошувалися рішення Зборів. Постанови Держав-

них Зборів затверджував правитель. Якщо король не бажав їх скликати, окружні власті мали право відмовитися від виконання указів, які вони вважали незаконними. Ця взаємозалежність чудово функціонувала аж до польського нападу 1657 р. та турецького 1660 р., коли Трансільванське князівство, як проміжна оборонна ланка, втратило свою політичну та військову силу.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИДАТНИХ РОДИН КОМІТАТІВ УНГ, БЕРЕГ, УГОЧА ТА МАРАМОРОШ

3.1. Внутрішне розшарування дворянства

У XIV–XV ст. відбувається процес розшарування знаті на різні суспільні групи. Відбувається в окремих випадках міграція дворян (наприклад, шляхом укладення шлюбу). У Середньовіччі критерієм належності до нобілітету було право розпоряджатися землями. І хоча зі зменшенням кількості придатних до дарування королівських маєтків це правило з часом знівелювалося, у народі все ще залишилося переконання, що знатною може стати тільки та особа, якій король подарував маєток. Втім, лише після отримання герба можна було набути такий статус.

Нижчий щабель ієрархічної драбини аристократії посідали дворяни – власники гербових листів [31, арк. 1; 35, арк. 1], котрі практично не володіли маєтками. Привілеї стосувалися лише їх особисто, а якщо їхні маєтки не були викуплені, то за них усе одно доводилося сплачувати відповідні податки (таксу). Наступна група – одномаєткові дворяни, які володіли маєтком не більшим ніж 1–2 кріпацькі обійстя [11, арк. 1–7]. За способом життя вони мало відрізнялися від своїх підданих, але у правових відносинах поводилися інакше, адже і вони і їхні землі звільнялися від обов'язкової сплати податку. Звісно, одномаєткові дворяни дещо сплачували до казни, зокрема 1 форинт військового збору, а ось сплати обов'язкової десятини, на чому систематично наполягала церква, їм вдалося уникнути.

Значних змін зазнав і військовий обов'язок, який застосовувався на підставі дворянського маєтку. Якщо у XIV–XV ст. для кожного комітату обов'язковою була особиста участь у воєнних діях, то впродовж XVI ст., завдяки узгодження контингенту військовозобов'язаних, у це коло виходили переважно дворяни-землевласники [372 § 22]. Одномаєткові дворяни з розрахунку 10 курій (маєтків) мали спільно спорядити 1 вершника: «*...одномаєткові дворяни, тобто ті, що не мають наймитів, з розрахунку на 10 будинків або обійсть зобов'язані послати до війська одного кінного солдата, і той має бути озброєний хоча б списом, щитом, луком і, за можливості, панцирем*» [404 § 20]. У зв'язку з цим відбулися також зміни у представництві дворян на Державних Зборах. Так, до прикладу, згідно з Ракошським декретом 1525 р., особиста присутність на засіданні Державних Зборів у Готвоні вимагалася тільки від власників нерухомості вартістю від 100 форинтів. Стосовно інших зазначалося: «*Одномаєткові дворяни мають делегувати одного з-поміж десяти*» [404 § 20]. Звільнення дрібного дворянства від військового обов'язку з легкістю могло понизити його статус до рівня кріпака/залежного селянина, але турецька загроза та необхідність служби у прикордонних фортецях сприяли суспільному піднесенню й фактично врятували цей прошарок суспільства від зникнення.

В Угорщині швидко викристалізувалися і суспільні відмінності між дрібним та вищим дворянством, адже вже на початку XV ст. вони практично сформувалися як самостійні прошарки. Водночас, на відміну від Центральної та Західної Європи, відмінності між дворянством у формі різних титулів ще не були закріплені маніфестами. Окремі задунайські (Сентдьєрді та Базіні) та хорватські (Зріні, Франгепан, Кор-

бавіаї) родини [406 § 22], наслідуючи західний приклад, набували графські титули і без королівської згоди. Хоча в Угорщині це не мало юридичної сили, а враховувалося лише у їх австрійських та венеційських зв'язках.

Незважаючи на те, що угорські правителі дарували спадкові графські титули (Ласло V дарував титул спадкового графа Бестерце (сьогодні Bistriţa) Яношу Гуняді [331, с. 180], це символізувало також їхнє право власності на певний маєток і територію. Янош Корвін (позашлюбний син короля Матяша I Гуняді) та Леврінц Уйлокі могли користуватися в Угорщині своїми герцогськими (князівськими) титулами тільки тому [407 § 22], що були нащадками королівської крові (як сини королів Матяша Гуняді угорського та Міклоша Уйлокі боснійського).

Правителі сусідніх держав на знак пошани або визнання певних заслуг також дарували високі титули угорським нобілям. Так, палатин Імре Перені, на знак визнання його участі в укладенні династичної угоди між Габсбургами та Ягеллонами у 1517 р., від імператора Максиміліана I отримував титул князя Священної Римської Імперії: «*pro veris illustribus ducibus Sarossiensibus et principibus Sacri Romanii Imperii habeantur, dicantur, et honorentur*» («про славетного герцога Шарішського (насправді «et titulo Sokloys» «Шіклошського» – Авт.), князя Священної Римської Імперії, який є видатним мужем») [47, арк. 1]. Як свідчать матеріали сімейного архіву [84, с. 390-410], ані Імре Перені, ані його нащадки не користувалися цим титулом; титул довічного феішпана (*comes*) комітату Абауй вони вважали значно вищим, ніж князівський [331, с. 185].

Становлення окремого, спадкового вищого дворянства – аристократії ведеться від епохи Ягеллонів-Габсбургів,

коли знать почала вирізнятися з поміж інших дворян своїми титулами. Спочатку до рангу «справжніх баронів» (лат. *barones regni*) належали призначені королем представники вищого дворянства (палатин, крайовий суддя, бани, воєвода) [225, с. 21], і лише під час виконання ними службових обов'язків. Згодом до цієї групи відносили й придворних вельмож [225, с. 24-26]. У XV ст. посада вищого рангу ще не означала наділення службовим маєтком, тож під час виконання своїх обов'язків ці службовці могли покладатися тільки на власні родинні статки [Додатки Ш–Щ–Ь]. Особи, що обіймали посади державного рівня, були ще й членами королівської ради.

Чільне місце в структурі угорського суспільства XV–XVI століть посідав палатин (лат. *palatinus, comes palatinus,* угор. *nádor*), котрий у разі відсутності короля був його заступником [225, с. 69-71]. У становому суспільстві він виконував ще й роль судді (суддя ясів та кунів), а також був головнокомандувачем дворянського повстання. У досліджуваний період із числа представників родин, що мали володіння у 4 комітатах [295, с. 36-41, 125-134, 220-222, 223-225], палатином був тільки Міклош Естергазі (1625–1645) [225, с. 70], який належав до задунайської знаті.

Головний крайовий суддя (лат. *judex curiae regiae,* угор. *országbíró*) був головним юристом королівського двору, а у разі необхідності виконував функції заступника палатина. Цю посаду обіймали кілька місцевих землевласників (їх повноваження тривали переважно пожиттєво), а саме Габор Перені (1566–1567) [225, с. 72.], Балінт Другет (1608–1609) [225, с. 72], Дьордь Другет (1618–1620) [225, с. 72], Міклош Естергазі (1622–1625) [225, с. 72], Янош Другет (1636–1645) [225, с. 72].

На посаду хорватського бана землевласники досліджуваного регіону не претендували. Однією з причин цього була віддаленість цих земель, а також знать північно-східних комітатів не мала там своїх земель/маєтків. До того ж, управління певною частиною країни вимагало постійної особистої присутності.

Трансільванський воєвода, подібно до хорватського бана, був управляючим певної частини Угорського королівства до першої чверті XVI ст. Після поразки у битві під Могачем саме ці географічні та станові відмінності й послугували підґрунтям для виникнення Трансільванського князівства. Під час протистояння між Саполяї і Габсбургами король Фердинанд I призначив воєводою Трансільванії Іштвана Добо (1553–1556) [225, с. 77], який мав володіння в Ужанському та Березькому комітатах.

Головний королівський комірник (лат. *tavernicorum regalium magister*, угор. *tárnokmester*) виконував функції охоронця скарбниці, а відтак, у становому суспільстві, став головним суддею вільних королівських міст. Із досліджуваного регіону цю посаду займали Ференц Другет (1527–1533) [225, с. 80] та Габор Перені (1554–1557) [225, с. 80].

Другу важливу групу в середині стану баронів становили придворні вельможі (службовці). Після поразки під Могачем, коли будайський королівський двір практично припинив існування, їхній вплив придворних вельмож послабився, але баронські титули вони зуміли зберегти.

Роль придворних вельмож зростала під час коронації монарха, а також під час скликання Державних Зборів. Практичний вплив придворних вельмож залежав від того, як часто вони перебували в оточенні вінценосної особи/короля. Утримання придворної посади, по суті, означало гарантію

безперервності державності, а з боку правителя не потребувало жодних витрат. Адже службовець мав сам покривати витрати, пов'язані з його перебуванням при дворі.

Із числа мешканців досліджуваного регіону посади при дворі займали:

1) головний королівський конюх (лат. *agazonum regalium magister,* угор. *főlovászmester*): Ференц Н'ярі (1545–1553);

2) головний королівський гофмейстер (лат.*curiae regiae magister*, угор. *főudvarmester*): Міклош Естергазі (1618–1622) [380, с. 182-190];

3) головний королівський швейцар (лат. *janitorum regalium magister*, угор. *főajtónállómester*): Іштван Н'ярі (1631–1643) [225, с. 89];

4) головний королівський чашник (лат. *pincenarum regalium magister,* угор. *főpohárnokmester*): Дьордь (III) Другет (1610–1618) [225, с. 91].

З вищезазначеного на прикладах Міклоша Естергазі [Додаток X] та Дьордя (III) Другета можемо зробити висновок, що служба у короля була своєрідною передумовою [333, с. 307-310] до вступу на посади державного рівня.

Барони мали цілу низку привілеїв. Серед них, зокрема, участь у роботі Державних Зборів, воєнних діях під власним прапором (саме тому баронів називали ще й «прапорними» панами) [404; 406]; право використання печатки з червоного воску [398] тощо. Баронські привілеї не передавалися у спадок. Але ж барони були ще й потужними землевласниками, а майно успадковувалося, то і з їхніми нащадками зберігався привілейований статус, хоча і без баронського титула. У майбутньому ці нащадки діставали запрошення на засідання Державних Зборів або до королівської ради, навіть якщо вже ніхто з членів родини не

був службовцем державного рівня або не займав посаду при дворі [406].

Кульмінацією користування титулами та рангами стала епоха правління Жігмонда Люксембурзького (1387–1437), коли поняття «барон» застосовували вже й до тих, хто не займав посади державного рівня або не був придворним вельможею. Іменне запрошення на Державні Збори одержували найбільші землевласники країни відповідно до їхніх володінь та авторитету. Цей процес був тісно пов'язаний із формуванням бандеріальної системи (від лат. «banderia» – прапор), відповідно до якої найзаможніші особи країни повинні були утримувати власні військові загони і, за потреби, брати з ними участь у війні [404, § 20]. Окремий закон регулював чисельність та оснащення цих загонів: «*Кожен повний бандерій повинен нараховувати чотириста, пів-бандерій двісті вояків, половина яких повинна бути оснащена зброєю, друга ж половина легкою зброєю, це так звані гусари. Інші барони, котрі не утримують бандеріїв, повинні служити у війську відповідно до свого титулу та майна, а також чисельності кріпаків*» [404, § 20].

Перелічені правила були кодифіковані законом № XXII від 1498 р., який поіменно перераховував усіх баронів, котрі споряджали свої загони відповідно до кількості кріпаків. Щодо інших землевласників, то загони споряджав комітат. Заради забезпечення особливого статусу, нобелі особисто збирали з селян визначений для цієї мети військовий податок [406 § 1–2].

У переліку визначених законом 40 баронів знаходимо й вельмож окресленого регіону: «...14. Габор Перені... 17. Антал Паловці. 18. Янош Гомоннай...» [406, § 22]. За тогочасними правилами для набуття статусу і постійного перебуван-

ня серед магнатів слід було володіти маєтком із чисельністю кріпаків у 1000–1200 порт. Водночас наявність більш-менш значимого майна не означала визнання серед нобілітету – шлях до цього пролягав передусім через королівську милість. Так само і знатне походження не слугувало запорукою для збереження магнатського стану, адже через роздрібнення майна дуже багато знатних родин вибули з цієї категорії.

Формування та укорінення різних титулів, притаманних західноєвропейському феодалізму бере свій початок в епоху Гуняді (1458–1490). Титули довічних феішпанів комітату (*comes perpetuus*), даровані королем Матяшем, у суспільній думці були рівноцінними становищу графа (*comes*), яким користувалися у Західній Європі. На це вказують і положення закону від 1498 р.: *«...спадкові та вільні пани жупани: Іштван Саполяї, спадковий жупан Спішської землі... графи Базіні та Сентдьєрді, графи Франгепан та Корбавіаї»* [406, § 22].

У першій половині XVI ст. в Угорщині з'явився дарований титул барона, що передавався у спадок і прирівнювався до титулу високоповажних баронів (лат. *magnificus*), які були державними/придворними вельможами. Цим Фердинанд I (Габсбург) хотів і в Угорщині запровадити практику австрійського взірця, здобувши своїми дарунками нових прихильників. У той же час в Угорщині мешкало чимало заможних родин, котрі хоча ніколи й не діставали королівських дарунків, все ж користувалися титулом барона або графа, наприклад, Перені або Другети [331, с. 178, 185-186].

Дарування нових, довічних баронських титулів здійснювалося передусім із врахуванням воєнних заслуг. Прикладом цього є випадок захисника замку Егер – Іштвана Добо. На знак визнання заслуг перед державою, а також за діяльність у статусі воєводи Трансільванії, грамотою від 26 травня 1553 р.

він та його нащадки здобули титул баронів, право йменуватися «*magnificus*» та вживати печатку із червоним воском [336, с. 11]. 15 листопада 1564 р. молодший брат Добо Домокош також дістав подібні заслуги для себе та своїх нащадків [251, с. 440].

Відмінності між дворянськими титулами занотовані письмово та відображені в усній практиці звертання. Одна з найдавніших форм звернень – «знатний», «вельможний» (лат. *egregius*), на яке заслуговувала та знать, котра після оголошення дворянського ополчення була готова своїм коштом взяти участь у війні. Одномаєткові дворяни – переважна більшість нобілітету – користувалися титулом «благородний» (лат. *nobilis*). На звернення «шановний пан/-на пані» заслуговував кожен знатний (*gens hungarus*), щодо малого та середнього дворянства вживалася довша форма – «шановний, благородний та вельможний» [367, с. 227], особливо поширена в часи турецької загрози.

«Вельмишановними» (*magnificus*), починаючи з XV–XVI століть, називали тих вельмож, які дістали від короля або князя титул барона. Після створення Трансільванського князівства так зверталися і до місцевого володаря [367, с. 222-223]. До представників вищого дворянства теж зверталися виключно «ваша милість» (*spectabilis*) та «вельмишановний» (*magnificus*) [367, с. 222-223]. Графа було прийнято величати «ваша знаменитість» (*illustrissime comes*) [367, с. 226]. Водночас нерідко траплялося, коли ці титули вживали одночасно. У канцелярській практиці пробачалося «завищення» рангу, тобто звернення до вельможі за вищим титулом, ніж той, яким він володів насправді; а ось «заниження» рангу вважалося образою [367, с. 228-229].

Принцип єдності угорського дворянства, який був розроблений І. Вербовці, зазнав серйозного удару впродовж

XVI ст. Дворяни з одним помістям, армалісти були суттєво відокремлені від вищого дворянства, представники якого володіли тисячами помість. Поряд з економічними, майновими відмінностями, важливу роль відігравали також і політичні чинники, адже дрібне та середнє дворянство опинилося осторонь від політичного життя країни, але зберігало свої позиції на рівні місцевих органів влади.

У досліджуваному регіоні присутніми були всі категорії дворянства – від заможної аристократії до дрібних дворян; в інтересах врівноваженої роботи органів влади, а також з метою усунення постійної турецької загрози, між ними зберігалася певного роду співпраця.

3.2. Процес надання дворянських титулів та гербів

Знать постійно намагалася на законодавчому рівні обмежувати кількість осіб, які могли б поповнити привілейовані стани. Однак в умовах воєнної загрози влада йшла на певні помягшення, поступки. Здобуття вельможного титулу було можливим за рахунок заслуг, вчинків на користь суспільства чи правителя, а також за посередництвом впливової особи. Символічним проявом цього було надання грамотиз гербом. Геральдичні зображення у дарчих грамотах королів з'явилися у Європі наприкінці XIII – на початку XIV ст. у Франції, за часів короля Філіпа IV (Вродливого). У Німеччині перші герби видали у 1305 р., в Угорщині – за часів Карла-Роберта (1307–1342). Перша грамота, що повною мірою зображувала подарований герб, видана канцелярією короля Жігмонда 16 жовтня 1398 р. родині Чентевельді.

Наприкінці XIV ст. закордонні канцелярії почали видавати акти із кольоровим зображенням гербів. Масовості процес набув 1414 р., коли Жігмонд, як римський король, з'явився

на засіданні Констанцького собору у супроводі своєї угорської свити. Під час подорожей короля та його двору закордонні правителі часто дарували угорським вельможам герби: у 1502 р. французький король Людовик XII [Додаток Є], наприклад, дозволив Імре Телегді з роду Чонад прикрасити свій щит ланцюгом французького ордену Святого Михайла.

Після битви під Могачем в угорській геральдиці відбулися значні зміни [Додаток Н]. Зі вступом на угорський престол Габсбургів почалося формування нового суспільного прошарку – гербового дворянства (лат. *armalista*). До тих пір гербами володіли виключно дворяни, в подальшому ж навпаки – разом із гербом особа діставала ще й дворянський титул. Після розколу країни на три частини у Трансільванському князівстві також застосовували право дарування герба та дворянського титулу.

За законами Угорщини, право надання герба та дворянського титулу мав виключно король (стаття закону № 23 від 1464 р., стаття закону № 64 від 1563 р.). У разі, якщо король помирав ще до коронації, дарування вважалося дійсним тільки у випадку підтвердження дарування наступним королем. Подібне правове підґрунтя мало і право трансільванського князя на дарування герба. До 1848 р. грамоти підписували король, канцлер та секретар канцелярії. Згідно з законом № 33 від 1741 р. усі документи заносилися до так званих «Королівських книг» [101].

В угорській практиці існувало й дарування гербів закордонними правителями, але воно набувало чинності на території Угорського королівства тільки тоді, якщо король затверджував його. З клопотанням надати дворянство та дарувати герб слід було звертатися до королівської канцелярії. У заяві прохання записували у короткій, а відтак і в довгій, розлогій

формі, а також перераховували всі заслуги особи та її покровителів. У нижній частині заяви зображався малюнок герба, який заявник просив затвердити [Додаток Р]. У разі позитивного рішення канцелярія виносила остаточний вердикт, дата винесення якого одночасно була і датою видачі грамоти. Надання статусу дворянина та дарування герба набувало чинності після його оприлюднення на засіданні загальних зборів комітату за місцем проживання даної особи [362, с. 72].

Траплялися випадки, коли покровитель, який клопотав щодо надання дворянського титулу, особисто листувався із королівською канцелярією. Відомі кілька прикладів, зокрема занотовані в листі 1635 р. Ференца Беніцькі до секретаря канцелярії Леврінца Ференцфі [277, с. 151–152].

Із середини XVI ст. селяни та міщани теж могли отримати гербового листа, придбавши його за гроші. Набуттю дворянства передувало визволення/звільнення з-під влади землевласника (лат. *manumissio*) [381, с. 153–154]. У листі землевласник, перерахувавши всіх родичів по спадку, підтверджував походження кріпака та факт його вільновідпущення, а також вказував повну суму, виплачену за це (що могло бути як готівкою, так і натурою). Після цього землевласник та його родичі ставили свої підписи та кріпили печатки. Саме такий диплом склав 2 липня 1665 р. Янош Ілошваї (землевласник із села Нодьілошва комітату Берег – сьогодні Іршава) своєму кріпакові Балажу Фодору: «*...Балаж Фодор виплатив мені сто тридцять угорських форинтів*» [45, арк. 97]. Від родичів листа підписали і затвердили печатками Гергель Ліпчеї та Гергель Ілошваї.

Вартість манумiссії становила в середньому 50–60 талярів з особи, разом із обійстям – 200-400. Вартість послуг королівської канцелярії змінювалася, оскільки на перших

порах тарифи не були фіксованими. За даними 1572 р., королівська канцелярія видала дві грамоти за 20 форинтів. В акті від 12 листопада 1572 р. граф Ек фон Сальм писав: «*Від пана Листі (Янош Листі, єпископ веспремський, згодом дьєрський, королівський канцлер. – Авт.) я викупив дві грамоти за двадцять форинтів; перша – це гербова грамота Криштофа Вайда, друга для нашої слуги. Тому якщо з цим листом довірена особа пана Листі знайде Вас, терміново передайте йому двадцять форинтів*» [277, с. 152].

Згодом Державні Збори спробували врегулювати таксу виданих королівською канцелярією документів. Вартість грамот, що підтверджували дарування, коливалася від 12 до 100 форинтів; «*гербові дарчі грамоти, що видавалися без дарування нерухомості, коштували 25 форинтів; при дарувані нерухомості за кожного кріпака виплачували ще додатково 50 динарів; вартість оформлення грамоти також не має перевищувати заслуги; за просте оформлення слід платити 2 форинти; якщо ж оформлення оздоблене, прикрашене золотом, воно коштуватиме 4 форинти*» [422, § 8].

Вартість манумiссії отримував покровитель із числа землевласників або ж сам заявник, який власне й клопотав до королівського двору стосовно видачі дворянського листа. Оскільки дарування дворянського титулу та герба не означало і дарування маєтку, особа, що набувала статусу дворянства, а також члени її родини не звільнялися від сплати податку.

Гербовий лист (лат. *armalis*) не обов'язково був підтвердженням дворянського титулу, оскільки герб могли дарувати незнатній особі.

Трансільванське князівство від початку XVII ст. також застосовувало право надання герба та дворянського титу-

лу без земельного наділу, що в цілому стало передумовою його занепаду. Герби, даровані у період спадкоємців Яноша Жігмонда – Жігмонда Баторі та князя-кардинала Андраша Баторі, виготовлялися у стилі пізнього Відродження (ренесансу), а з точки зору геральдики вважалися низької якості. Вони не відповідали встановленим на той час правилам, а з художньої точки зору виглядали неповноцінними і слабкими. Більшість із них не мала шолому над щитом, натомість містила намальовану корону, не були описані кольори намету або ж застосовувалася гама, яку неможливо точно описати.

Після того, як трон Угорщини посіли Габсбурги, поширення набула німецька геральдика. Герби королів Максиміліана I та Рудольфа II, автором яких був придворний художник та майстер мініатюри Дьордь Бочкаї, були шедеврами, кращі за часів Відродження. Ці герби відзначалися високим рівнем художнього виконання та майстерно виведеними ініціалами і орнаментом першого ряду. Попри те, що використані кольори та емалі не цілком відповідали вимогам «старої» геральдики, завжди приділялася велика увага стилізації зображених на гербах тварин [Додаток О] та внутрішньому розподілу площі герба.

Починаючи з XVII ст., геральдика дедалі більше набувала декоративного характеру. Герби стають символами привілейованого дворянства. Завдяки формуванню декору з'являються нові, раніше невідомі деталі: щитотримачі, постамент, нагороди та ордени, девізи, корони тощо. Мода на корони набула поширення у XVII ст., ними користувалися як засобом розрізнення аристократів та дрібного дворянства. Зображення корони потрапило на щити, шоломи, нашоломники та намети, набуло місце на одній із гілок корони, попри те, що їй

слід було відводити окреме місце. Різниця між рангами визначалася кількістю гілок корони.

Стосовно способу виконання, розрізнялися три види гербових листів: грамота, що містить повний опис герба, але немає його зображення; документ, що містить як повний опис герба, так і рисунок того; відсутній опис, диплом містить тільки зображення герба. За своєю формою – це латиномовний, рідше угорськомовний документ, складений у формі листа пергамент, на який кольоровою шовковою ниткою прикріплювали королівську печатку (гербові листи у формі книги з'явилися тільки у XVIII ст.).

Виданий королем гербовий лист наслідував внутрішню структуру тогочасних листів із привілеями, тобто складався із трьох частин (вступ, тема, завершення). Виданий канцелярією він набував чинності тільки тоді, якщо протягом року оприлюднювався на загальних зборах комітату. З метою уникнення зловживань це проходило виключно за місцем проживання. У багатьох комітатах привілейована особа мала з'явитися перед загальними зборами. Так, наприклад, у 1652 році Ужанський комітат прийняв рішення, що у разі відсутності особи дворянська грамота не оприлюднюватиметься. Запровадження публічного оголошення мало наступні підстави: якщо викладене у привілеях було образливим для будь-кого з присутніх, ця особа могла законним чином опротестувати набуття ними чинності, що не раз траплялося. Ласло Барковці, власник маєтку в Сатмарському комітаті, на загальних зборах 20 травня 1615 р. у м. Ченгер виступив проти оголошення дворянської грамоти Матяша Кавора, оскільки той втік з його маєтку Шоймош (в Ужанському комітаті), де був притягнутий до відповідальності за скоєні злочини [196, с. 69]. Способом публічності хотіли запобігти й злов-

живанням, адже селяни, які отримали дворянську грамоту, шляхом впливу на посадовців канцелярії могли записати до грамоти і таких осіб (членів родини, родичів), на яких не поширювалася дія манумiссії.

На початку XVI ст. отримання дворянського титулу означало не лише підвищення статусу в суспільстві, а й набуття маєтку, що забезпечувало господарську стабільність нового дворянина. Через скорочення кількості можливих для дарування королівських земель, отримання титулу фактично означало, що королівська канцелярія за відповідну плату видавала дарованій особі та її родині дворянську грамоту. Цей документ звільняв отримувача від сплати податків, а також надавав право участі в громадському житті; маєтки ж, які не потрапляли під надання дворянського титулу, і надалі обкладалися податками.

3.3. Сімейна історія дворянства Північно-Східної Угорщини

Політичні, суспільно-економічні та культурні процеси регіону найкраще можна вивчити крізь призму дослідження історії дворянських династій. Нами виділено кілька аристократичних родин та дворянських сімей середньої заможності.

Другети (Homonnai és Gerényi nemes és gróf Drugeth) прибули в Угорщину 1301 р. [213, с. 1333-134] разом із претендентом на престол, згодом і королем Карлом I (1309–1342), який заради зміцнення своєї влади поклав за мету формування нової, вірної йому аристократії [Додаток Е]. Відтак свого вихователя Філіпа (I) Другета він наділив важливими посадами (палатин) і значними маєтками [388, с. 577-580]. Під час правління династії Анжу кілька членів родини за-

ймали посаду палатина, але вже король Лайош I (1342–1382) почав відбирати майно родини Другетів [220, с. 43].

Після припинення династії Ягеллонів (1526), Другети підтримали свого родича, трансільванського воєводу Яноша Саполяї[23] [311, с. 315]. Іштван Другет IV та Ференц II брали участь у Державних зборах у Сийкешфегерварі 5 листопада 1526 р. під час обрання родича королем. Новий король, Янош I (1526–1540) призначив Іштвана Другета феішпаном Земплінського комітату [301, с. 312]. Не зреклися вони короля і тоді, коли удача відвернулася від нього. Іштван Другет (як посол короля) домовлявся у Польщі стосовно шлюбу короля та Ізабелли Ягеллон. Правитель після переможного повернення, не забув про свого друга і родича. Іштван Другет як винагороду за слубжу короні отримав замок Унг (Ужгород) і титул спадкового графа Ужанщини [229, с. 34]. Після розпаду країни на три частини маєтки родини опинилися під юрисдикцією Габсбургів. За даними перепису платників данини від 1540 р., родина зі своїми 949 портами посідала 6 місце у державі [2, арк. 1–2] (для порівняння: мукачівський маєток на той час нараховував 260 порт, Березький комітат – 527).

Габсбурги прагнули всіляко прихилити своїх підданих на свій бік. Прикладом цього є майновий судовий процес 1549–1551 рр., у результаті якого королю Фердинанду I вдалося схилити на свою користь/бік Другетів. Наступники Фердинанда Максиміліан I (1564–1576) та Рудольф I (1576–1608) мало прислухалися до своїх угорських аристократичних підданих. У 1569 р. королівський двір звинуватив вельмож

[23] Першою дружиною батька якого, палатина Іштвана, була Маргіт Другет, а дружиною Яноша Другета VIII – Крістіна Саполяї.

Верхньої Угорщини, серед них Гашпара та Іштвана Другетів, у змові проти Габсбургів. Аби заманити панів до Кошши (Кошице), братам навіть пообіцяли повернути відібраний у 1551 р. Ужгородський замок. Але Гашпар, відчувши небезпеку, втік до Польщі [8, арк. 1]. Сам Гашпар Другет зі свого Невицького замку часто здійснював напади на торговців, що переміщалися долиною Ужа до Польщі, й обкладав їх даниною [5, арк. 1]. Втім, це не заважало йому жити набожним життям. Відомо, що завдяки йому у 1546 р. в Ужгороді було засновано реформатську парафію [307, с. 64].

Тим часом, іншу гілку родини очолював Антал Другет. Вельможа був одним із маловідомих в історії, але дуже освічених особистостей свого часу, справжнім гуманістом. Утримував кілька шпиталів, часто надавав допомогу знедоленим. У своєму заповіті, до прикладу, наказував продати один із табунів коней, аби на виручені кошти утримувати засновані ним гомоннайський, ужанський та інші шпиталі [114, с. 316–317. Антал мав двох дітей – Яноша і Міклоша. До дорослого віку дожив тільки останній. Після смерті батька сиріт виховували ужанські віцеішпани – Матяш Віцманді та Балаж Госсумезеї. Вони ж управляли комітатом, поки феішпан не досяг повноліття. Оскільки вищевказані дворяни були прихильниками короля, то за часів нападу трансільванського князя Яноша Жігмонда зазнали значних втрат і вимушені були шукати притулку у місті Епер'єш (Прешов). Саме тоді сталося знищення загонами трансільванського князя одного із замків Другетів – Барко [357, с. 194].

Міклош Другет (†1575) склав присягу феішпана Земплінського комітату у 1561 р. У 1563 р. на коронації з'явився із загоном 30 вояків. Тут він познайомився з донькою Мі-

клоша Зріні Маргітою, з якою заручився ще за життя батька. Весілля відбулося у 1569 р. Молоде подружжя мешкало як в Ужгороді, так і у відбудованому замку Барко [392, с. 194]. Маргіта Зріні й тут зуміла налагодити звичний для вельмож задунайського регіону устрій життя (вона виховувалася при дворі Баттяні). Саме у цей період з'явився при дворі й писар Імре Мартонфолві. У 1579 р. під час бою із турками Міклош Другет потрапив у полон. Спільними зусиллями родини та дворянства Земплінського комітату вдалося його викупити [301, с. 388]. Але вельможа повернувся додому немічним і у 1580 р. помер. Його заповіт датований 30 серпня 1580 р. у Гомонні [114, с.113–116]. Ушлюбі Маргіти Зріні та Міклоша Другета народилися 3 доньки – Анна, Єлизавета та Борбала. Міклош Другет доручив опікунство над дружиною та дітьми своєму двоюрідному брату Іштвану.

Іштван (V) Другет (†1599), котрий мав славу визначного воїна епохи, був помилуваний за участь у вищезгаданій «змові» проти Габсбургів. Попри це, джерела часто згадують його через свавілля стосовно довірених йому під опіку осіб. Він спершу відібрав у Маргіти Зріні майно, залишене за заповітом її чоловіка, а згодом поступово став позбавляти її усіх маєтків [28, арк. 29–32]. Вельможа налякав ужанських дворян, що підтримували вдову, кинув до в'язниці їх керівників, зокрема разом із присяжними ув'язнив віцеішпана Гашпара Паладі [28, арк. 33]. Маргіта Зріні виграла процес у королівському суді, але Іштван Другет і чути не хотів про повернення маєтків. Зрештою, довелося втрутитися головнокомандувачу військового округу Верхньої Угорщини Яношу Руеберу, який застосував проти нього військову силу. Невдовзі Іштван Другет знов вигнав вдову з Ужгорода

[28, арк. 36]. Родина знайшла притулок у замку Барко. Саме тут у 1588 р. був написаний лист Маргіти Зріні у справі про свавілля Іштвана Другета, який наказав відігнати волів кріпаків вдови під час оранки. Коли Маргіта Зріні померла, її доньки ще довго судилися за свою спадщину.

Під час битви під Сіксо 1588 р. коня Іштвана Другета підстрелили, а сам він потрапив у турецький полон. Битва завершилася перемогою угорських військ, тож відправленого до Фюлеку полоненого вдалося звільнити. Зберігся лист, адресований Балінту Балашші (котрий у 1590 р. саме виступав військом проти турків), у якому Іштван Другет повідомляє, що посилає коней та карету, а також повідомляє про безуспішність бою угорців проти турків.

Іштван Другет був одним з найбільших землевласників в Північно-Східній Угорщині (Табл. 1).

Табл. 1.

Маєтки родини Другетів в Ужанському комітаті у 1598 р.

№	Поселення	Кількість будинків (Іштван Другет)	Кількість будинків (Дьордь Другет)	Разом
1.	Оноківці /Alsódomonya	17	6	23
2.	Анталовці /Antalócz	-	7	7
3.	Ярок/ Árok	20	11	31
4.	Тур'я Бистра / Bisztra	8	12	20
5.	Čepeľ / Csepely (Словаччина)	12	12	24
6.	Циганівці /Czigányóc	4	2	6
7.	Дравци (Ужгород) / Darócz	30	6	36
8.	Дубринічі / Dubrinics	30	7	37
9.	Оноківці / Felsődomonya	11	4	15

10.	В. Лази / Felsőláz	10	4	14
11.	Галоч/ Gálocs	-	1	1
12.	Горяни/ Gerény	-	25	25
13.	Довге Поле (Баранинці) / Hosszúmező	4	1	5
14.	Husák / Huszak (Словаччина)	29	4	33
15.	Кам'яниця/ Kemencze	11	4	15
16.	Коритняни / Kereknye	32	6	38
17.	Малий Березний / Kisberezna	37	16	53
18.	Kisgyőr	-	3	3
19.	Турички / Kisturicza	9	2	11
20.	Костова Пастіль / Kosztova Pásztély	3	23	26
21.	Кострино / Kosztrina	8	9	17
22.	Lekárovce / Lakart (Словаччина)	21	7	28
23.	Люта / Lyuta	4	1	5
24.	Бегендяцька Пастіль / Manajlo Pásztély	8	9	17
25.	Мирча / Mercze	21	3	24
26.	Руський Мочар / Mocsár	15	-	15
27.	Мокра / Mokra	3	1	4
28.	В. Березний / Nagyberezna	69	36	105
29.	Тури́ця / Nagyturicza	22	8	30
30.	Невицьке / Neviczke	21	9	30
31.	Сімер / Ószemere	12	5	17
32.	Палло / Palló	19	1	20
33.	Тур'я́ Па́сіка / Paszika	15	13	28
34.	Перечин / Perecsény	50	16	66
35.	Petrovce / Petrócz (Словаччина)	21	5	26
36.	Тур'я́ Поля́на / Polena	17	9	26
37.	Порошково / Poroskó	33	14	47
38.	Оріховиця / Rahoncza	7	9	16
39.	Раково/ Rakó	7	7	14
40.	Тур'ї Ремети / Remete	36	10	46

41.	Розто́цька Пасті́ль/ Rosztoka Pásztély	15	11	26
42.	Соломоново / Salamon	10	-	10
43.	Сіль / Sómező	7	3	10
44.	Н. Солотвіно / Szlatinka	13	1	14
45.	Ставне / Sztávna	31	17	48
46.	Стрипа / Sztrippa	6	4	10
47.	Сту́жиця / Sztuzsica	1	8	9
48.	Сухий / Szucha	6	10	16
49.	Свалявка / Szvalavka	4	-	4
50.	Тихий / Ticha	20	1	21
51.	Trask	-	1	1
52.	Сімерки / Újszemere	32	2	34
53.	Ужгород / Ungvár	100	22	122
54.	Волосянка / Volosanka	11	16	27
55.	Ворочово / Vorocsó	11	2	13
56	Зарічово /Zaricsó	38	12	50
57.	Заво́сино / Zauzsina	22	10	32
58.	Záhony (Угорщина) / Záhony	-	18	18
Всього:		**1003**	**466**	**1469**

Джерело: розрахунок автора на основі [214, с. 118].

Іштван Другет Гомоннаї одружився на Фружині Терек. Наречена була родом зі знатної сім'ї і мала чимале придане. Її мати, Борбала Гуті Орсаг успадкувала великі статки померлої родини за чоловічою лінією, серед яких домінію в Діошд'ер (разом з містом Мішкольц), а як батьківський спадок (Ференц Терек → Балінт Терек) принесла у шлюб дебреценську домінію [311]. Іштван Другет, «*учасник багатьох битв, у яких не зазнавав поранень*», після тривалої хвороби в 1599 році помер у родовому замку в Гомонні. Його старший син Ласло (II) звернувся з листом до бургомістра Кошиц, Ян(ош)а Бока(ціуса) (Ioannis Bocatius), у якому попросив знаменитого поета-латиниста скласти на могилу батька

епітафію: *«Вельми шанований Пан, милий мій вчитель!* (З листа підтверджується припущення, що Ласло Другет та його молодший брат Балінт, були учнями у школі Бока(ціуса) в Бартфо і Епер'єші). *Немає сумніву, що Ваше Панство дізналося про те, що мій добрий батько, Його Світлість Іштван Другет, феішпан комітатів Земплен та Унг, відійшов у вічність. Він віддано і вірно служив нашій Батьківщині, королю нашої держави ціною життя і здоров'я, проливаючи кров у багатьох битвах. За своїм військовим вишколом він не був останнім серед інших великих угорців. Тому він вартий того, щоб про його діяння склали поминальний вірш. У цих краях Верхньої Угорщини немає нікого іншого, хто б краще за Вас складав вірші – тому, дякуючи Вашій прихильності до мене, з надією звертаюсь до Вас, і т.д. Складено в нашому маєтку Госсумезев, 2 березня 1599 року. Ваш покірний слуга: Ласло Другет Гомоннаї»* [96].

Текст епітафії, написаної Ян(ош)ом Бока(ціусем) був надрукований у місті Бартфо в 1599 році (її, ймовірно, роздавали під час похорон). У тексті автор посилається на італійське походження роду Другетів, на видатні здобутки Іштвана Другета, його предків. Епітафія на могилі Іштвана Другета, похованого у склепі замкової церкви Унгвар [96] звучить так:

„Aspice, qui transis, vicit fera Parca, viator
Thracia quem nequiit vincere
Marte virum, Quis fuerit? queris. Germanus, an Ausonus, Hunnus
An Schyta? Thrax? noli querere. Ad Antipodas,
Ad Garamanthas, ad extremos si veneris Indos,
Qui iacet hic, fuerit quis? tibi dicet humus
Teuto, Getes, Pannon, Turea, Ittale, Sarmata, Mosche,

Drugethium hunc proprios nostis ut vnguiculos.[24]

Одним з найважливіших предметів обряду похорон у той час був погребальний прапор [89]. Бок(атіус) і для нього склав відповідний вірш за наступним:

„*Drugethius iacet hac Stephanus sub sindone nigra,*
Inclita virtutis gloria, Martis honos.
Non superesse virum, pietas cum Caesare Magnó
Maeret, et Vngarici natio tota soli".[25]

У сім'ї Іштвана Другета і Фружіни Терек народились двоє синів, вже згадані Ласло (II) та Балінт (I). Після смерті батька титул феішпана Земплінського комітату, як спадок, перейшов до старшого сина, про що Бок(атіус) в одному зі своїх листів пише так: «*Accipe laus Comitum, flos inclyte, prima parentis Gloria, Drugethiae maxime stirpis honos, stb*» [«*Прикраса феішпанів, чудова квітка, гордість твоїх батьків, найвища гордість роду Другетів, ласкаво прийми* (мої вітання)». Проте в протоколах Земплінського комітату не зустрічаються записи про те, що Ласло Другет (II) Гомоннаї склав присягу феішпана. Про його похорон дворянству комітату та місту Кошице сповістила мати: *«Мого улюбленого старшого сина, Ласло Гомоннаї, Всевишній забрав між дев'ятою і десятою годинами до обіду з цього тлінного світу тут, в Гомонні, а похорон*

---

[24] З латині: *«Путник, шлях якого проходить тут, поглянь кого забрала жорстока смерть, якого Фракія (тобто Болгарія та Румунія) не змогла перемогти своїм військом. Питаєш ким був? Німець, аузон (тобто древній італієць), гунн, скіф, фракієць? Не питай. Дійди аж до тих, хто на краю Землі, до гарамантів, до крайніх східних Індій, коли питаєш: хто тут спочиває, ким він був? – вони скажуть тобі. Німець, гетт, паннонець, турок, італієць, сармат, москаль. Цього нашого Другета знали з голови до п'ят.».*

[25] З латині: *«Іштван Другет лежить під цим чорним мармуром, і про його подвиги знають в далеких краях. Його поважав і воєвода. Оплакує неперевершеного мужа увесь люд: від великого імператора до усього угорського народу».*

відбудеться в Унґварі на шостий день посту, за календарем... вдова померлого Його Світлості, Іштвана Другета, її Світлість Фружіна Терек, 19 січня 1600 року. Гомонна» [97].

Інавгурація наступного земплінського феішпана відбулася 3 травня 1600 року в місті Земплен, де перед зборами дворянства 22-річний Балінт Другет склав присягу, що «*посаду феішпана буде нести віддано і справедливо*» [90].

Балінт (I) Другет народився в 1577 році. Мало відомо про ранні роки його життя, ймовірно разом зі своїм братом Ласло виховувався у Епер'єші під наглядом Ян(ош)а Бока(ціуса). У травні 1602 року в м. Серенч він одружився з Ержебет Ракоці (церковне вінчання відбулося 19 травня). Дочка Жігмонда Ракоці та Юдіти Алагі Бекень у шлюб у якості приданого принесла зі спадку матері серед інших маєтків і половину домінії реґійцького замку. Шлюб тривав досить короткий час, Ержебет Ракоці померла в 1604 році (точна дата невідома). У пам'ять про смерть дружини 5 червня 1605 р. Балінт Другет видав довічну дарчу грамоту Іштвану Шаркезі, камердинеру Ержебет Ракоці, на 11 кріпосних селян і наймитів з Чепеля: *«Я вшановую любов до моєї коханої половини, про справжню любов моєї коханої Ержебет Ракоці до мене, яка дорожча і краща для мене від усього золота і срібла».*

У 1602 році Балінт Другет разом зі своїм племінником Дьордєм та тестем королівською владою Рудольфа I був звинувачений у свавіллі. Тому цілком зрозуміло, що в 1604 році разом з дворянами Ужанського та Земплінського комітатів серед перших став на бік визвольної війни Іштвана Бочкаї. Свій вчинок він пояснював так: *«проти суворого обвинувачення Його Величності Верховним Декретом проти нашої віри, за яку ми повинні були віддати життя, ми взялися за зброю...»* [176, с. 135-236].

Військова служба Балінта (I) Другета також була пов'язана з втратою дружини. Про це свідчать записи з його щоденника, де зазначає, що хоче відволікти свої думки про важку втрату. Молодий Балінт, який був наділений більше літературним талантом, ніж військовою доблестю, у 1605 році очолив війська Бочкаї. Він став і добрим дипломатом, разом із Жігмондом Ракоці вони перетягнули на сторону Бочкаї королівського суддю Іштвана Баторі.

20 квітня 1605 року в маєтку Жігмонда Ракоці, в реформатській церкві Серенч (Szerencs) зібрались представники угорських станів й обрали своїм князем Бочкаї, а 14 вересня парламент у Мед'єші обрав його також князем Трансільванії. На цей момент, знаходячись на вершині влади, Іштван Бочкаї попросив від Османської імперії корону. Диван султана виконав його прохання і відправив королівську діадему для Бочкаї від великого візіра (20 травня 1619 року під час ревізії скарбниці імператора Рудольфа так звану корону Бочкаї також було взято на облік, у якому вона описана так: «*Трансільванська золота корона персидської роботи, яку спочатку турецький імператор подарував Бочкаї, і яку палатин Дьордь Турзо привіз Його Величності 6 жовтня 1610 року. На ній 32 малі і великі бірюзові камені, 90 рубінів, 64 смарагди, 22 рубінових палласів і 282 перлів. На вершині корони - великий смарагд. Уся корона в подвійному футлярі*» [397, с. 18].

Зустріч Бочкаї та великого везіря (Лалла) Мехмет паші відбулася в Ракошмезев поблизу Буди, про що в своїх мемуарах згадують кошицький бургомістр Бокасіус, Балінт Другет та придворний проповідник Петер Альвінці. Балінт Другет згадує цю подію так: «*... після цього візір Мехмет, візір паша турецького імператора, з великими почестями пере-*

дав корону Його Величності. Цей самий візир разом з короною подарував Його Величності дуже гарну золочену шаблю в золотих піхвах, прикрашених бірюзою та ятаган і дванадцять коней» [397, с. 19-20]. Оскільки Бочкаї все ще не довіряв своєму «союзнику», перед зустріччю порадив Балінту Другету: «*Якщо б зі мною (не дай Бог) через турків щось трапиться, Угорщину не залишай ...серед угорських вельмож більше всіх шануй Габора Баторі і з ним спілкуйся*!».

Через те, що османська Порта згодна була закінчити 15-річну війну за умовою, що Габсбурги спочатку вирішать свої відносини з угорцями, почалися переговори між ерцгерцогом Матяшом та Іштваном Іллешгазі. У червні 1606 року у Відні було укладено мирний договір, який передбачав свободу віросповідання та вибори палатина в Угорщині, Трансільванія була визнана де-факто суверенною державою, до якої приєднали Партіум та пожиттєво для Бочкаї – комітати Угоча, Берег, Сабольч і Сотмар, а також замки і маєтки Сотмар, Хуст і Токай.

Кошицький князівський двір вже до укладання миру розділився на дві партії, які проводили дві окремі політичні лінії. Кожна намагалася поставити свого кандидата, як спадкоємця князя. Партія миру, яку очолював Іштван Іллешгазі, висунула претендентом Балінта Другета. Партію війни очолив канцлер Мігаль Катої, який підтримував свого родича Габора Баторі. Під час переговорів князь серйозно захворів, тому Іллешгазі, за відсутності канцлера на переговорах, звинуватив його в скоєнні отруєння. Канцлера Катої посадили у в'язницю.

Оскільки з шлюбу Бочкаї з Каталиною Годьмашші не народилось спадкоємців, відчувши наближення смерті, князь підготував свій політичний заповіт, у якому наступником

зазначив Балінта Другета: «*Нас спонукала любов ..., що Благородна Країна після нас прийме, вибере і признає нікого іншого, крім Його Світлість та Його Величність Балінта Гомоннаї. Якщо цю нашу пораду приймете, побачите багато хорошого, але, перш за все приєднаєте всю Угорщину, не буде ніякої шкоди вічному існуванню, як досі, з Угорщини чи як було з двох волоських країн; і всі добра, що слідують з цього, хоча й не приписуємо цьому, Благородну Країну, яку Бог любить за мудре рішення, яку самі можете уявити і побачити наяву»* [397, с. 267].

Іштван Бочкаї помер 29 грудня 1606 року. У своєму заповіті він визначив своє місце поховання: «*ми визначили місце поховання в Трансільванії, в місці Дюлафегервар, у любій нашій Батьківщині; тому, що усі князі звідти і з самого початку поховані там*» [397, с. 268]. Тіло князя з Кошиць до Трансільванії супроводжувала величезна похоронна процесія, кількість якої виросла до 600–700 чоловік. Від султана також надійшла складена на ім'я Другета грамота: «*тебе, як першого за родом та титулом серед угорських вельмож, але особливо, як вірного і наполегливого слугу Блискучої і Високої Порти, на знак стало зростаючої і невичерпної імператорської благодаті за моєю величною думкою, обираю Тебе достойним зайняти місце згаданого короля Іштвана після його смерті і стати королем Трансільванії та Угорщини*» [397, с. 21]. Аналогічного змісту лист по дорученню султана надішов і трансільванським вельможам від великого візіра Мурада Куюджі: *«зять ближнього по старшій сестрі, його воєвода та близький радник, який серед угорської знаті за мужністю, розумом та за народженням є першим, справжній прихильник нашої Високої Порти, єдиний, кому довіряють лідери народу, за виданому до цього грамотою після*

смерті блаженного вибрано королем; і в силу раніше виданого імператорського листа я дав йому дозвіл на це» [397, с. 21]. Останнє речення може вказувати на те, що Іштван Бочкаї просив султана схвалити призначення Балінта Другета, як спадкоємця, чим спростовується поширене раніше уявлення про те, що його ім'я було внесено у документ підпільно складачами заповіту. Тому і стало великою несподіванкою для учасників похоронної процесії, яка прибула на кордон Трансільванії, що стани країни в перший і останній раз реалізували своє право на вільний вибір князя та обрали своїм правителем губернатора Жігмонда Ракоці, колишнього тестя Балінта Другета.

Після смерті Іштвана Бочкої королівські комісари, призначені для повернення затисянських комітатів, вжили також відповідних заходів для ліквідації незалежності Трансільванії. Хоча укладений віденський мир (1606 р.) з цього приводу чітко визначав, та «*трансильванці вважали гарантованим своє правоlibera electio*», але комісари й особисто Дьордь Турзо, вважали, що вони діяли так, щоб «*Трансільванія ... повернулася під корону короля Угорщини, і кого його Величність* [король Угорщини] *вибере і затвердить -- той і має правити країною*» [397, с. 122].

Трансільванські стани усвідомлювали ці ідеї, але вони також висловились проти того, щоб за волею Іштвана Бочкої призначити князем Балінта Другета, хоча «*проти особи якої обґрунтованих заперечень не мали, але своє право libera electio, важко добуте, через втрати, пролиту кров принесуть по суті в жертву так, ніби признали своїм правителем призначеного угорським королем воєводу*» [271, с. 21]. Наслідком цього і стало те, що 12 лютого 1607 року Жігмонда Ракоці, колишнього губернатора Трансільванії, Дер-

жавні Збори «*одним голосом - одною мовою*» (одноголосно) обрали своїм князем. Стани також заявили, що «*обов'язок захисту незалежності країни* вони] *вважають першорядним, при своїй вдячності і милосердю до пам'яті визволителю Іштвану Бочкої*» [271, с. 21].

Звісно, у своєму листі від 19 лютого 1607 року Балінт Другет, як призначений спадкоємець, написав до королівських комісарів у Верхній Угорщині, що «*лише одна третина країни та кілька жінок*» обрали князем Ракоція. Другет спочатку намагався втілити заповіт зброєю, але згодом, за порадою Пала Н'ярі, 18 березня 1607 р. направив листа Державним Зборам, що засідали в Морошвашаргелі (сьогодні Târgu Mures) і вимагав анулювати вибори Жігмонда Ракоці, та наказав «*тихо передати країну в його руки, інакше через непокору вони дійдуть остаточного розпаду і смертельного руйнування»* [271, с. 23].

Представники Державних Зборів Трансільванії заарештували посла Другета й у своєму листі до комітатів Угорщини від 22 березня дії вельможі назвали непристойними і пояснили, щоб вони «*від обраного князя за спільною згодою відмежуватися вважають для себе недостойним, і краще помруть усі до одного, аніж депонувати Жигмонда Ракоці*» [271, с. 23]. На думку Державних Зборів, проблема виникла через те, що Балінт Другет не заявив про своє бажання бути обраним князем (що стани, імовірно, розглянули б), і взагалі, хто чув, щоб хтось країну «*без вісті і волі передав за заповітом*» [271, с. 23-24].

Дворянство Угорщини теж намагалося бути посередником, тому від імені регіональних зборів в Кошицях (23 березня 1607 р.) направили Дьордя Гофмана та Ференца Алагі послами до Балінта Другета, щоб відмовити його зайня-

ти князівський престол силою «*не намагайтеся заради бажання отримати невелику гідність втратити як і себе, так і збурити спокій у своїй любій державі*» [271, с. 102-106]. Королівський комісар Дьордь Турзо також надіслав йому листа, в якому пропонував «*відкинути думку про гнів та помсту, усвідомлюючи вік та хворобливість Жигмонда Ракоці, не військом і силою, але мирною угодою, з невеликим сподіванням і терпінням, за консенсусом і дозволом короля, без шкоди і втрат для країни, кровопролиття та створення великого безладу намагатися отримати Трансільванське князівство*». У листі є і приховані загрози, з перспективою можливої конфіскації майна: «*втратити добру пам'ять, ім'я та інші надбання батьків, прихильність государя, князя та короля було недостойним, навіть ганебним*» [271, с. 108].

Зі зміною внутрішньополітичної ситуації (королівський двір де-факто признав князівство Ракоці) Балінт Другет перервав стосунки з гайдуками та турками, але на кінець квітня 1607 року по всій країні знову поширилась звістка про смерть Жигмонда Ракоці. Для подальших кроків Другет попросив поради від Дьордя Турзо, в листі до нього висловився так: «*Бог бачить його душу, хоча він не радий смерті батька* (раніше тестя)*, проте, прийме жезл і прапор так, щоб трансільванці знову не розпочали безлад*» [271, с. 107-109]. Активізувався і будайський паша Алі Кадізаде, зацікавлений у «*виборах Другета королем*», який неодноразово відсилав послів до Унґвара. Від них вельможа переховувався у замку Ковар (Kővár), який залишив йому за заповітом Бочкаї, звідки і направив свій пояснювальний лист дворянам Ужанського комітату, що «*Господь Бог і люди навколо мене бачать, що з того часу, як з Унгвару пішов і їхав сюди, турків своїми очи-*

ма не бачив, подарунків їхніх не прийняв і з ними не панькався» (Синерварольйо, 3 квітня 1607 р.) [271, с. 110-111].

У своєму листі до ерцгерцога Матяша Дьордь Турзо попросив відволікти Другета від свого первісного наміру якоюсь державною посадою. Як з'ясувалося пізніше, у цей час віденський двір вже мав іншого претендента на трансільванський трон, тому і Балінта Другета було висунуто на пост головного крайового судді.

У квітні 1608 року Другет, як володар хустського замку, спочатку за королівською грамотою став феішпаном Мараморошського комітату, а в жовтні того ж року отримав призначення від Габора Баторі, нового князя Трансільванії [95]. Також у квітні 1608 року він став королівським радником та головнокомандувачем у Верхній Угорщині *(«Valentinus Drugeth de Homonna, Caes. Regiaque Majestatis Consiliarios, Comitatuum Regni Hungariae Superiorum Capitaneus ac Comitatuum Zempleniensis et Maramarosiensis Comes etc”).* Влітку 1608 р. в Угорщині відбулися значні політичні зміни – ерцгерцог Матяш, який раніше займав пост регента, військовою силою змусив брата, імператора Рудольфа, передати угорську королівську корону. Серед війська, яке стояло під Прагою, були й солдати Другета.

Коронація Мяташа II відбулася 19 листопада 1608 р. у м. Пожонь (Братислава). Наступного дня за традицією, Дьордя Другета посвятили у лицарі золотих шпор (*eques aureatus*), а 1 грудня 1608 р. Балінт Другет отримав призначення головного королівського судді: «*Після коронації ... Балінт Гомоннаї був підтверджений, як головний крайовий суддя* (*Judex Curiae). Наступного року його номінували на пост палатина, але смерть, причиною якої могла бути отрута, запобігла участі у виборах»* [433].

Раптова смерть настала 9 листопада 1609 року в Ужгородському замку, після засідання комітатських зборів Ужанського комітату, де піджупаном (віцеішпаном) був обраний Ференц Таркані. Балінту Другету тоді було всього 32 роки. Звістку про його смерть дворянству Ужанського і Земплінського комітатів повідомила дружина Крістіна Палочаї Горват [26, арк. 1-4]. Дворянство комітату підозрювало отруєння, тому й збереглася повістка Дьордю Другету, за якою він викликається на допит [27, арк 1-2]. Як пише один з авторів: «*На сідло була насипана отрута, а сідниці гнилі, через що й помер. У цей час, після смерті Бочкаї, стало звичним отруєння через їжу чи насипанням отрути на сідло, стілець. Ходити в гості у цей час було дуже небезпечно. Гостювання Андраша Довці та чаша Довці стали предметом чуток*» [433].

Балінт (I) Другет, головний королівський суддя, феішпан комітатів Унг і Земплін був похований 14 березня 1610 р. в Ужгородському замку у склепі церкви Св. Юрія. Текст епітафії склав ужгородський реформатський священник, декан Янош Толнаї-Балог [94, с. 39]:

„Postquam te genuit, lauitque Vngvaridis
vndis Euphrosine[26] *verum nomen adepta parens,*
Bartphanae puerum post haec fouere virentem
Hinc et Eperiessides te docuere Deae.
Ast vbi concessa est annis, prudentia maior,
Ornarunt thalamos Tállya, Palócsa tuos.
Tum Ducis officium tibi contulit
Hungara tellus Iudicis hinc Regni munus habere dedit.
Mors tumulo corpus, mentem DEUS addit Olympo

[26] Ефросинина

Famam rite solum personat, atque salum.
Siccine Drugethiae decus indelebile gentis
Dormit Homonnea dictus ab vrbe Valens!
O! patriae pater! Ocurrus auriga ruentis!
Cur immatura morte peremptus abis?
Sat vixti, fateor; quia sat bene, miles et acer,
Prudens atque senex, vt iuuenisque pius.
Attamen ante diem nobis ereptus abisti,
Hei mihi! multorum fletibus aucte virum!
Hic Drugeth ille Valens. Satis est, quam plura referens
Notior ille solo, gratior ille polo.[27]

Іншу гілку родини Другетів Гуменянських очолював Ференц (III) (†1552). З шлюбу з Єлизаветою Перені народилося двоє дітей: Фружіна та Дьордь. Фружіна вийшла заміж за свого родича, головного крайового суддю Іштвана Баторі. Їхній шлюб виявився бездітним, та й стосунки між ними настільки зіпсувалися, що в останні роки спільного життя вони навіть не розмовляли одне з одним.

Дьордь (II) Другет (†1593), який уже замолоду прагнув влади, у 1584 р. напав на замок Теребеш (Trebišov), зайняв

[27] З латині: «Коли народила і викупала тебе в водах Унга твоя матір з чесним іменем Фружіна, як дитину оберігали музи в Бартфа і навчали в Епер'єші. Але там, через багато років, надаючи тобі більше розуму (очевидно, поет мав на увазі правові знання – перекл.), ваші наложниці з Талля і Палоча (тобто Крістіна Горват з Палоча була його другою дружиною, перша - Ержбета Ракоці із замка Талля – перекл.) прикрашали тебе. Потім Угорщина доручила тобі посаду воєводи, а потім владу королівського судді. Смерть помістила твоє тіло в могилу, а Бог довірив твою душу небу. Твоя слава відома через землі і моря. Так спочиває незгладима прикраса роду Другетів, названого Величезним (Valens) з міста Гомонни. О, любий батько нашої батьківщини! О, візник швидкої карети! Чому покидає нас вбитий ранньою смертю? Визнаю, що ти жив досить і досить добре; як хороший воїн, розумний і зрілий як благочестивий юнак. Все ж відійшов дочасно рано! Горе мені! Я постарів від багато сліз! Це той Другет Балінт (Валенс). Цього про нього достатньо. Решта розкаже про себе сам, якого знають більше ніж колір землі, миліший за небо».

його і зарубав тамтешню охорону. Відтак зі своїми загонами він зайняв і Герень/Горяни, де жили його батьки, і також пограбував поселення. Під час нападу один із вояків навіть поранив його матір. Сепешська (спішська) палата[28] не могла упустити нагоди наживитися цим інцидентом. Невдовзі були підготовлені судові папери, бракувало лише доносу на вельможу-грабіжника. Але від Ференца Другета його не дочекалися. Дьордь разом із дружиною Фружіною Довці оселився спершу у Теребеші, а відтак у Невицькому. Чоловік мав дуже гарячу вдачу: одного із відвідувачів він викинув через вікно замку, бо йому здалося, що цікавість, із якою гість роздивлявся його дружину виходила за межі норми пристойності [358, с. 95].

Фружіна Довці була однією з найвродливіших жінок своєї епохи, володіла кількома мовами, розумілася на господарських справах, була щедрою, добродушною жінкою. Зі шлюбу з Дьордьом народилося двоє дітей – Марія та Дьордь. Після ранньої смерті чоловіка, управління величезним маєтком взяла на себе вдова. Часто виникали суперечки з сусідами – Пейтером Зоколь та Шімоном Бановці [358, с. 96-97]. Своїми постійними докучаннями вони домоглися того, що вдова зі своїми загонами напала на один із маєтків Зоколя і зруйнувала його. Тепер уже легко було звинуватити жінку у свавіллі. У 1600 р. Державні Збори видали окремий закон, згідно якого проти Другетів мають вчиняти так само, як із звичайними злочинцями [421, § 23]. Для цього використали навіть наклеп. Пустили чутки, мовляв, син Дьордя

[28] Угор. *Szepesi Kamara*, державний фіскальний орган східних регіонів. Через його фіскальну діяльність наповнювалася вічно порожня королівська казна, в основному за рахунок конфіскованого майна та маєтків вельмож, проти яких велися судові процеси щодо антидержавних вчинків.

Другета помер у ранньому віці, і його замінили простим селянським хлопчиком. «Наївний» родич Балінт Другет повірив цим чуткам і взяв у облогу Невицький замок. Спершу відвели воду, а потім заморили голодом охорону. Фружіні Довці та її дітям удалося втекти, таємними гірськими стежками вони дісталися до Польщі. Дітей згодом помилували, але для жінки батьківщиною назавжди стала Польща. Польський король Сигізмунд III був одним із шанувальників вдови, кілька разів у листах цікавився станом її здоров'я. У Польщі Фружіна Довці втретє вийшла заміж. Її донька Марія, повернувшись додому, вийшла заміж за гемерського наджупана Дьордя Сейчі й стала матір'ю оспіваної Іштваном Д'єндєші «муранської Венери».

Син Фружіни Довці – Дьордь (III) Другет (†1620) зазнав слави як одна з найцікавіших особистостей епохи. Народився він у 1582 році, зовні був схожий на матір, як писали літописці, «*розумний, у його богатирському гарному тілі живе освічена душа*» [392, с. 197]. Дослідники припускають, що замолоду разом зі своїм родичем Балінтомприєднався до табору Бочкаї, але згодом став вірним королеві. У 1609 р. зрікся протестантської віри і під впливом Пейтера Пазманя став католиком. У подальшому цей факт стане йому в нагоді у сенсі завоювання милості двору, адже в Угорщині саме в той час розпочинається контрреформація.

6 січня 1610 р. Дьордь Другет одружився з Катою Надошді – донькою Ференца Надошді і Ержебет Баторі. Як виявилося у ході проведеного палатином Дьордем Турзо судового процесу, саме під час їхнього весілля пролилося світло на страшні дії тещі. Після того, як Ержебет Баторі запроторили до Чейтеського замку, вона передала зятеві місто Сийчкерестур (комітат Абоуй) із наміром, що той зможе захисти-

ти маєток від зазіхань Турзо та Перені. Сучасник, зокрема реформатський проповідник Матей Лацко Сепші, припускає, що саме Дьордь Другет був причетний до смерті свого двоюрідного брата Балінта та його малолітнього сина, і виникала підозра отруєння, про що повідомлялося у листі Ужанського комітату [13, арк. 1; 26, арк. 1.]. Подібні припущення виникали і щодо раптової смерті його тещі Ержебет Баторі.

Дьордь Другет у 1611 р. спільно з головнокомандувачем військового округу Верхньої Угорщини Жигмондом Форгачем напав на Трансільванію. Стратегічно важливе місто Нодьсебен зайняти їм не вдалося, їхні війська зазнали поразки. Війську Другета вдалося повернутися в Угорщину тільки через Молдову [199, с. 306-308]. Після вбивства Габора Баторі, Дьордь Другет став претендентом імператора на престол Трансільванії. Підтримали його кандидатуру трансільванські католицькі вельможі та будайський паша. Другет почав вербувати гайдуків для військового походу, але їх розгромив капітан Нодьвароду Ференц Рейдеї. Матей Лацко Сепші про це писав так: «*Дьордь Гомоннай [...] військом хотіли іти проти трансільванського князя Габора Бетлена, але Всевишній перешкодив цим намірам. Габора Баторі занапастили, і вже замишляють щось проти другого князя, Габора Бетлена*» [368, с. 401-402].

Зазнавши невдачі, Дьордь Другет усамітнився у своєму маєтку. Оскільки він ще не відмовився від своїх князівських амбіцій, у 1616 р. брав участь у перемовинах у Мукачеві, в ході яких вельможі Верхньої Угорщини, в тому числі господар зустрічі Міклош Естергазі та сатмарський капітан Андраш Довці, обговорювали деталі плану завоювання Трансільванії.

1 вересня 1619 р. трансільванський князь Габор Бетлен порушив кордони і військом вирушив на королівську територію. Тим часом саболчські гайдуки – аби схопити Другета – зненацька напали на Теребеш. Вельможі вдалося втекти до Польщі, але його маєтки потрапили до рук Бетлена. Другет повернувся із кількатисячним військом козаків 23 листопада і розгромив загони Дьордя Ракоці, який був головнокомандувачем військ Бетлена. Згодом Другета вдалося витіснити з країни, але цей інцидент похитнув позиції Бетлена в Угорщині. 21 червня 1620 року Дьордь Другет помер в Польщі [392, с. 198]. За окремими твердженнями, причиною загибелі також було отруєння. Похований він у Нодьсомботі (Trnava), у церкві Св. Миколая. За результатами мирної угоди 1621 р., яка укладена була за сприяння архієпископа Пейтера Пазманя та палатина Міклоша Естергазі, його вдові Каталін Надошді та малолітньому сину Яношу повернули все їхнє майно.

Янош (X) Другет (народився у 1611 році у шлюбі Дьордя (III) Другета, феішпана (наджупана) Ужанського і Земплінського комітатів, та Каталіни Надошді. Весілля відбулося 6 січня 1610 рокув місті Чейте, а у якості весільного подарунку король Матяш II 23 січня 1610 року призначив Дьордя Другета королівським підчашним (*pincenarium regalium megistri*) – один з вищих придворних титулів [225, с. 91]. У 1611 році Дьордь Другет разом із Жигмондом Форгачем, головнокомандувачем Верхньої Угорщини, здійснили похід на Трансільванію, але головну фортецю Нодьсебен (Sibiu) не змогли взяти, їхня армія зазнала поразки. Вони самі змогли повернутися додому лише через Молдву. Після вбивства князя Габора Баторі, претендентом на трон Трансільванії проти Габора Бетлена став Дьордь Другет, якого підтримували імператор, католицькі стани Трансільванії та сам будайський

паша. Для втілення своїх планів Другет почав вербувати війська згайдуків, але їх розбив Ференц Редеї, капітан Нодьварода (Ordaea). Після поразки Дьордь Другет спочатку залишався у своїх маєтках, але в 1616 році вже прийняв участь у перемовинах в Мункачі, де пани Верхньої Угорщини обговорювали план завоювання Трансільванії. Коли в 1619 році трансільванський князь Габор Бетлен напав на частину країни, що належала королеві, 1-го вересня гайдуки вчинили напад на Теребеш, щоб схопити Другета. Він із сім'єю знайшов притулок у Речі Посполитій у родинному замку Ласкі (Laski), де почав організовувати війська. Він повернувся з кількатисячною армією найманих козаків та 23 листопада 1619 року наніс поразку біля м. Гомонна військам трансільванського князя. Хоча згодом його вдалося витіснити з країни, але цей військовий інцидент похитнув позиції Бетлена в Угорщині. Дьордь Другет помер у Польщі 21 червня 1620 року. Як припускають деякі джерела, його отруїли. У 1624 році його поховали у церкві Святого Міклоша в місті Нодьсомбот (Trnava), де естергомський архієпископ Петер Пазмань спорудив надгробок із червоного мармуру [290, с. 100].

У кінці походу на Угорщину, 31 грудня 1621 року представники князя Трансільванії Габора Бетлена та короля Угорщини Фердинанда II у моравському місті Нікольсбург підписали мирний договір, згідно з яким Бетлен відмовився від титулу обраного угорського короля *(rex electus)* і повернув королівську корону. Натомість Фердинанд II передав князеві на пожиттєве володіння 7 комітатів Верхньої Угорщини (крім комітату Унг), та як особисті володіння – замки Токай, Мункач та Ечед. Хоча Нікольсбургський договір окремим пунктом передбачав повернення всіх володінь вдові та сиротам Дьордя Другета, маєтки в Гомонні

та Чічві залишалися власністю трансільванського князя до 1629 року. Маєтки знаходилися під управлінням намісника Токая, а потім префекта затисянських володінь князя. Садибу в Теребеші Бетлен подарував Дьордю Сечі, феішпану Гемерського комітату, чоловіку Марії Другет (сестрі Дьордя III). Каталін Надошді мала намір силою повернути частину володінь за Нікольсбургським рішенням. Наприкінці березня 1622 року козацькі війська прорвалися в Гомонни, де взяли в полон декілька слуг Яноша Ракоці, але результату не досягли.

Після смерті Дьордя Другета за наказом князя Габора Бетлена 17 березня 1623 року Фіскальна Палата в м. Кошшо призначила префектом маєтку Другетів Яноша Гомбоша. Інструкції префекту були викладнені у 20 пунктах, а місцем збереження майна Другетів вибрано замок Єсенев з озброєною охороною, яка складаласяіз 15 осіб. Ймовірно саме в цей час була складена інвентарна книга (без дати), знайдена в архіві графів Форгач, у якій були перелічені цінні речі вдови Дьордя Другета, її сина Яноша та доньки. Інвентар містить різні ювелірні вироби та коштовності, скляний посуд, а також велику кількість зброї та кінної збруї. Описувач зазначає, що до предметів спадку також належала значна церковна утварь (що, можливо, походить із власності ордена св. Павла, схованого в замку Єсенев).

Через своїх покровителів Каталін Надошді продовжила справу повернення володінь, унаслідок чого в 1625 році державними зборами Угорщини було прийнято Закон XLIV 1625 року про повернення маєтків: «*Про повернення графу Яношу Другету замків Барко і Теребеш, окупованих покійним Дьордьем Сечі та утримуваних його вдовою та нащадками, разом із містечком Земплен*». Однак князь Габор

Бетлен проігнорував дане рішення, і лише після його смерті маєтки повернулися у власність сім'ї Другетів.

У 1622 році з нагоди коронації жінки (королеви Елеонори Гонзага), на засіданні Державних зборів в м. Шопрон король Фердинанд II призначив Яноша Другета спадковим феішпаном Ужанського комітату (*supremus et perperuus comes comitatus Ung*) і підвищив його до титулу графа [210, с. 15]. Хоча сім'я Другетів і раніше користувалася графським титулом (comes), цей титул в основному був пов'язаний зі станом королівського сановника державного масштабу чи посадою феішпана. На жаль, оригінал грамоти не зберігся, ми знаємо про неї лише з інших документів, а також із диплома, виданого на ім'я Кріштофа Банфі в тому ж році [210, с. 38]. За висновком експертів, одна з особливостей диплома полягає в тому, що набувач (Дьордь (III) Другет) та отримувач (Янош (X) Другет) – були різні особи – останньому на момент видачі диплома було лише 11 років. У вступі до грамоти детально представлена політична кар'єра Дьордя Другета (1618–1620), претендента на трансільванський трон і згодом головного королівського судді – тобто можна припустити, що король Фердинанд II мав намір визнати його заслуги перед державою, присвоєнням титулу його синові. Грамота короля передбачає як титул графа, так і спадкового феішпана – дарчий лист надає Яношу Другету та його спадкоємцям титул вільного і спадкового графа замку Унг та Ужанського комітату, разом із посадою феішпана і правом користування червоною восковою печаткою.

У першій половині 1622 року Янош (X) Другет, ймовірно за підтримки кардинала Петера Пазманя та графа Міклоша Естергазі, опинився у Відні. Він прибув до столиці Габсбургів у першій половині 1622 року і провів близько десяти років

в імператорському місті чи його околицях, та згодом навчався в єзуїтській гімназії в місті Ґрац . Середня єзуїтська освіта тоді складаласяз 7 класів (латинську базову освіту учні проходили у класах Інфіма та Парва, далі три класи граматики (Приціпіум, Граматика, Синтаксис) і на завершення Поетична та Риторична освіта). Історик Шандор Токач вважає, що під час навчання у Ґраці та в оточенні родини Баттяні в Нейметуйварі (Güssing) Янош Другет познайомився із далекими родичами, Міклошом та Петером Зріні. За 1625-м річним звітом єзуїтської гімназії в місті Нодьсомбот (Trnava) Янош Другет також записаний як учень-синтаксист. Відповідно до запису від 26 червня 1625 року в угорському реєстрі Віденського університету значиться: «*Illustrissimum etiam Comitem Joannem Drugeth de Homonna, Comitem perpetuum comitatus Ungh et serenissimi archiducis Leopoldi a cubiculis; dedit unum imperialem solidum* (сплатив одну імперську золоту марку)» [396, с. 162].

Після того, як офіційний королівський двір у Буді припинив своє існування та переїхав до Відня, Державні збори Угорського королівства стали важливим місцем представництва, включаючи коронаційні (короля і королеви) збори та проведення наступних торжеств. У таких важливих випадках «номінальна» (у своїх фунціях) придворна знать набула важливого значення, адже повинності, виконувані під час торжеств із нагоди коронації, також показували справжню лінію гідності. На жаль, для членів родини Другетів, через значну відстань їхніх постійних резиденцій та маєтків від королівського двору, можливість зайняти положення придворної знаті практично унеможливилася. Винятком із цього був Янош (X) Другет, який з 1622 року постійно був присутнім при імператорському та коро-

лівському дворі. На торжествах з нагоди коронації Фердинанда III (м. Шопрон, 8 грудня 1625 р.) за королівським столом Янош Другет виконував придворні обов'язки поруч із флорентійським (тосканським) послом Джованні Алтовіті (який займав місце між іспанським послом та королівським палатином) – виливав воду для миття рук і також служив підчашником [334, с. 1078].

Янош Другет ймовірно повернувся до своїх маєтків у Земплінському та Ужанському комітатах в 1628 році, що підтверджується грамотою короля Фердинанда II від 6 вересня 1628 року, виданою у Відні, за якою король нагородив його новою «*золотою печаткою, вирізьбленою з червоного рубінового каменю, й прикрашеною коштовностями*» [396, с. 198]. Інавгурація наджупана (феішпана) також могла відбутися тільки після 1629 р., оскільки комітат згідно Нікольсбургського мирного договору залишався під юрисдикцією Угорського королівства. У 1629 році Янош Другет став дійсним королівським камергером (*cubicularii, qui tales de facto sunt*), виконуючим фактичну службу й отримував плату за службу (40 форинтів на місяць). Придворні камергери імператорського та королівського двору були *«поважними особами, графами, вельможами чи дворянами»*, які здійснювали особисту службу для імператора у його внутрішніх покоях. У якості відмінного знаку вони носили камергерський ключ на чорній шовковій стрічці. За описом папського нунція Карло Караффи вони подавали сніданок імператору та його найближчій родині. До обов'язків камергерів входило *«подавати напої, нарізати їжу та виконувати інше обслуговування столу незалежно від їх посади та рангу»* (вони також проводили попередню дегустацію). В їхні обов'язки до обіду також входив супровід правителя до придворної каплиці. Під

час перемовин імператора камергери чекали у внутрішньому передпокої, поки не настане час відпочивати. У такі часи два камергери чергували біля спальні протягом усієї ночі. Серед дійсних камергерів угорців було відносно небагато, загалом їх було не більше двох чи трьох. Ймовірно звідси, з часів придворної служби, походять тривалі стосунки Яноша Другета з графом Адамом Баттяні, який також був дійсним камергером між 1630 і 1637 роками (серед архіву Баттяні знаходимо 33 відправлені листи, адресовані Баттяні за період 1635–1645 років). Камергери також брали участь у придворних заходах, так, з опису Адама Баттяні, серед іншого, ми довідалися про бал-маскарад (Wirtschaft) [257, с. 76].

Про інші етапи його життєвого шляху можна розповісти лише стисло.

У 1630 році в містечку Пруска (Пороска) Треньчинського комітату Янош Другет одружився з Анною Якушіч з Орбови: «*3 червня 1630 р. в містечку Пруска відбулося весілля моєго пана Яноша Гомоннаї*», – згадував у своєму щоденнику його швагор Ласло Реваї. У 1632 році король Фердинанд II призначив Другета феішпаном Земплінського комітату: «*Палатин граф Міклош Естергазі урочисто призначив його в замку Земплен, резиденції комітату і разом із тим в спадщині родини Другетів*» [370, с. 166]. Після смерті головнокомандувача Верхньої Угорщини (*supremus militiae Praefectus)* Міклоша Форгача він зайняв його посаду. Головний королівський суддя Пал Ракоці помер 12 березня 1636 року, а його наступник Янош Другет був призначений 29 квітня 1636 року. Головний королівський суддя (*judex curiae regiae*) – один із головних державних сановників Угорського королівства, третя особа після короля та палатина. Серед членів родини Другетів у XVI ст. Янош Другет був третім,

хто отримав цей титул (Балінт Другет (I) 1608–1609, Дьордь Другет (III) 1618–1620) [225, с. 72].

Янош Другет у всьому продовжував справу батька. Його дружина Анна Якушіч, сестра Егерського єпископа, багато допомогала йому в цьому. Він повернув до Гомони єзуїтів, яких переслідував Бетлен, а згодом, у 1640 році поселив в Унґварі, де побудував для них великий монастир. Збереглося кілька листів, написаних у 1641 році. У цих листах, як головний королівський суддя Угорщини, він писав Яношу Баллінту, капітану замку Мункач, де йшлося про ув'язнення владики Вазула Тарасовича (мукачівського єпископа – автор) і вимагав його звільнення. На жаль, через розпорошення архівів Другетів, залишилося мало інформації про значну кореспонденцію Яноша (X) як приватної особи, феішпана чи головного королівського судді Угорщини. Деякі фрагменти збереглися в Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО), проте особливе значення має переписка з колишнім віденським камергеном, з яким разом служили, головним капітаном Задунав'я – Адамом Баттяні [257, с. 60. У сімейному архіві в місті Нейметуйвар (нині в державному архіві Угорщини) зберігся 31 лист, написаний Яношом Другетом (створені між 1633 і 1645 роками). З «місцезнаходження» населених пунктів, де датувалися листи, можна зробити висновок про переміщення автора. Більшість листів було написано з однієї із сімейних резиденцій/маєтків (Ужгород, Гомонна, Теребеш, Сіннє, Керестур), але протягом зазначеного періоду він також кілька разів побував у Відні, Нодьсомботі та Айзенштадті. Найбільш інтенсивне листування відбулося в 1641 році, коли Гомоннаї відправив 11 листів до Неметуйвара.

Ми намагаємось реконструювати досить хаотичні події того часу на основі «Багатостраждального угорського літо-

пису» Яноша Соларді (1601–1666 рр.). Соларді наводить обмеження релігійної свободи в Угорщині, як офіційну причину військової кампанії 1644 року, розпочату трансільванським князем Дьордем I Ракоці. Крім переслідування, літописець згадує й особисті мотиви: *«Стосовно себе та самого князівства… багатьма підлими та ганебними словами переважно від генерала з Кошшо, графа Яноша Гомоннаї передусім на адресу Дьордя Машталіра/Візника (*посилаючись на колесо в гербі родини Ракоці), *чиї заохочувальні листи до турків 1636 року про збурення проти князя тепер віднайдені. Але що гірше за все: з'явився брудний пасквіль, в якому піддано непристойному терзанню не лише весь княжий дім, але й праведну і богобоязну старшу княгиню* [Жужанна Лорантфі]*, а для її благочестивого чоловіка стало великою турботою приховати це, щоб не дійшло до її вух, намагаючись усунути гіркоту і напасть від цього»* [246, с. 145–146]. Хоча Яношу Соларді вдалося дізнатися багато чого, про що звичайні люди і не здогадувалися, його висновки, здається, суперечать листуванню між членами родини Ракоці (Дьордя I Ракоці, Жужанни Лорантфі, Дьордя II Ракоці, Жигмонда Ракоці) [106, 1, с. 81, 84, 110, 162, 198, 218]. У цих листах не зустрічаємо нічого подібного, вони лише інформують один одного про перебіг військових операцій та про роль Яноша Другета в цьому. У той же час, як випливає із літопису Соларді, а також із листа Дьордя I Ракоці [3 серпня 1644 року Дьордь I Ракоці до Жужанни Лорантфі]: *«Єсеньов здався позавчора. Дружина Гомоннаї з дочкою також здалася Жигмонду Ракоці, але вона змогла залишитися на місці; я і тепер поводився з ними милосердно, усе майно з Гомонни, Ліски та Теребеша ми їм віддали»* [106, 1, с. 221]. Ми бачимо, що, на прохання графині, князь неодноразово помилував її підданих, адже спочатку

дозволив захисникам вільно відійти в Токаї, потім в Ужгороді та Єсеньові і залишив їхні маєтки. Про добросусідські стосунки свідчить також пізніший лист Анни Якушіч до Жужанни Лорантфі від 11 вересня 1649 року, що ставить під сумнів звинувачення Соларді та характеризує їх як інструмент політичної пропаганди [246, с. 220–231; 278, с. 56–57]. Швидше за все, згадана військова кампанія змогла відбутися не лише через відомі особисті причини, адже Дьордь І Ракоці вже раніше домовився про цю кампанію зі шведами. «Негативна пропаганда» про Яноша Другета, можливо, стосувалася передусім минулих подій, коли його батько вторгся разом із польським козацтвом у 1619 році у Земплінський комітат. Тоді Габору Бетлену прийшлося скерувати свій похід у зовсім іншому напрямку. Виходячи з власних помилок у минулому, Дьордь І Ракоці постійно слідкував за кроками Другета та його вербуваннями в Польщі.

На початку кампанії 1644 року з володінь Яноша Другета до рук Ракоці потрапили замок і маєток в Токаї, подаровані йому королем у 1641 році. Для збереження миру Анна Якушіч *«склала грамоту вірності князеві разом із слугами»,* в той же час, за даними літописця, капітан замку Мункач – Янош Баллінг – отримав завдання стежити за подіями в Ужанському комітаті та вчасно повідомляти свого правителя про них. Згідно з повідомленням, *«люд Унгвара не сильно покладався на грамоти віри, а до прибуття війська графиня справді намагалася переслідувати прихильників князя, євангельську знать, багатьох схопила, їх урожай та вино прибрала до Унгвара та Єсеньова... Відчуваючи розвиток подій і не довіряючи Унгвару, графиня перебралася до Єсенева, з більшою надією на виживання там»* [365, с. 175]. Капітан замку Мункач мобілізував до свого війська *«п'ять сотень*

кращих піхотинців для служіння в замку зі зброєю та надійними мушкетами...Окрім того, він наказав: усюди у володіннях та на окраїнах, де є чоловіки, здатні тримати зброю в руках, зібрати їх через шляхту, і які у зазначений час чисельністю три тисячі, якщо не більше, разом з фальконами (пушками), вирушіли до Унгвара» [365, с. 176]. У своїй роботі «Історія Ужгорода» Кароль Мейсарош пише: *«Коли у 1644 році Ракоці рушив з військом на Кошшо через Унгвар, тут зустрів супротив з боку феішпана Ужанського комітату Яноша Другета, тому піддав сильному обстрілу місто, обитель і школу єзуїтів пошкодив, монахів вигнав з країни, які разом зі своїм отцем Жигмондом Коттої знову знайшли притулок у Кракові»* [307,с. 87]. Зі слів Соларді більшість жителів міста − протестанти не чинили опору. Військо нападників *«від старої будівлі перед замком* [ймовірно будівля колишнього монастиря Паулінів] *через частокіл, з його північного краю, перейшли вночі рів і капітан почав обстрілювати ворота фортеці та вікна будівель, перетворених в амбразури»* [307, с. 72], пізніше, успішно заповнивши рів залишками частоколу, вони зайняли фортецю і заставили люд присягнути на вірність Дьордю І Ракоці.

Оскільки невеликий загін із Польщі, за дорученням головного королівського судді, грабував навколо Гомонни і напав на трансільванське військо, яке там розташовувалося, князь зважився на облогу головної фортеці Другетів – Єсенев. Під проводом Жигмонда Корніша та Жигмонда Ракоці військо почало обстріл стін замку з облогових гармат. Після того як оборонна система замку зазнала значних пошкоджень, графиня відправила посланців до проводу війська осади, та запропонувала здати Єсенев в обмін на вільний відступ. Доки не надійшла відповідь князя, облога фортеці

була призупинена. Дьордь I Ракоці погодився на вільний відступ її захисників, «*після чого Янош Баллінг зібрав із фортеці усі продовольчі запаси та боєприпаси й перевіз їх до замку Мункач, а за наказом князя всі бастіони замку та уцілілі будівлі були розворушені і залишені непридатними та спустошеними*» [365, с. 177]. Облога замку та його підірвання, який був основним прихистком родини Другетів, може бути причиною того, що більша частина сімейного архіву була знищена. В описанні походу 1644 року з різних джерел знаходимо багато посилань на облогу Унгвара та знищення фортець Барко та Єсенев, але не згадується фортеця Невицьке, яка була очевидно знищена у ті ж часи. У результаті походу 1644 року більшість маєтків Другетів перейшла під владу Дьордя I Ракоці.

Як і за яких обставин головний королівський суддя та його родина опинилися в Кленовнику (Варошдського комітату), родинному замку графів Драшковичів – завдання подальших досліджень, оскільки, через родинні зв'язки, місцем перебування Другетів за Дунаєм більш логічними були б маєтки родини Надошді (мати Яноша Другета була Каталіна Надошді) у комітатах Шопрон та Ваш), ніж Славонія-Хорватія. Життєвий шлях Гашпара (III) Драшковича при королівському дворі демонструє багато спільного з кар'єрою Яноша Другета (а також Адама Баттяні), тому можна припустити, що їхні стосунки почалися під час служби у Відні [257, с.70]. Кленовник був розбудований у 1616–1667 роках, налічував 90 кімнат і був одним із найбільших замків у країні, тому місця для біженців було, мабуть, достатньо. До замку часто навідувався сусідній землевласник Міклош Зріні, який залицявся до дочки господаря замку Марії-Еузебії. Зі щоденника Петера Кеглевича: *«4 червня 1645 року в*

Кленовнику відбулися заручини графа Міклоша Зріні з дочкою графа Гашпара Драшковича» [432]. Ймовірно члени родини Другетів також були присутні на святковій події. Тим часом, коли розпочалися переговори про мир із Трансільванським князівством, головний королівський суддя кілька разів навідувався у своїх справах у місто Ґрац, столицю провінції Штірія. У листі з Кленовника від 14 серпня він пише, що Міклош Зріні прибув після обіду з хорошою новиною: *«8000 воїнів турецького султана в Кандії були знешкоджені, а кілька його кораблів захоплені»* [432]. Очевидно Зріні тривалий час перебував у дворі Драшковичів, адже тут отримав звістку про укладання миру з Дьордем I Ракоці. У зв'язку з цим 10 вересня у листі Яноша Другета до Адама Баттяні йдеться: *«Мій пане, мир настав; не бути гіршому, але вони зробили це, не звертаючи увагу ні на гідність людей чи нащадків, ані на шкоду іншим. Що це включає і доки триватиме, знає лише Всевишній. Я взагалі не сподіваюся на щось хороше чи виживання, але відчуваю більшу небезпеку, що випливає з цього миру. Його світлість палатин також виправдовується, що це зроблено без його відома»* 432]. Лінцський мир, який готувався, мав вплив на Яноша Другета особисто, оскільки, отриманий ним у 1641 році у якості застави Токай, переходив у володіння Дьордя I Ракоці (разом з Тарцалом, Ечедом, Нодьбаньою та маєтком Регец).

Спочатку весілля Зріні-Драшкович було заплановано на осінь 1645 року, це припущення підтверджується листом Яноша Другета від 3 жовтня 1645 року, в якому він просить Адама Баттяні надіслати йому свого молодого співака: «*тому що тут є особи, що одружуються, і я пообіцяв їм*» [432]. Весілля врешті відбулося 11 лютого 1646 року в Праунеку. У листопаді 1645 року головний королівський суд-

дя, ймовірно, знову вирушив до Ґрацу, коли раптово помер на кордоні. 22 листопада 1645 року Анна Якушіч у листі до Адама Баттяні із замку Добра (Нойгауз) комітату Ваш вже підписалася, як вдова Яноша Другета Гомоннаї. Ця дата також наводиться в одному із записів зі щоденника Ласло Ревая: *«22 листопада бідолашний Янош Гомоннаї, який повертався із заслання в Хорватії, помер по дорозі, його поховали в старій церкві міста Нодьсомбот поруч з його батьком»*, Антал Сірмої також пише: *«У 1645 році про смерть графа Яноша Другета від чуми, чи від кулі, або він закінчив своє життя у вигнанні – невідомо»* [370, с. 174–175]. Про смерть свого колишнього ворога 14 січня 1646 року Дьордь (II) Ракоці повідомив свого молодшого брата Жигмонда просто: *«Гомоннаї помер внаслідок удару* [інсульту – автор], *наш господар Баттяні живий»* [106, 1, с. 359]. Про похорон колишнього головного королівського судді згадується у книжечці під назвою «*Memorabilia de templo», «Metropolitano ad S. Nicolaum Episc. et Confess, в Libera ac Regia civitate Tyrnauia e veteribus monumentis eruta complectens»,* де на сторінці 15 говориться: *«Sepultus est cum matre in tumbis stanneis ad latus Evangelii Arae OO. SS. Filium reliquit Joannem de Ungh et Zemplin Comitem, et pariter Curiae Regiae Judicem, qui 1645, aetatis annorum 36 mortus Tirnaviae uno cum parente tumulo conditus est»29* [290, с. 100]. «*Помер 22 листопада 1645 року на 36-му році життя».* Із запису в щоденнику графа Ласло Редеї від 12 квітня 1655 року: *«Descriptio Tyrnaviensis. 1655… У цьому храмі немає інших примітних речей, окрім вівтарів*

---

[29] З латині: «*Граф Янош Другет, головний королівський суддя, спадковий феішпан Унґвара та комітату Унг, феішпан комітату Земплен, спочиває разом зі своїм батьком в склепі (inchryptatus) у свинцевій труні*».

та поховань. Тут спочивають такі: Дьордь Гомоннаї, Янош Гомоннаї...» 290, с. 100].

Коли ми говоримо про «останні дні» багатовікової сім'ї, варто краще роздивитися її представників. Наукова література останніми представниками родини Другетів чоловічої статі вважає Жигмонда (II), феішпана (наджупана) Ужанського та Земплінського комітату, Балінта (II), титулярного єпископа Крбава (Korbávia) та їх молодшого брата Яноша (XI).

Жигмонд (II) Другет та його брати належали до давньої аристократичної родини, яка крім величезного багатства і володінь, мала ще і розгалужену систему сімейних зв'язків, що значною мірою сприяло їх піднесенню у суспільстві (Батьки: граф Дьордь (IV) Другет (1633–1661), верховний головнокомандувач Верхньої Угорщини, феішпан Ужанського та Земплінського комітату та графиня Марія Естергазі (1638–1684). Дідусі і бабусі: граф Янош (X) Другет (1609–1645) – головний королівський суддя, верховний головнокомандувач Верхньої Угорщини, феішпан Ужанського та Земплінського комітату й Анна Орбоваї Якушіч; граф Міклош Естергазі (1583–1645), палатин Угорського королівства, лицар ордену Золотого руна та графиня Кристина Нярі (1604–1641). Серед предків молодих Другетів знаходимо найвідоміші родини угорської аристократії, включаючи сім'ї Надошді, Турзо, Іллешгазі, Вардої, Довці, Баторі та Форгач.

На основі історичних даних спробуємо прослідкувати життєвий шлях Жигмонда (II) Другета. Інформації про точну дату і місце народження немає, також немає даних про його раннє дитинство. Ймовірно, він почав навчання в єзуїтській гімназії, яка була переведена в Ужгород в 1647 році, а потім продовжував його, за сімейною традицією, в іншій єзуїтській гімназії, у його випадку в м. Дьєр.

Згідно із записами навчального закладу, Жигмонд та його брат Янош (XI) були учнями цієї гімназії. Брат закінчив курс принципістів (*principista*), а Жигмонд – синтаксистів (*syntaxista*). Наступним кроком було його навчання у Віденському університеті, де продовжував сімейну традицію (Дьордь (III) був студентом Пражського університету, а Янош (X) навчався у місті Ґрац). Про його навчання ми дізнаємося із щоденника дружини Терезії Кеглевич (у вільному перекладі): «*Мій чоловік граф Жигмонд Гомоннаї 22 липня 1676 року закінчив і склав курс філософії у Відні і після цього у присутності сотень докторів та вчених людей, членів провідних станів був нагороджений дорогим золотим ланцюгом від імені непереможного Його Величності римського імператора і угорського короля Леопольда Першого з рук єпископа Томаша Палфі, канцлера Угорщини*» [235, с. 168]. За традиціями покровителем урочистих екзаменів випускників у єзуїтських університетах був сам правитель (*sub auspiciis imperatoris*), у нашому випадку імператор і король Леопольд I, якого на цих подіях представляв архієпископ Естергомський, або канцлер Угорщини. У такому іспиті могли брати участь 1–2 особи, а конкурсант отримував медальйон із зображенням правителя, прикрашений перлами, або золотий ланцюг. До організованого у такий спосіб іспиту Жигмонда Другета у 1676 році була виготовлена тезова сторінка із зображенням імператора у вигляді бога морів Нептуна, який приборкує бурю і заспокоює хвилі [228]. Тезова сторінка з малюнком барокового стилю була виготовлена фламандським художником Ніколаусом ван Гойом (1631–1679) та викарбувана Бартоломеусом Кіліаном (1630–1696) у формі мідьорит. Особливістю гравюри на міді є те, що тут також зображено і Жигмонда

Другета, загорнутого у довгий плащ із сутажем, який спирається на щит із гербом сім'ї.

«Великий тур», тобто подорож по Європі, який виник наприкінці XVII століття в Англії, та був майже обов'язковим для представників молодої аристократії, знайшов послідовників і серед угорського дворянства. Хоча серед історичних джерел є відносно небагато повідомлень, з великою вірогідністю можемо констатувати, що багато представників західно-угорських аристократичних сімей відвідували Європу, переважно різні провінції Священної Римської імперії. Завдяки своїм родинним зв'язкам та університетській освіті, Жигмонд Другет теж був учасником такої подорожі. Про враження цих поїздок учасники зазвичай складали невеликий звіт (ітінерарій). Короткий опис подорожі молодого графа міститься у щоденнику дружини, тому, ймовірно, існував і більш докладний письмовий звіт, який з часом був втрачений. Сам тур розпочався 29 вересня 1676 року і тривав до 18 червня 1677 року, коли Жигмонд Другет прибув до Відня. Однією з «родзинок» туру став Рим, де його прийняв Папа Інокентій XI: *«19 листопада 1676 року ... прибув до Рима, де був прийнятий на аудієнції у Святішого Отця, Папи Інокентія XI, який подарував йому прекрасний дорогоцінний камінь на золотому варвиці (розарії)»* [235]. Як прояв папської щедрості, Жигмонд Другет отримав мощі святого Боніфація (з римських катакомб), які були поміщені в католицькій церкві м. Гомонна в 1677 році. За щоденником дружини також можна реконструювати маршрут подорожі, який пролягав через Карінтію та Крайну, Венецію, Падую, Лорето, Рим та Неаполь в Італії, а потім Мілан, Тіроль, Баварію, Швейцарію, північні провінції імперії, у кінці через Австрію та Штирію повернувся додому.

Влітку 1677 року Жигмонд Другет заручився з графинею Терезією Кеглевич: *«прибув Його Світлість до Хорватії 5 серпня, тобто в день Успіння Богородиці в Лепоглаву до монастиря білих братів, де зі мною, графинею Терезією Кеглевич, вдовою графа Дьордя Сечі, помолившись в церкві перед представниками шановних станів, ми обмінялись кільцями»* [397, с. 244].

«Року 1677. 9-bris 9 [9-го листопада] *відбулися наші весільні торжества в хорватському королівському місті Вараждін… звідти ми відправилися до Відня, де Його Величність нагородив нашого пана золотим ключем* [в нашому випадку «золотий ключ» є символом гідності королівських камергерів]. *У тому ж році 8 січня з божою поміччю ми прийшли до Унгвара»* [397, с. 245]. У сім'ї Жигмонда Другета та Терезії Кеглевіч народилося багато дітей, але більшість із них померли у ранньому віці. Їхні діти: Марія Розіна (28 січня 1679 р. – 15 серпня 1681 р.), Юліанна (2 січня 1680 р. – 1726 р.), Жужанна (5 травня 1681 р. – 1684 р.), Борбала (1682 р.), Клара (14 лютого 1684 р. – 1706 р.). Всі вони поховані в церкві Св. Юрія у замку Унґвар.

Після навчання Жигмонд (II) вступив на політичну стезю. Спочатку, з 1675 року він став феішпаном Земплінського комітату, а з 1682 по 1684 р. феішран-прокуратор комітату Боршод. Дотримуючись родинних традицій, Жигмонд та його мати Марія Естергазі, виступаючи проти руху куруців у Верхній Угорщині та Трансільванії, підтримували позиції королівського двору. Князь Імре Текелі, керівник куруців, розпорядився конфіскувати їх маєтки, тому Жигмонд Другет був змушений приєднатися до нього, та у 1683 році служив при його дворі, як дипломат. У якості посла Жигмонд Другет відвідав військовий табір короля Речі Посполитої Яна III

(Собеського) який, між іншим, намагався виконувати роль посередника між Текелі та імператором Леопольдом І. Після переможної битви польських та імператорських військ при Каленберзі (12 вересня 1683 р.) турецька армія, що йшла на Відень, відступила. У своїй праці «Другети і реформація Гомонни» Ласло Рейз припускає, що в цій битві брали участь війська Земплінського комітату і сам феішпан. Для зимового помешкання польська армія розквартирувалася у Верхній Угорщині, а через політичну ситуацію, яка склалася, багато із поміщиків Гомонни та й усього Земплінського комітату залишили табір Текелі. Про це фешіпан повідомив князеві у листі від 20 грудня. Як писав, він не приєднався до армії куруців через «несприйняття язичницької нації» (турків), а ще виправдовував своє ставлення безпекою сім'ї та хворобою матері. У той же час Жигмонд Другет звернувся до Текелі (чия молодша сестра Єва Текелі була дружиною дядька Другета – палатина Пала Естергазі) з мілістю ставитися до його персони та володінь. Незважаючи на це, замки володарів-роялістів (Теребеш, Варанно, Чічва, Гомонна) були поступово зайняті куруцькими силами, які згодом обложили Унгварський замок, де Жигмонд Гомоннаї помер у квітні 1684 року. Про це його дружина в своїх спогадах пише: *«Після важкої і тривалої хвороби мій коханий чоловік, Його Ясновельможність, шановний граф Жигмонд Другет Гомоннаї, радник і камергер Його Величності Імператора Римської Імперії, Короля Угорщини і т.д. благородний феішпан комітатів Унґ і Боршод відійшов з цього світу 19 квітня 1684 року у віці 27 років і спочиває у вічному спокої, з Богом, амінь»* [397, с. 246].

З іменем вельможі, який прожив 27 років, пов'язане також написання і видання двох монографій. Одна з них була опублікована у місті Нодьсомбот (сьогодні Trnava) у 1672 році під

назвою: «*Ludovici regis Hungariae II mors insperata poëmate descripta et oblata honori illustrissimi comitis domini Valentini Drugeth de Homonna dum in ... Universitate Tyrnaviensi ... laurea condecoraretur per R. P. Joannem Csernyanski e Societate Jesu ... professorem ordinarium ab ... Sigismundo Drugeth de Homonna, oratoriae facultatis auditore» («Поетична розповідь про загибель короля Угорщини Людовика II...»), а інша, «Nucleus Rerum Hungaricarum, Studio non modico excerptus ex Bonfinio...»*, *присвячена імператору Леопольду, також надрукована в місті Нодьсомбот в 1681 році.*

Як бачимо, на підставі джерел, в т.ч. щоденника Терезії Кеглевич, було доведено, що Жигмонд Другет помер після важкої хвороби. Але в сучасній угорський істогіографії панує думка, що його було страчено у м. Кошшо (Кошице). Йожеф Сінєї в книзі «Життя і творчість угорських письменників» наприклад пише: «*Жигмонд Другет (граф Гомоннаї), син Дьордя Другета і Марії Естергазі – останній представник чоловічої гілки сім'ї. Після закінчення навчання він подорожував за кордоном; в 1677 році відвідав Рим й отримав у подарунок від Папи останки одного з мучеників. Спочатку він стояв на боці Імре Текелі, але пізніше, до самої смерті був прибічником короля. У 1684 році Текелі його схопив і, на думку деяких, йому відтяли голову в місті Кошшо (Кошице)»* [397, с. 57]. На жаль, «думка деяких» настільки вкоренилася у науці, що деякі історики насправді взяли це на віру, та в багатьох енциклопедіях і дослідженнях повідомляють, що у м. Кошшо, за вказівкою Текелі, Жигмонда Другета було страчено. Ця позиція знайшла відображення і в творчості Кароя Месароша у монографії «Історія Ужгорода». Але і він у другій частині книги намагається частково спростувати це твердження: *«Принаймні, Сірмаї в своїй роботі «Notitia*

historiea cottus Zempleniensis» пише про це, однак, прямих доказів цього немає» [397, с. 57]. Ці загальноприйняті погляди спростовує Дюла Дудаш у виданні «Századok» (Віхи): «*Др. Янош Корачоні, член академії наук, відомий угорський історик, у статті для енциклопедії Паллас, згадує Жигмонда Другета, як останнього представника сім'ї, якого князь Текелі в 1684 році стратив. Жигмонд Другет був феішпаном комітату Земплен, пізніше головним королівським суддею, автором роботи «Nucleus Rerum Hungaricarum», помер у 1684 році, але природною смертю. Текелі, в полоні якого, між іншим, в попередні роки був, не стратив його ... »* [218]. Антал Сірмаї (Not. Hist. Com. Zempl. 256), посилаючись на А. Вагнера, пише: «*Ipsum Supremum Comitem Sigismundum Drugeth per Thökölianos captum, et jussu Thökölii Cassoviae capit eplexum*»[30] [370]. Проте це повідомлення не має жодного іншого письмового підтвердження, так як сам Антал Вагнер пише лише про захоплення Унґвара [437]. Тіводар Легоцький також спростував це хибне твердження у своїй роботі з історії Середнянського замку [280] і повідомляє, що захоплення куруцами Ужгорода і навколишніх замків детально описано в автобіографії полковника куруців Дьордя Отліка, але лише згадує, що *«прибічник короля Жигмонд Гомоннаї помер від суму в Унґварі»* [218]. Тобто висловлювання Антала Сірмої про страту Жигмонда Другета не відповідає дійсності.

Телегді (*Mezőtelegdi Telegdy*) зафіксовані в історії Березького комітату вперше документом від 27 травня 1574 р., коли

[30] З латині: «*Тому, феішпану Жигмонду Другету, схопленому прибічниками Текелі в Кошшо відтяли голову*».

король передав у заставу Сентміклошську домінію Мігаю Телегді за 22 тисяч форинтів [283, с. 715]. Розписка Сепешської палати стосовно сплати цієї суми датована 5 лютого 1575 р. Король Рудольф І, виданою у 1578 р. грамотою, збільшив суму застави на 8 тисяч форинтів. Саме в цей період як частини сентміклошського помістя згадуються наступні поселення: Чинадійово, Кольчино, Підгоряни (сьогодні Мукачево), Бистриця, Свалява, Стройна, Дусино, Мала Мартинка, Неліпино, Яблоново (сьогодні Воловець), Нижні Ворота, Воловець, Верхні Ворота, Верб'яж, Латірка, Підполоззя, Жденієво, Перехресний, Уклин, Верхня Грабівниця, Ізвор (сьогодні Родникова Гута), Павлово, Поляна, Голубине, Сусково [283, с. 201-201], тобто вся долина Латориці – від Мукачева аж до вододілу Карпат.

Мігай Телегді тривалий час діяв як заступник трансільванського воєводи, відтак у 1569–1571 рр. був головним сейкельським капітаном та капітаном фортеці в Удворгелі [Додаток Ж], у 1556 році супроводжував князя Яноша Жигмонда до Белграда, де той віддавав шану султану Сулейману. Попри те, що вародський головний капітан, майбутній князь Іштван Баторі був його племінником, після смерті Яноша Жигмонда Телегді став на бік ставленика імператора Гашпара Бекеша. Телегді брав участь у битві поблизу Керелевсенпала (*Sânpaul).* Після поразки у битві родині Телегді довелося втікати з Трансільванії.

Проведений Лелеською капітулою вступ до володінь Сентміклоша викликав протест володаря Мукачівського замку Гашпара Магочі[31] і родини Перені. Поява у Верхній Угорщині Телегді, який мав значні маєтки у Трансільванії,

[31] Гашпар Магочі був наджупаном комітатів Торна та Берег

здавалася досить дивною. Ймовірно, імператор Максиміліан II мав намір зробити тіснішими зв'язки з одним із своїх підданих католиків. Із Гашпаром Магочі, що висловив свій протест під час вступу до володінь Телегді Мігая, і в подальшому часто виникали конфлікти. Не вплинуло на ситуацію і заступництво ерцгерцога Ернеста Габсбурга[32]. Скориставшись дозволом короля Рудольфа від 6 травня 1583 р. Телегді зміцнив і розбудував замок у Сентміклоші. У 1585 р. Мігай Телегді висловив свій протест перед Єгерською капітулою, мовляв, «*Магочі не повинен Сентміклошське помістя ані викупити, ані отримати як королівський дарунок*» [282, с. 717], що знову призвело до ворожнечі між двома землевласниками. Головний королівський суддя Іштван Баторі розпорядився провести перевірку стосовно спірних питань, її проведення доручили королівській людині (лат. *homo regius*) [284, с. 187-188] Ференцу Калнаші та лелеському священику Леврінцу Галфі.

Після смерті Магочі новий володар Мукачівського замку Жигмонд Ракоці [234, с. 118] теж кілька разів намагався заволодіти Сентміклошським помістям, але родина Телегді за сприяння свого родича – головного королівського судді Іштвана Баторі– перешкоджала цьому.

Із матеріалів перепису домоволодінь від 1598 року маємо достовірні дані стосовно Сентміклошської домінії. Враховуючи села, що належали до помістя, родина Телегді володіла другим за величиною після Мукачівської домінії маєтком комітату Берег (з-поміж 37 800 мешканців комітату тут проживали 2 737 чоловік, із числа 5 400 садиб комітату сюди відносилася 391 (Табл. 3.1.). Для порівняння зазначаємо, що

[32] Королівського намісника

Мукачівській королівській (згодом приватній) домінії належало 1 988 садиб (13 916 чоловік). За тогочасними економічними мірками маєток, кількість домоволодінь у якому перевищувала 300, вважався великим, а родина Телегді в одному тільки комітаті Берег мала значно більші володіння. На території Угорського Королівства на той час 24 родини мали маєтки, що перевищували 1000 домоволодінь, 19 родин, що об'єднували 501–1000 домоволодінь, та 33 родини, до яких відносилося 301–500 домоволодінь.

Таблиця 3.1.

Кількість населення у Сентміклошській домінії згідно з переписом хат 1598 р.

№ п/п	Назва населеного пункту	Кількість хат	Чисельність населення
1.	Сентміклош	21	147
2.	Кольчино	13	91
3.	Підгоряни	9	63
4.	Бистриця	14	98
5.	Свалява	73	511
6.	Стройна	3	21
7.	Дусино	121	84
8.	Мартинка	7	49
9.	Неліпино	39	273
10.	Яблоново	1	7
11.	Н. Ворота	63	441
12.	Воловець	13	91
13.	В. Ворота	42	294
14.	Верб'яж	4	28
15.	Латірка	18	126
16.	Підполоззя	6	42
17.	Жденієво	7	49

18.	Перехресний	4	28
19.	Уклин	1	7
20.	Грабівниця	3	21
21.	Родникова Гута	4	28
22.	Павлово	4	28
23.	Поляна	6	42
24.	Голубине	21	147
25.	Сусково	3	21
Всього		391	2 737

Джерело: розрахунок автора на основі [214, с. 118]

Найбільшими поселеннями маєтку були Свалява (73 хат / 511 осіб), Н. Ворота (63 / 441), В. Ворота (42 / 294) та Неліпино (39 / 273) [142, с. 10]. Для порівняння, населення Мукачівської домінії на той час складало: Берегсас (Берегове) – 235 домоволодінь, 1645 чоловік; Мункач (*Мукачево*), відповідно, 164 / 1148, Вари –164 / 1148 [214, с. 115].

Яскравою рисою тогочасного економічного становища є порівняння обсягів повинностей 1567 р. та 1648 р. Кріпаки маєтку щороку сплачували 2 форинти податку з домоволодіння [298, с. 5], а також з кожного села по одній корові, косулі, іноді барану, сир, сіно, коноплі, овес, шкіру куниці або лисиці. До панщини селян залучали рідко. На початку XVII століттяу результаті заснування нових поселень по сусідству з уже існуючими селами утворилися нові, а розміри селянських садиб ставали дрібнішими. У гірських районах господарювання зводилося переважно до скотарства (велика рогата худоба, вівці, свині), в основі якого лежав метод випасання худоби, тож коней у селах було дуже мало (Табл. 3.2.).

Таблиця 3.2.

Кількість домашньої худоби у великих селах сентміклошської домінії згідно з урбаріальним переписом 1648 р.

№ п/п	Назва населеного пункту	Кількість коней	Кількість великої рогатої худоби	Кількість вуликів	Кількість свиней	Кількість овець
1.	Сентміклош	–	94	102	97	–
2.	Свалява	19	78	85	127	55
3.	Н. Ворота	34	164	198	127	405
4.	Неліпино	16	67	78	70	360
5.	В. Ворота	18	74	76	26	420

Джерело: розрахунок автора на основі [110, с. 519-552]

Мігай Телегді облаштував свою резиденцію у Сентміклошському замку, але завершувати будівництво замку довелося вже його синам. У його шлюб із Софією Банффі народилося четверо дітей. Згідно з батьківським заповітом, маєтки були поділені між спадкоємцями-синами: Яношем та Палом.

Янош (X) Телегді осідком свого володіння зробив замоку Підгорянах (центром маєтку був замок Зетень у комітаті Земплін). Його брату відійшло помістя у Сентміклоші [91, с. 200]. Своєї остаточної, нинішньої форми замок набув завдяки завершеному Яношем Телегді будівництву. У липні 1594 р., інформуючи брата про хід робіт, він писав: «*Моє обійстя ще немає воріт, та й будинок ще без дверей*» [91, с. 203]. Хоча будівництво ще не було завершенне, але на західній стіні замку вже був викарбуваний напис: «*D. (omini) C.(uravit) Joannes Telegdi Anno 15(9)5*»[33] [392, с. 220].

[33] З лат. побудована у 1595 р. за пана Яноша Телегді.

Брати Телегді спільно з іншими членами родини брали участь у багатьох боях п'ятнадцятилітньої війни. Про це дізнаємося переважно з листів Пала Телегді до дружини. Янош Телегді помер 26 жовтня 1596 р. у битві під Мезевкерестешем [91, с. 196]. Зі шлюбу з Анною Шегньєї народилося 4 дітей. Серед дітей Мігая Телегді прославилася Катерина Телегді (1550–1599), дружина Міклоша Соколя. Згідно з останніми дослідженнями, вона була однією з перших поетес своєї епохи. Її молодша сестра Бора (Борбала) була дружиною спершу Кріштофа Чопі, а потім трансільванського князя Жигмонда Ракоці [234, с. 119].

Їхній молодший брат Пал Телегді одружився з Каталін Вардої, яка була останньою представницею роду Вардої. Її спадщина складалася з низки маєтків комітату Саболч, у тому числі замку Кішварда. Своїм маєтком вона управляла з Сентміклошського замку. З цього шлюбу народилося шестеро дітей: Іштван, Жигмонд, Марія, Жужа, Ката(лін) та Анна. На моглилі Пала Телегді викарбувано: «*Встановлено високоповажною Катаріною Вардої на честь свого коханого чоловіка Пала Телегді*» [285, с. 279]. Вельможа помер 13 листопада 1596 року у віці 32 роки. Каталін Вардої згодом одружилася вдруге, її чоловіком став вародський капітан Пала Н'ярі [186, с. 186]. З її дітей від першого шлюбу до дорослого віку дожила лише наймолодша донька Анна, якавийшла заміж за саболчського феішпана Іштвана Н'ярі (сина Пала Н'ярі). Майном Анни відмінно управляв вітчим і водночас свекор Пал Н'ярі, але піклувалися про неї й інші родичі, зокрема її двоюрідний брат, головний королівський суддя Іштван Баторі. Баторі у своєму заповіті, датованому 1603 роком, окремо згадав свою родичку по жіночій лінії. Майно родини Баторі по жіночій лінії перейшло до Каталін Вардої

та її доньки Анни Тегелді. Остання дістала у спадок золоті та срібні коштовності вартістю в 11 500 форинтів, а також численні маєтки: поселення Розгонь, Зінна та Дьорке в комітаті Абауй, а також Хелмец та Керестур у комітаті Земплін.

Листування Каталін Вардої та Пала Н'ярі відкриває перед нами достовірну картину тогочасних історичних подій [107, с. 268-271]. У шлюбі Каталін Вардої та Пала Н'ярі народилася Крістіна Н'ярі, котра згодом стала спадкоємицею майна родини Вардої. Вона була дружиною спершу Імре Турзо, відтак – Міклоша Естергазі. У 1628 році граф Міклош Естергазі та його дружина Крістіна Н'ярі уклали угоду з Іштваном Н'ярі та Анною Телегді стосовно довічного користування замком у Сентміклоші та численними іншими маєтками за умови сплати 28 000 форинтів; після чого майно – без повернення застави – повертається до родини Естергазі [283, с. 719].

Оскільки родина Телегді продовжується по лінії Яноша (X), його сини Ференц (IV) та Гашпар теж подали свої претензії на родинний маєток. Гашпар Телегді та його син Іштван таким чином отримали значні статки та заставу, зокрема від родин Шурані та Препоштварі. Після смерті батька, Іштван Телегді звернувся до Лелеської капітули з тим, аби йому видали дублікат грамоти стосовно права власності на сентміклошський маєток. Потім звернувся до сепешської палати з проханням подальшого підтвердження застави, за що сплатив ще 30 000 форинтів [392, с. 221. У 1650 р. король Фердинанд III (1637–1657) закріпив сентміклошський маєток за Іштваном Телегді. Того ж року Телегді одружився з донькою феішпана комітату Берег Жигмонда Лоняї Маргаритою [295, с. 37]. Цікаво, що Жигмонд Лоняї також претендував на маєток.

Хворобливий Іштван Телегді у 1649 р. склав заповіт, за яким головним спадкоємцем назвав свою дружину Маргариту Лоняї. Останній нащадок родини Телегді помер у 1653 році. Його дружина Маргарита Лоняї свого листа від 23 вересня підписує вже як «*вдова вельможного пана Іштвана Телегді*» [226, с. 35]. Згодом король Фердинанд III передав замок та маєток Жигмонду Лоняї та його спадкоємцям по обох лініях. Своїм заповітом, датованим 5 березня 1652 р., Жигмонд Лоняї розпоряджається стосовно свого рухомого та нерухомого майна, зокрема і Сентміклошського замку та прилеглих поселень [226, с. 37]. Враховуючи переселенців, їх перелік значно довший, ніж згідно дарчої грамоти Рудольфа I: Чинадійово, Підгоряни, Бистриця, Сусково, Голубине, Павлово, Грабівниця, Підполоззя, Romanócz, Szolina, Alexandrovica, Неліпино, Ганьковиця, В. Ворота, Заватка, Задільське, Ялове, Н. Ворота, Pereszner, Медвежа (сьогодні Тишів), Тишів, Латірка, Nagy-Bersztrakalavicza, Мішкоровиця (сьогодні Біласовиця), Котильниця, М. Бистра (сьогодні Біласовиця), Збини, Жденієво, Щербовець, Rozgale, Marczány, Borka, Кольчино, Верб'яж, Перехресний, Родникова Гута, Stroina/Стройна, Дусино, Mortinecz, Яблоново, Воловець, Уклин [114, с. 299].

Корніш (*Gönczruszkai gróf Kornis*) – родина походить з комітату Абауй, відома з початку XV ст. У 1445 р. Янош Корніш, власник села Генц-Руська, відігравав провідну роль у громадському житті комітату [Додаток Й]. Бенедек Корніш на початку XVI ст. був препостом у Телеку та намісником єпископа у Нодьвароді. Родина була прихильна до Яноша Саполяї, саме завдяки цьому багато її членів потрапили до Трансільванії.

Гашпар Корніш опинивсяу Мараморoському комітаті через одруження з Ілоною Долгаї [92, с. 225], яка принесла у шлюб чималі статки (села Кірва, Тарацкез, Кекенєш, Ірголц, Нересниця, Ганьофолво, Домбов, а також частину Екермезева, Келечина та Репинного) [92, с. 227-228]. Після смерті першої дружини Корніш одружився вдруге, цього разу на вдові Жигмонда Уйгелі, що мав маєтки у сусідньому Уґочанському комітаті – Ержебет Толді. У 1571 р. Гашпар Корніш обраний віцеішпаном комітату Мараморош (раніше цю посаду обіймали члени родини Долгаї). Як керівнику прикордонної області Угорського королівства та Трансільванського князівства, йому часто доводиться відбивати різні напади. Так, у 1575 р. війська сатмарського капітана вдерлися у Мараморош і взяли собі за здобич маєтки Корніша, зокрема Криву. На той час, коли у Мараморош ввійшли війська Гашпара Бекеша, Корніш, ймовірно, вже був феішпаном комітату та капітаном Хустського замку [189, с. 199]. Життя Гашпара Корніша у період 1574–1594 рр. тісно переплітається з Хустським замком. Насамперед він узявся до його зміцнення. На фінансування цих робіт у 1576 р. Державні Збори Трансільванії затвердили податок у розмірі 25 динарів із кожного двору.

Гашпар Корніш вірно служив правителю не тільки в межах Трансільванії, а й за кордоном. Так, до прикладу, у 1577 р. брав участь у поході проти міста Данціг (Gdańsk). У 1582 р. спалахнув серйозний конфлікт між капітаном Хустського замку та мараморoськими коронними містами. Останні звинуватили Корніша у свавіллі. Польський король, князь Трансільванії Іштван Баторі 18 липня у литовському місті Гродно видав указ, у якому наказав капітану Гашпару Корнішу та іншим посадовцям «*не насмілюватися знущатися над насе-*

ленням 5 коронних міст, зберігаючи їх свободи» [206, с. 82]. Новий князь Жигмонд Баторі теж утримав Корніша на посаді капітана. Протягом 1590–1595 рр. у замку далі тривало будівництво. На цей період припадала трагічна подія в історії фортеці – страта колишнього вихователя князя, радника Яноша Галфі.

П'ятнадцятилітня війна (1591–1606) принесла значні зміни в політичне життя Угорщини. Численні турецькі походи виснажували залишки Угорського королівства. Полководці султанського війська мобілізували свого кримського васала. У похід виступив особисто хан Газі Гірей[34]. Ханське військо нараховувало п'ятдесят тисяч воїнів. Вони мали намір скоротити задунайський шлях, перейшовши через Карпати. Гашпар Корніш «*на звістку про наближення направлених турками в Угорщину 80 тисяч татар значними зусиллями перекрив шляхи з усіх сторін* [392, с. 132]. *Але татари, що наближалися з боку Молдови, не змогли прорватися у Трансільванію, яку надійно охороняли; сюди, у Мараморош, із боку Екермезева випадково і раптово вийшли вони до Хуста... Дізнавшись від своїх шпигунів про велику чисельність супротивника на території своєї батьківщини, вирішив задобрити їх хана Гірея, подарувавши тому підводу, шість коней та інші приємні цьому дикому народу речі. А ще попросив того... зглянутися над народом цієї землі*». Підкуп подіяв, оскільки татари взяли напрямок на Сатмар.

У 1594 р. під натиском придворної «партії війни» князь Трансільванії Жигмонд Баторі змінив свою політику і приєднався до антитурецької коаліції. І хоча вони здобули перемогу у низці битв, у 1596 р. ситуація докорінно змінилася.

---

[34] Газѝ II Ґера́й Буря, кримський хан у 1588–1596 рр.

Зокрема, було здано замок Єгер, а відтак турки розбили їх ще й під Мезевкерестешем. Кількаразові відмови Жигмонда Баторі від трону та наступне повернення мали катастрофічні наслідки для Трансільванського князівства. У грудні 1597 р. король Рудольф I та князь Жигмонд Баторі уклали таємну угоду, згідно якої, за передачу Трансільванського князівства королю, Жигмонд Баторі дістає два герцогства у Сілезії (Ополе та Ратибор), щорічну ренту в 50 тисяч форинтів, а також імператор посприяє у папи стосовно розірвання шлюбу з його небогою, ерцгерцогинею Марією-Христиною.

Комісари короля, яких було уповноважено прийняти країну, окрім Іштвана Бочкаї могли покладатися і на Гашпара Корніша, який з-поміж усього дістав ще й посаду генерального головнокомандувача. Після другого повернення Жигмонд Баторі передав трон двоюрідному брату, польському кардиналу Андрашу Баторі, але його війська зазнали поразки від імператора, а самого князя стратили розлючені сейкелі.

Після третього повернення Жигмонда Баторі Гашпар Корніш на кілька місяців потрапив до в'язниці. І хоча після поразки загонів Баторі у серпні 1601 р. біля Горосло Корніш був звільнений, проте загинув від рук розбійників із полонин Торди.

У шлюбі Гашпара Корніша з Ілоною Долгаї народилися син Дьордь (1567–1610) та 4 доньки (Анна, Софія, Ката, Борбала) [314, с. 451]. У січні 1594 р. батько передав синові його спадщину – маєток у Кирві разом із родючими землями, а також поселення Тарацкез, Іргольц, Кекенєш, Нересниця, Ганя, Калінфолво, Домбов. Отож Дьордь став власником трьох частин земель у Екермезеві, а також поселень Ізка, Репинне, Келечин, Синевир [92, с. 246]. У 1595 р. Дьордь уклав угоду з сестрами щодо дочірньої частки, що їм належала.

Корніш одружився з донькою другого віцеішпана комітата Каталін Шолгої. Завдяки посагу дружини йому вдалося покращити фінансовий стан родини, взамін цього чоловік у 1602 р. за дві тисячі срібних талярів переписав на дружину свою материнську спадщину, а також за тисячу золотих талярів батьківську спадщину, маєток у Генц-Руска.

Дьордь Корніш продовжив родинні традиції, став віцеішпаном Мараморського комітату у 1603 та 1604 роках. Згодом перейшов на бік Іштвана Бочкаї, у 1605 р. як посол князя поїхав до Молдови, а відтак у табір великого візира Мохамеда Лалли у Белград.

У 1610 р. у місті Сейк *(Sic)* католицька знать нібито влаштувала замах на князя Габора Баторі, який саме поспішав на засідання Державних Зборів до Бестреце (*Bistriţa).* Заколотників було викрито, але у сутичці вбили кілька вельмож, серед них і Дьордя Корніша. За рішенням Державних Зборів Дьордя Корніша та Болдіжара було позбавлено всього майна [265, с. 492].

У шлюбі Гашпара Корніша та Єлизавети Толді народилися два сини – Болдижар та Жигмонд. Болдижар Корніш у 1564 р. був сейкельським головним капітаном. Уже за часів Башти значився серед членів державної ради. Коли його війська, не бажаючи вступати у бій проти Бочкаї, розійшлися, він поїхав на місця бойових дій в Угорщині. У 1607 р. Болдижар Корніш став радником трансільванського князя Жигмонда Ракоці. Дружина Болдижара Ката Керестурі, за свідченням тогочасних джерел, принесла у шлюб придане на суму близько 100 тисяч форинтів. У 1610 р. за образу своєї чоловічої гідності (князь Габор Баторі нібито хотів згвалтувати жінку Корніша) вступив у змову проти Баторі, за що поплатився життям. 11 липня 1610 р., попри заступництво з боку короля та палатина, вирок був виконаний.

Жигмонд Корніш у 1603 р. служив у війську генерала Джорджо Башти (*Giorgio Basta, королівський намісник Трансільванії)*, у 1610 р. як спільник свого брата Болдижара був висланий і змушений тікати з Трансільванії. В Угорщині познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ілоною Палфі. Згодом, повернувшись, за часів князів Габора Бетлена та Дьордя Ракоці I здобув значного авторитету та високого визнання як чудовий радник, наджупан комітату Бігор. Із нагоди коронації короля Матяша II у м. Пожоні Жигмонд Корніш був удостоєний титулу лицаря «золотої шпори». У 1636 р. як полководець Дьордя Ракоці I брав участь у кількох битвах проти турків. Мав чималі маєтки у комітаті Бігор, Зоранд та Сатмар. Оскільки з його шлюбу дітей не народилося, майно родини перейшло до Ференца Корніша – старшого сина його брата Болдижара.

Рейдеї (*Kisrédei nemes és gróf Rhédey*). Рід бере свій початок від давнього роду Аба. Найвідоміші представники родини за письмовими джерелами відомі з XIV ст. [263, с. 119]. Янош Нодьрейдеї отримав гербову дарчу грамоту [Додаток I] від короля Матяша у 1466 р. [264, с. 47]. Засновником родинного майна був Ференц Рейдеї (1560–1621). Свою кар'єру він розпочав рядовим воїном прикордонної фортеці. У 1596 р. вже був капітаном замку у Фюлеку, воював проти загонів генерала Башти. Рейдеї у 1604 р. приєднався до визвольного руху Іштвана Бочкаї і був призначений головнокомандувічем війська у Північно-Східній Угорщині. 1606 р. Іштван Бочкаї надав йому титул вельможі [272, с. 398]. З кінця 1607 р. за наказом Габора Бетлена Ференц Рейдеї займає посаду капітана у Вароді та феішпана комітату Бігор [272, с. 399]. У 1608 р. король Матяш II удосто-

їв його титулу лицаря «золотої шпори». Після смерті чоловіка Каталина Каролі вийшла заміж за молодшого брата Габора Бетлена, феішпана комітатів Мараморош і Гуняд [369, с. 192]. Взяла з собою до двору нового чоловіка і сина, 10-річного Ференца Рейдеї. Мати сповна використовувала всі можливості заради просування сина, навіть домовилася із чоловіком про одруження своїх дітей. Завдяки жінці – ружіанні Бетлен – Ференц Рейдеї дістав величезне майно, зокрема і Хустський замок із прилеглими містами. Князь Дьордь Ракоці I своєю грамотою від 1 червня 1648 р. подарував Ференцу Рейдеї титул довічного феішпана Мараморського комітату [263, с. 130]. Останній 17 липня 1648 р. обіцяв покласти край свавіллю у Марамороші, підтримувати бідних дворян [369, с. 172-173]. Дворянство комітату також виступило на підтримку Рейдеї. Зокрема у 1650 р. було прийнято рішення щодо можливості нормального проведення загальних зборів, адже на зборах *«панують страшенний шум, крики та безлад»*, *«через що мають погану славу в інших комітатах»* [267, с.11]. У 1654 р. Рейдеї здобув ще й польське підданство. Це був золотий час Хустського замку, адже, наприклад, до відомої далеко за межами краю замкової школи віддавали на навчання своїх дітей навіть вельможі з сусідніх комітатів та дворяни королівської Угорщини.Рейдеї не брав участі у невдалому воєнному поході Дьордя Ракоці II у Польщу, попри це, наслідки походу не оминули його маєтки: війська гетьмана Єжи Любомирського, що вдерлися на ці території у 1657 р., дощенту спалили «славне місто» Вишково [267, с. 12].

Невдоволені трансільванські стани змусили Ракоці зректися трону. На його місце обрали Ференца Рейдеї, котрий вже за кілька місяців, 24 січня 1658 року, відмовився від сво-

єї «важкої та небезпечної» посади. Невдовзі після цього, а саме 13 червня 1659 р., король Леопольд I (1657–1705) грамотою подарував йому та його синові Ласлові титул графа Священно-Римської імперії [263, с. 133]. Від участі у Державних Зборах Ференц Рейдеї не відмовлявся аж до самої смерті, був одним із радників князя Мігаля (I) Опофі. Активно сприяв розвитку закладів освіти, щедро виділяв чималі суми на підтримку шкіл у Дебрецені, Шарошпотоці та Сатмарі. Розпорядився щодо будівництва лікарні у Сігеті: «*Оскільки у Марамороші немає шпиталю, бідкрити один у Сігеті, на утримання його залишаю 100 золотих і свій старий млин там же у Сігеті, про який має дбати сігетський суддя*» [392, с. 140]. Вельможа дуже любив свою батьківщину, навіть дав наказ ув'язнити свого небожа Міклоша Зойомі, коли той за підтримки турків хотів виступити як претендент на престол. Тоді турки під керівництвом темешварського паші Алі підійшли до Хуста і вимагали видати їм Зойомі. У турецькому війську був також Елвіа Челебі – автор опису замку [392, с. 53].

Після смерті Дьордя Ракоці II у 1660 р. престол Трансільванії зайняв спершу Акош Борчої (1658–1660), потім Янош Кемень (1661–1662). Кемень жваво листувався з володарем Хустського замку, тим більше, що його дружина Анна Лоняї також обрала собі за домівку цю надійну фортецю. Кемень, рятуючись від турків, відступав через Мараморош, і наказав Рейдеї не приймати до Хустського замку дворян-боягузів, які мали намір сховатися там, «*аби врятуватися від служби вітчизні*» [392, с. 140]. Також розпорядився належно забезпечити замок харчами, адже, відступаючи від турецького війська, що йшло за ним слідом, хотів тут зупинитися табором.

Турки після вбивства Борчої посадили на князівський престол Мігаля (I) Опофі (1661–1690). Прагнучи поповнити спорожнілу казну, Опофі закликав Ференца Рейдеї видати йому скарби Хустського замку. Прислухавшись до поради Кеменя, Рейдеї відповів йому наступне: у Хусті «*немає жодних державних грошей, але навіть якби й були, він їх не видав би, бо навіть його власне майно перебуває під владою інших*» [392, с. 140].

У 1663 р. Ференц Рейдеї втрачає свого спадкоємця – сина Ласло. Міклош Бетлен, який саме в цей час відвідав Хустський замок, описує стан вельможі так: «*Туди я прибув 1 червня, і Ференц Рейдеї, хоча і позбавлений невістки, сина, дуже горював, з радістю прийняв мене, затримав мене там на декілька днів і тільки після цього відправив до Трансільванії*». Володар Хуста помер у жовтні 1667 р., був похований 20 листопада у гробниці нової каплиці Хустського замку. На похоронах був присутній чи не весь Мараморський комітат [291, с. 738-739]. Спадкоємцями Хустського замку та маєтку стали діти Марії Дюлафі та Іштвана Текелі. Оскільки вони були ще неповнолітніми, маєтком управляла вдова Дружіана Бетлен.

За життя Дружіани Бетлен Опофі більше не намагався завоювати Хустський замок, але після її смерті направив у замок заступника наджупана Мігаля Телекі: «*18 січня був у Хусті. Цього дня померла вдова колишнього князя Ференца Рейдеї Дружіана Бетлен. Законними нащадками померлих мали бути Міклош Зойомі, що досі проживає у Туреччині, діти графа Іштвана Текелі та Шандорне Барковці, але трансільванська князівська рада ще до того проголосила, що не віддасть Хуст у володіння приватної особи, а особливо з Угорщини, натомість компенсує спадкоємців*». Зі смер-

тю Ференца Рейдеї вимерла Мараморoська гілка родини, але її трансільванська та угорська гілки у 1744 р. та, відповідно, у 1808 р. також набули графського титулу.

Перені (*Perényi nemes, báró és herceg Perényi*) – древня родина, родом із комітату Абауй. Назва родини пішла від поселення Перень (поблизу Кошице). Родоначальник Орбан Добош отримав село у 1293 році від короля Андраша III [Додаток И]. Орбан Добош мав трьох синів: Міклоша (I), Яноша (I) та Іштвана (I), від них і походить рід Перені [317, с. 226-238]. Розквіт родини припадає на період правління династії Анжу. Міклош (I) спочатку був наджупаном Шарішського комітату, згодом, у 1345 р., Спішського. У 1352 р. брав участь у поході короля Лайоша до Литви, у бою поблизу замку Бельц врятував життя правителя. Його внук Міклош III (син Пейтера I) у 1380 р. – феішпан Земплінського комітату, королівський чашник (1387–1390), королівський конюх, а у 1390 р. – сремський бан [84, с. 102]. Королівський конюх Міклош IV (син Міклоша III) (1417–1418, 1420–1428) – наджупан Мараморoський, «капітан річки Ваг», під час штурму замку Голомбоц аж двічі складав заповіт.

Королівський чашник Янош I (1390–1396) – родоначальник роду – мав трьох синів: Імре I (ця гілка родини припиниляся після смерті його сина), Шімон I (саме від нього походить існуюча і понині баронська гілка фамілії) та Пейтер II (родоначальник так званої палатинської гілки родини Перені). Свою назву родинна гілка дістала від палатина Імре (помер у 1519 р.), але тут, ймовірно, буде більш доцільно застосовувати прикметник «теребешський», оскільки з 1387 р. саме Теребеш (комітат Земплін, нині *Trebišov)* був їх постійним маєтком та центром володіння [301, с. 128].

Існуюча і в наші дні гілка родини Перені походить від Шімона (I) Перені, якого у 1374 р. убили за наказом його ж брата. Син Шімона Пейтер (II) – королівський фамілярій – у 1395 р. займав посаду фаішпана Земплінського комітату, у 1397 р. був призначений баном Мачви і як такий став бароном. Як бан, отримав у дарунок від короля поселення Сіксо та Алшов-Водас у комітаті Земплін. У 1402–1414 рр. – феішпан комітату Угоча (комітат, як родинні маєтки, чи не цілком був власністю родини Перені; Нодьсевлевш він здобув у 1399 р. [84, с. 121-122]., Ньолабвар – у 1405 р. [84, с. 141]), у період між 1397 та 1404 роками – ішпан сийкелів, у 1408 р. – ішпан комітату Мараморош, у 1408–1414 рр. – Земплін, у 1414 р. – комітату Абауй та Унг. У 1401 р. – тимчасово ішпан у комітаті Берег, на початку 1401 р. паралельно ще й бан Мачви. У 1402 р. правитель призначив його каштеляном у Шароші та ішпаном у Сепеші. У 1408 р. король Жигмонд обрав Пейтера (II) до ордену лицарів Дракона (лат. *Societas Draconistrarum)*, що об'єднував його найближчих повірників. За придушення повстання під проводом Іштвана Дебреї у 1411 р. [84, с. 166-168] Пейтер отримав від короля замок Стропко. У 1415 р. займає одну з найваживіших посад тогочасної Угорщини – головний крайовий суддя. Примножив родинні маєтки і в комітаті Абауй: у 1411 р. здобув поселення Нодьідо та Сіксо [84, с. 166]. Помер у 1424 році. Двічі був одружений; від другої дружини Анни Герцег народилися діти Міклош (X), Шімон (II), Пал (III), капітан Кейшмарка та Янош (IV).

Міклош (X) у 1441 р. спільно з братом Палом був капітаном у Кейшмарку (Kežmarok), згодом – головнокомандуючим Верхньої Угорщини. Загинув 1444 р. у битві від Варною. Янош (IV) молодший у 1430 р. – ішпан комітату Мараморош,

у 1434-му – Сепеша, королівський стільник. Один із членів делегації, що запросила польського короля Владислава[35] на угорський трон. Його син Янош (V) молодший у 1457 р. став феішпаном комітату Угоча, у 1491 р. – королівським привратником. Старший син Яноша (V) – Габор (I) був губернатором комітатів Угоча та Мараморош, головним королівським комірником за часів королів Владислава II та Лайоша II (з 1504 року). Габор Перені був присутнім на нараді у м. Левче *(Levoča)* у 1494 р., коли король Владислав II спробував згоди зі своїм братом, польським королем Яном Альбрехтом[36]. У 1514 р. до селянського повстання під проводом Дьордя Довжі приєдналися і кріпаки комітату Угоча. Центральне помістя його маєтку у Ньолабі повстанці оточили, але, оскільки не мали для цього достатньо озброєння, взяти замок не вдалося, то лише підпалили браму [153, с. 490]. Більшого успіху досягли повстанці у Нодьсевлюші. Тут вони підпалили маєток Перені й навіть зуміли підбурити частину дрібних землевласників, що мали усілякі розбіжності з родиною, аби ті перейшли на бік повстання. Габор Перені та його супровід вимушені були ховатися у неприступному Хустському замку. Тим часом у коронних містах комітату Вишкові, Госсумезев, Тячеві й навіть самому Хусті частина рядових городян напали на майно дворян [206, с. 38].

Феішпан Габор Перені разом із родичами брав участь у битві під Могачем, де і загинув [48, арк. 2]. Його дружина Каталін Франгепан (старша сестра калочайського архієпископа Ференца Франгепана) у 1530 р. запросила до свого маєтку у Ньолабварі Бенедека Ком'яті, котрий саме переховувався від

---

35 Władysław III Warneńczyk.

36 Jan I Olbracht [Albrecht].

турків у Хустському замку, і запропонувала йому посаду вихователя сина Яноша. Тут, у Ньолабварі, Ком'яті зробив переклад листів Св. Павла угорською мовою, що вийшли друком на кошти володарки замку в 1533 р. у Кракові [396, с. 162]. Зі шлюбу Габора Перені та Каталін Франгепан народилися сини Янош (VI) та Пейтер (гілка останнього не мала спадкоємців).

Янош (VI) був наджупаном комітатів Угоча 216, с. 724] та Мараморош. Уклавши шлюб із Софією Драгфі, примножив статки родини Перені. У 1552 р., після його смерті, комітатом Угоча управляла його вдова. З цьогошлюбу народилися кілька дітей, зокрема Пийтер, Габор, Янош (VII), Іштван (VII) – у період 1571–1574 рр. – феішпан комітату Угоча [216, с. 725].

Іштван (VII) одружився з племінницею героїчного захисника Егера Іштвана Добова, донькою Домокоша Добова Анною. У їхньому шлюбі народилася донька Жофія. Рано осиротілу Жофію взяв до себе дядько Ференц Добов. Згодом вона стала дружиною спершу Дьордя Сейкеля, а згодом Яноша Форгача. Після смерті другого чоловіка повернулася до опікуна, котрий своїм заповітом зробив її однією зі спадкоємців майна родини Добов [396, с. 189].

Син Яноша (V) Іштван (V) у 1514 р. – королівський конюх, у 1525 – королівський чашник. Його дружиною стала Ішота (Єлизавета) Франгепан, старша сестра бана Хорватії-Славонії-Далматії Кріштофа Франгепана. Ішота Франгепан була тричі заміжня – за Ласло Егерварі, Іштвана Перені та Гашпара Шереді. У шлюбі з Іштваном Перені народилися двоє дітей – Мігаль II та Ференц I. Хлопці виросли у маєтку свого вітчима, якого вважали великим «мисливцем» за майном. Тут діти Перені перейшли на протестантську віру. Шлюби вони укладали з таких же міркувань: Ференц Перені одружився із донькою Ференца Бебека. Згодом він ра-

зом із тестем віддалився від Фердинанда I і перейшов на бік трансільванського князя Яноша-Жигмонда. Кілька разів здійснював напад на війська імператора. Аби помститися за це, генерал Вольфганг Пухам взяв в облогу замок у Нодьіда й знищив його. Після повернення королеви Ізабелли Перені захопив Севлюшський монастир і пограбував його (за народним переказом, приводом до цього стало те, що монахи ув'язнили доньку вельможі). Прихильники імператора не залишилися бездіяльними: головнокомандуючий військового округу Верхньої Угорщини Імре Телекеші захопив спершу Квасівський замок, а слідом за ним і Севлюшський. Після кількаденної облоги Ференц Перені та його родина потрапили у полон. У полоні у Фердинанда I він був до 1563 року, коли у Сіксо йому повернули все конфісковане майно. Від Каталін Бебек народилися діти Янош (VIII), Маргіт (дружина Балінта Банфі, а згодом Дьордя Форгача), Дьордь (I), Ференц (II) та Мігаль (III) (двоє останніх померли без спадкоємців). Мігаль (II) – феішпан Земплінського комітату – королівський чашник був на боці Фердинанда I. Помер у 1557 р. під час штурму Мукачівського замку внаслідок поранення гарматною кулею. У шлюбі з Каталін Сейкель народилися дві доньки – Борбала, дружина Імре Цобор, та Єлизавета, дружина Імре Форгача. Одним із важливих джерел інформації даного періоду став щоденник Мігаля Перені, котрий по його смерті продовжував його зять Імре Форгач.

Добо (*Ruszkai nemes és báró Dobó*) є однією із корінних дворянських родин досліджуваного регіону [Додаток З], розквіт якої припадає на XVI–XVII ст. Родоначальником родини Добо був Якаб, син Гергеля Панкі, який був жупаном комітату Унг. Саме від його синів і почали родину іме-

нувати Рускаї Добо, відрізняючи себе від родичів Паловці, з якими користувалися спільним родовим гербом. Члени родини Добо як дрібні дворяни спочатку займали різні посади в Ужанському комітаті. Зокрема, Домокош Добо був віцеішпаном [229, с. 44]. Політичну діяльність батька продовжував його молодший син, Домокош, якого у 1505 р. обрали послом Державних Зборів від Ужанського комітату [311, с. 54]. Коли їхав до Буди на судове засідання у справі про спадщину своєї дружини 28 грудня 1511 року на нього напали родичі й убили, а маєтки відібрали. Вдова – Жофія Цейкеї – самотужки виховувала дітей: 4 синів та 2 доньок [311, с. 401].

Стосовно долі старшого сина Ференца Добо збереглося мало достовірної інформації. Він був феішпаном Березького комітату [1, арк. 1] та довіреною людиною Алоїзіо Грітті, регента короля Яноша. Після смерті Грітті прибрав до рук частину його майна [48, арк. 2]. З наміром отримати частку із цього майна [97, с. 200], власник сусіднього маєтку Пейтер Перені заманив Ференца Добо до Егера, де його схопили і тривалий час утримували. Разом із братами Ференц вплутався у справу стосовно державної зради, вибратися з якої йому вдалося тільки сплативши 10 000 форинтів.

У битві під Могачем загинув і один із найзаможніших вельмож країни – Антал Паловці, спадкоємцем якого були Добо. Але король розпорядився по-іншому – передав маєтки Габору Перені. Добовам вдалося здобути тільки помістя у Середньому, стосовно іншого майна їм довелося судитися з родиною Перені, а відтак із державною казною.

Родина Добо стала однією з найзаможніших в Ужанському комітаті (Табл. 3.3. і 3.4.). За даними перепису від 1550 року майно родини Добо нараховувало лише 134 садиби. Че-

рез не повні півстоліття (1598) кількість садиб значно зросла і становила 567 будинків (3 969 кріпаків).

Таблиця 3.3

Кількість порт і хат родини Добо у помісті Паловц Ужанського комітату у 1550–1598 рр.

Комітат	Поселення	Кількість порт (1550 р.)	Кількість хат (1598 р.)
Ужанський	Помістя Паловц	**54**	**273 (1911)**
	Безев	10	76
	Паловц	10	40
	Полянка	2	12
	Ребрин	6	22
	Шольмош	13	32
	Сенна	3	26
	Тошшоля	2	15
	Захар	8	44
	Радич	-	6

Джерело: розрахунок автора на основі [214, с. 115-118].

Середнянська домінія, за свідченням тогочасних списків щодо майнових відносин, складалася з двох окремих частин. За обробленими даними, з майна родини Добо було виведено частину статків у Геївці-Паллов (частина перейшла до родини Гомоннай Другет), вони ж заволоділи маєтком Валкая (сьогодні Вовкове) сусідньої родини Корлат [3, арк. 1].

Таблиця 3. 4

Кількість порт і хат родини Добо у помісті Середнє Ужанського комітату у 1550–1598 рр.

Комітат	**Поселення**	**Кількість садиб (1550 р.)**	**Кількість будинків (1598 р.)**
Ужанський	Середнянське помістя	**80**	**294 (2058)**
	Андрашвагаш	3	17
	Бачава	1	19
	Часлівці	3	-
	Дубровка	6	25
	Горльо	1	13
	Іглінц	3	23
	Кеблер	2	25
	Леговц	1	20
	Орльова	4	11
	Середнє	26	78
	Заводі	2	17
	Гомок	1	-
	Келечин	4	13
	Кішрат	3	-
	Коморовці	5	-
	Мерковц	1	-
	Нодьгалоч	1	-
	Паллов	-	-
	Руська	6	19
	Вамошгеєвц	7	-
	Валкая	-	14

Джерело: розрахунок автора на основі [214, с. 118].

Тогочасні реєстри в Ужанському комітаті як власника майна вказують тільки Ференца Добо. У той же час родина Добов, як спільні власники, мала тільки маєток у 36 обійсть

у Березькому комітаті (Чомоня, Ігнец, Нодьдобронь, Сернє та Уйфолу). З цього можна зробити висновок, що молодші брати Іштван та Домокош, які не мали власного майна, і за тогочасними традиціями несли військову службу у прикордонних замках.

Молодший брат Іштван зробив блискучу військову кар'єру: спочатку опікувався церковним майном на території егерської єпархії, відтак став капітаном замку Егер. Перебуваючи на цій посаді, був організатором охорони замку від турків у 1552 р. Після ієї славної оборони фортеці король Фердинанд I призначив Іштвана воєводою щойно відвойованої Трансільванії [225, с. 77]. Перебування на посаді воєводи було відносно коротким, оскільки Добов, після штурму замку Самошуйвар, потрапив у полон до королеви Ізабелли. Втекти з полону вдалося тільки за допомогою дружини. Немовби прагнучи компенсувати заподіяну шкоду, король Фердинанд I у 1558 р. надав йому та його нащадкам титул барона [101, с. 143], призначив наджупаном у Боршоді, подарував замки Лийва та Вийглеш, міста Телкібаньо та Гьонц, а на покриття витрат закон трактував тридцятину м. Сенці на 30 тисяч золотих.

Стосунки з новим королем Максиміліаном I вже не були такими безхмарними. Посилаючись на вчинене свавілля проти родини Тегенеї, король навіть кинув Добо до в'язниці. Після звільнення Добо усамітнився у своїх маєтках. У 1569 р. разом зі шваґром Яношем Балашша був присутнім на Державних Зборах у Пожоні, але тут їх звинуватили у зраді й заарештували. Їм закидували наміри участі у поході трансільванського князя Яноша Жигмонда [245, с. 112]. Іштван Добо провів довгі роки у в'язниці Пожонського замку. Як виявилося згодом, звинувачення було висунуте на підставі фаль-

шивих документів. Літнього та хворого вельможу звільнили у 1572 р.; незабаром після звільнення він помер у Середнянському замку. Поховали його у каплиці родини у с. Руське [245, с. 120].

Про Домокоша, молодшого брата Іштвана Добо, маємо обмаль інформації. Зазнав слави здібного військового та політика, брав активну участь у громадському житті Ужанського комітату. Ворожнеча з родиною Перені позначилася і на його долі. Влітку 1551 р., під час виконання вимог нірбаторської угоди, Домокошу Добо випала честь спільно з капітаном Сфорзою Паллавічіні супроводжувати королівську корону з Токаю до Пожоні. У 1553 р. став заступником воєводи Трансільванії. Вельможі-прихильники королеви Ізабелли схопили його і передали туркам; йому вдалося визволитися тільки у 1559 р. після сплати чималого викупу. 15 листопада 1564 р. король і йому дарував титул барона [101, с. 56]. Залишив по собі малолітнього сироту Якоба.

Син Іштвана Добо Ференц – феішпан Боршодського комітату – був одним із найвидатніших військових своєї епохи, брав участь у 15-літній війні проти турків. Одружившись з Юдітою Керечені (племінниця польського короля і трансільванського князя), став близьким родичем трансільванських князів. 13 жовтня 1573 р. йому нарешті вдалося здобути спадщину Паловці, про яку давно мріяли усі Добо, щоправда, під заставу у 80 тисяч угорських форинтів. Після смерті його небожа Якоба Добо (1585), управління величезним майном було зосереджено у руках Ференца Добо [7, арк. 1]. До вже наявних маєтків у комітаті Берег додалися Ардов, Дерцен, Кішдобронь, Нодьдобронь, Нодьмужай, Сернє, Кайданово та Косонь. У 1591 р. йому запропонували посаду капітана замку Егер, але він відмовився. Навесні 1593 р. ще

брав участь у поході за визволення Фюлеку, але через хворобу в подальшому уникав воєнних дій.

Оскільки недуга (проблеми з жовчним міхуром та нирками) ставала дедалі нестерпнішою, вельможа 28 січня 1602 р. склав заповіт [114, с. 192-215], в якому розпорядився стосовно власного майна. Першочерговим нащадком став Янош Балашші (син його молодшої сестри Крістіни та Балінта Балашші), за ним слідувала Жофія Перені (донька Анни Добо та Іштвана Перені). У разі, якщо ці особи та нащадки не залишать за собою спадкоємців, майно переходить до дітей Анни Добо та Яноша Зелемийрі. Ференц Добо помер 15 вересня 1602 р. у Еперйєші. Люди Сепешської палати ще того ж дня напали на його маєтки і забрали все рухоме майно. Оскільки родина Добо вела активну зовнішню торгівлю токай-гедьолянським і середнянським вином (насамперед з Польщею), то в заповіті Ференца Добо перераховується і велика кількість готівки. Це підтвердилося й тим, що люди палати не розчарувалися у своїх розрахунках: у Середньому та Еперйєші у бочках та скринях знайшли й арештували 22 тисячі золотих, 19 тисяч талярів та 77 тисяч форинтів [114, с. 265].

Оскільки Янош Балашша помер ще раніше, офіційною спадкоємицею стала Жофія Перені. Молодій жінці, котра вже двічі овдовіла (першим її чоловіком був Дьордь Сейкель, другим – Янош Форгач), доводилось рахуватися не тільки з інтригами при дворі, але й із родичами, бо всі вони мали намір прибрати майно до рук [15, арк. 2]. Щоб мати надійну підтримку, Жофія Перені вийшла заміж за генерала Сігфріда Колонича. Після смерті Жофії Перені головним спадкоємцем став її син від першого шлюбу Якаб Сейкель. Саме йому й довелося судитися з іншими спадкоємцями, вказа-

ними у заповіті – Борбалою Зелемийрі та її чоловіком Мігаєм Лорантфі.

Активна громадська діяльність родини Добо тривала впродовж трьох поколінь. З огляду на їхні маєтки вони належали до категорії «bene posessionatus» – дворянства комітату, але завдяки славі, здобутій у воєнних походах проти турків, а також королівським дарункам за визнання цих заслуг, піднялися до рангу аристократів. Переважну більшість їхніх маєтків у комітатах Унг та Берег успадкували нащадки родини Лорантфі по жіночій лінії.

Долгаї (*Dolhai Dolhay*), за легендою, є нащадками русинського князя, який під час віднайдення своєї нової батьківщини провів угорців через перевали Карпат, і у винагороду за це під Мукачевом отримав від князя Арпада маєтки на околиці Довгого: «*Від цього русинського князя походять Борис та Ільс, перший серед яких отримував у спадщину володіння від Тиси до Боржави, а другий – від Боржави до Латориці й геть аж до польського кордону. Ці значні за територією володіння нібито не мали чітко визначеної межі, і ще й на початку XIV століття були цілісною, неподільною територією*» [311, с. 340-341].

Справжня історія роду значно реалістичніша: предки родини перебралися до Марамороша з Куманії (нині Молдова) ще за часів короля Бейли IV. Генеалогічне дерево роду має волоські коріння – саме звідси й походять родини Госсумезеї (згодом – Долгаї), Білкеї, Ліпчеї, Горзови з Білок та Комловші [Додаток Л]. Документальне підтвердження цього походить з 1366 року [311, с. 341]. Сатмарський архіваріус Дьордь Петроваї, рід якого ведеться від однієї з гілок родини, писав: «*Свідченням волоського походження та спільно-*

го роду є і величина території маєтків, що, по суті, була рівною із розташованими поруч ілошвайським та сусідніми білківським і довжанським маєтками, і ніби вказує на те, що ці чотири великі маєтки були власністю чотирьох братів, і здається вірогідним, що першими поіменно відомими їх родоначальниками були рідні брати Мігаль Комловші Торпа, воєвода Корачонь Білкеї, воєвода Санісло Госсумезеї та Максим Ілошвай, і всі вони були синами Татамера Олаха» [348, с. 73].

Першим, зафіксованим у джерелах представником родини Долгаї був Санісло I (Госсумезеї) [348, с. 74-75], воєвода волохів комітату Берег. У 1330 р., разом зі своїми братами втік із Молдови, рятуючись від переслідування воєводи Драгоша. Долгаї та їхні родичі як одна з кнезівських родин Мукачівської домінії дістали маєтки Керецьки та Кушниця у дар від королівни Єлизавети-старшої, дружини Карла Роберта [348, с. 75]. Справжній дворянський титул здобув Санісло Долгаї, котрому власник Мукачівської домінії Федір Корятович за його вірність подарував село Шоркод. Натомість Долгаї довелося повернути Керецьки та Кушницю, що були частиною колишнього королівського помістя [349, с. 125].

У документах Королівської курії часто згадуються випадки свавілля членів родиниДолгаї, скоєні проти своїх родичів або ж проти сусідніх маєтків. Так, наприклад, Мігаль Леординаї Орда у 1471 р. захопив частину худоби у Довгому, Задньому та Бронці, передані свого часу Амбрушу Долгаї, а також маєток у Довгому, а відтак продав їх за 600 золотих Ласло Ілошваї та Флорішу Зірмаї [350, с.172]. Король Матяш за таке свавілля засудив їх до страти шляхом відтину голови. Тоді Леординаї, а також зацікавлений у цій справі

Мігаль Петроваї (син Богдана Долгаї) уклали угоду зі своїм родичем Амбрушем Долгаї і взамін покарання віддали йому маєтки у Довгому, Бронці, Задньому та Рожаї, де, за наказом короля Матяша, у 1471 р. було зареєстровано нового власника [392, с. 121-122].

Члени родини Долгаї постійно ворогували зі своїми родичами, з якими доводилося ділити спадщину воєводи Яноша з Яношвойдофолво. Однією із жертв цих чварів став Остас Гергеш із Сарвасова, якого Амбруш Долгаї 1465 року нібито втопив у Тисі. Окрім Амбруша Долгаї, кар'єру при дворі зробив і Пейтер III. Він служив при дворі короля Матяша як паж. Згодом за часів короля Уласло II був спочатку придворним (1490–1501), потім помічником конюха (1503–1510), а згодом королівським комірником (1513–1518). У 1499 р. як подяку за свої заслуги отримав маєтки страченого за розбій та грабіж Деметера Драгомерфолві [350, с. 170].

У 1535 р. Томаш Долгаї скоїв страшний злочин: з невідомої дотепер причини замовив убивство своєї другої дружини [350, с. 168]. За це капітан Хустського замку Кріштоф Каваші наказав схопити його і, за наказом короля Яноша Саполяї, відтяти йому голову. Маєтки Томаша Долгаї були конфісковані й приєднані до Хустського замку. Повернути їх вдалося лише його синові Дьордєві (III), який за сприяння головнокомандуючого Андраша Баторі отримав від короля Фердинанда I нову дарчу грамоту на маєтки. Дьордь Долгаї у 1571 р. далі примножив родинні статки, за 400 форинтів придбавши у с. Мале Мужієво півмаєтку разом із землями, що належали до нього [283, с. 221]. У 1569 р. Дьордь Долгаї домовився зі своїм двоюрідним братом Імре (II) та двоюрідною сестрою Ілоною Долгаї, а також її чоловіком Гашпаром Корнішем про припинення усіх існуючих між ними чварів

і поділ родинного майна [350, с. 169]. Згідно з домовленостями, Крива, Тороцкез, Кекенєш, Ірголц, Нересниця, Ганьофолво, Калинфолво та Домбов, а також часткові володіння маєтками Екермезева, Келечина та Репинного переходили Гашпару Корнішу, його дружині та їхнім нащадкам по обох лініях; Довге, Заднє, Бронька, Ровосмезев, Керецьки, Кушниця, Сурдок та Батиза, а також частини у Рожаї, Леордині, Руському та Руській Поляні діставалися Дьордю та Імре Долгаї [92, с. 225].

У шлюбі Дьордя Долгаї та Клари Стойка народилися двоє дітей – Пийтер (IV) та Софія, опікунство над якими взяв на себе їхній родич, феішпан комітату, капітан Хустського замку Гашпар Корніш. Клара Корніш принесла в шлюб велике придане, зокрема й помістя у Вайнагу, частини маєтків у Вайнагу, Дарві, Крічфолу, Кевешлігеті, Горінчові, Зерфолві, Екермезеві, Візкезі, Келечині та Голятині [350, с. 169]. Пейтер (IV) поділив маєтки з сестрою, а відтак у 1594 р. під позику у 775 форинтів передав усі свої володіння своякові Балажу Бейці. Не маючи нащадків, ця гілка родини Долгаї перестала існувати.

Родина Долгаї продовжувалася по гілці наймолодшого сина Амбруша Долгаї – Пейтера (III). Продовжив рід Імре (II), у сім'ї якого народився єдиний син Янош (X) [350, с.173]. Поки той не досяг повноліття, його опікуном був Дьордь Долгаї (III). Родинні маєтки були предметом низки судових позовів, зокрема проти близьких родичів Корнішів. Зі шлюбу, укладеному 1587 р. між Яношем (X) та Анною Бекені Тетеї, народилися четверо дітей: Жигмонд (IV), Дьордь (XI), Янош та Пейтер (VI) [350, с. 172]. У 1608 р. Долгаї за 500 форинтів придбали маєтки у Келечині, Візкезі, Екермезеві, а також у Верхньому та Нижньому Голятині [350, с. 173-174].

Пейтер (VI) помер у дуже молодому віці, єдиним його нащадком став син Пал. Пал Долгаї помер у 1652 р., залишивши після себе трьох дітей – Габора (помер у юному віці), Дьордя (V) та Марію (дружина Габора Банфі, майбутнього наджупана комітату Добока). Дьордь Долгаї був причетний до страшного злочину й, рятуючись від вірної смерті, уклав угоду з трансільванським канцлером Мігаєм Телекі, за якою після його смерті володіння родини Долгаї переходили нащадкамТелекі [321, с. 175]. І хоча угоду завірили як князь Трансільванії Мігаль (I) Опофі (1661–1690), так і король Леопольд I, згодом Дьордь Долгаї подав до суду на вдову Телекі Юдіту Вер через образливу щодо нього угоду.

Петроваї (*Dolhai és petrovai Petrovay*) є нащадками Санісло (I) Госсумезеї, воєводи волохів Ужанського комітату. У 1335 р. він перебрався до Угорщини разом із ріднею та отримав маєтки Госсумезев (Довге, яке на той час ще перебувало у складі комітату Берег, а згодом Мараморош) та Лази (комітат Унг). У 1405 р. король Жигмонд вилучив його маєтки з-під влади комітатського правосуддя, відтак у 1411 р. подарував Санісло та його синам села Петрово, Леордина, Руськово, Русполяну (нині Говошмезев), Сурдок, Рожаль, Шайов та Батиза [345, с. 58].

Засновником родини Петроваї був син Санісло Госсумезеї Богдан [Додаток К]; його внук Мігаль, котрий у 1446 р. у Марамороші займав посаду справника, вже іменувався Петроваї [345, с. 58]. Мігаль Петроваї кілька разів відзначився на полі бою. У 1467 р. разом із членами родини супроводжував короля Матяша під час його походу на Молдову. Під час походу воїни воєводи Іштвана влаштували засідку королівським військам і 15 грудня зненацька напа-

ли на угорців. Петроваї та члени його родини захищали пораненого короля. За цей вчинок 17 вересня 1469 р. Матяш звільнив їх особисто, так і їхні маєтки, з-під влади Мараморського феішпана, віцеішпана та справників [345, с. 59]. Будь-який судовий позов проти них здійснювався тільки за присутності короля перед судом палатина та головного крайового судді. Родина користувалася цим привілеєм аж до 1650 року, коли він був анульований Трансільванськими державними зборами. І хоча завдяки угоді з Амбрушем Долгаї Мігалю Петроваї вдалося уникнути смертної кари, він утратив усі свої права стосовно маєтків у Довгому, Задньому та Броньці.

Син Мігаля Янош – посол на державних зборах (1505) та віцеішпан (1508–1519) комітату Мараморош – був спільним родоначальником усієї родини Петроваї, а також її гілок, що прийняли імена Бойласко, Мігалко, Філіпчук, Васієс, Палкуш, Іллийш, Попан, Габоран, Нікорич, Єнчі, Нетребич та Іваник. Ім'я Яноша Петроваї востаннє згадується у комітатських документах, датованих 1539 роком [345, с.60]. На той час він уже володів значними маєтками у долині Вішо та Ізи, сюди належали села Петрово, Леордина, Русково, Руська Поляна, Сурдок, Шайов, Шайовполяна, Шовшпоток, Рожаля, Батиза та Бедев. Ця група маєтків була однією з найбільших у комітаті, тож не дивно, що у своїй грамоті від 1530 р. керівники комітату величають голову родини Яноша Петроваї як «нашого пана, родича та друга»[37] [345, с. 60].

Син Яноша Пал (І), у 1544 р. був віцеішпаном комітату Мараморош. Молодшого брата Пейтера (І) обирали віце-

[37] dominus fraterque et amicus noster

ішпаном у 1548, 1549, 1550, 1553 та в 1558 роках [345, с. 61]. Оскільки ця посада була тісно пов'язана з каштелянством у Хустському замку, він придбав два маєтки у місті Хусті. На кошти спадщини Угочанської родини Зоардффі придбав маєток у Матьфолво, а також менші маєтки у комітаті Берег – у Липчі та Білках. Із трьох шлюбів Пийтера Петроваї (I) народилася єдина дитина, син, котрий нащадків не мав.

Маєтки родини у Безев, Руській, Поляні, Леордині та Сурдок успадкували його дядьки Іштван (I) та Дьордь (II). Члени родини й надалі були активним у політичному житті комітату, Янош Петроваї у 1616, 1617, 1619 та 1622 роках був віцеішпаном комітату Мараморош [345, с. 62].

Дьордь (III) Петроваї став військовим. У 1665–1667 рр. відзначився як заступник капітана замку Токай [345, с. 64]. Віддав у заставу свої попередні маєтки і оселився спочатку у Шароші, а згодом в Ужанському комітаті. Тут взяв у заставу в 500 форинтів частину маєтку Дарма, а ще придбав менший маєток у Корлат-Холмці. А під заставу у 800 угорських форинтів взяв у вдови Дьордя Другета ціле село Руський Мочар в Ужанському комітаті. У 1659 р. успадкував маєток свого дядька Жигмонда Гестереді у Шошварі.

У Дьордя (III) Петроваї були два сини – Янош (V) та Дьордь (IV). Янош Петроваї кілька разів (1668, 1693) обирався віцеішпаном комітату Унг [347, с. 115]. Завдяки своїй дружині Жужанні Н'ярі здобув чимале майно у комітаті, зокрема села Середнє, Есень, Глибоке, Геївці, Часлівці, Аг-Телек, Кеблер, Дубровка, Андрашовці, Ігнец, Іглінц, Легц та Слатинка [347, с. 116]. Центром свого маєтку обрав курію у Часлівцях. Також завдяки Жужанні Н'ярі породичався із палатином герцогом Палом Естергазі, графськими родинами Другет, Берчені, Зічі, Кеглевич.

Кун (*Rozsályai nemes és báró Kun*) – сім'я з роду Гут-Келед перебралася до комітатів Угоча та Мараморош із комітату Сатмар, де завдяки спадщині або шляхом купівлі здобула чималі статки [287, с. 307-310]. Угочанські маєтки Міклош (син Тіба) дістав у дарунок від короля Іштвана V за вірність його батькові під час воєнних походів. Це були поселення Шаланки, Фекетепоток, Модьоркомят, Ороскомят, Кіш- та Нодькарасло.

Родоначальником сім'ї Кун був Кун (Kun de Rosály Comes), який жив у 1291 р. Якаб Кун, який спільно зі своїм братом Міклошем управляв поселенням Чахолц (комітат Сатмар), де у 1425 р. було проведене розмежування володінь. У 1462 р. у м. Буді король Матяш подарував маєтки Яноша Отьої у селі Шаланки родичам померлого – синам Якоба Куна – Міклошу, Ласло, Кріштофу, Якобу та Яношу [83, с. 178]. А у 1476 р. Дьордь Гачалі та його батько Янош, а також інший Дьордь за 2000 форинтів продали свої шаланківські маєтки вищезгаданим синам Якоба Куна. У 1483 р. ті ж Куни успадкували майно Берната Денгелегі. Після смерті всіх близьких родичів у 1509 р. Нош Кун був уже єдиним володарем родинних маєтків.

Пал Кун був серед тих, хто у 1526 р. грабував кораблі, на яких королева Марія Габсбург вивозила державну казну, втікаючи з Буди. У 1527 р. король Фердинанд позбавив Якоба Куна шаланківського маєтку і віддав його Ласло Кендереші. Але незабаром родина повернула майно, більше того, примножила чисельність своїх володінь, оскільки після смерті Ласло Гачалі його майно знову повернулося до Кунів. У 1550 р. князь Янош Жигмонд затвердив за братами Кун (а саме Домокошем, Гергелем, Пийтером, Ласло та Іштваном, а також Імре та Міклошем) всі їхні маєтки, й навіть подарував їм нові [83, с. 192-193].

24 грудня 1608 р. у с. Шаланки помер Гашпар Кун, якого поховали у місцевій реформатській церкві (надмогильний пам'ятник зберігся до наших днів). У 1612 р. відбувся поділ майна між донькою Анною, її чоловіком Ласло Барковці та їх родичем, сатмарським феішпаном Ласло Куном. До маєтків, відомих як спадщина Барковці [266, с. 150-155], належали Шаланки, Фелшевкарасло, Ельвеш, Алшовкарасло (частково), Матьфолво, Кевешд, Фекетепоток (частково), Ком'ят, Кішолмаш, Нодьолмаш, Комловш, Чонгова, Тисабеч, Мосарфолво, Бене. Із заповіту вдови Гашпара Куна Анни Пелліні Нодь (датованого 24 березня 1616 р.) відомо, що, попри розподіл майна [114, с. 229-231], родинна ворожнеча не припинилася, наслідком цього став грабіжницький напад загону Ласло Куна у 1616 р. на Шаланки. Ласло Барковці спробував відстояти свої права, тож звернувся до Лелеської капитули як до посередника. У 1627 р. за вказівкою трансільванського князя Набора Бетлена представники Лелеської капітули черговий раз прибули у комітат, де «заради добросусідства та з доброї волі радника та сатмарського капітана Ласло Куна» ліс під назвою Нодьгоссу на межі комітату було поділено: відтепер дві частини його віднесли до комітату Берег, одну – до Угочі [232, с. 68].

Феішпан Сатмарського комітату, капітан замку Сатмар Ласло Кун за вірну службу отримав від короля титул барона. Помер у 1647 р. без спадкоємців. Не залишив нащадків і його молодший брат Іштван. З його смертю у 1659 році рід Кунів із Рожалю вимер.

Іштван Кун спочатку служив при дворі Габора Бетлена як зброєносець князя, а у 1648 р., згідно з пунктами Лінцької мирної угоди (1645), обійняв посаду феішпана Сатмарського комітату. «Вельмишановний молодий панич» опи-

нився у центрі світської уваги тоді, коли Марія Сейчі, вдова Іштвана Бетлена-молодшого, племінниця спадкоємця князя Габора Бетлена, обрала його собі за чоловіка.У своєму листі, написаному 18 жовтня 1634 р. у Монові, Іштван Кун запросив свого двоюрідного брата Іштвана Шульок, аби той «*разом з усіма родичами та коханими» склав йому весільний супровід «від власного будинку» до Деви*[38]*, де «у місяці листопаді візьме шлюб із Марією Сейчі, вдовою Іштвана Бетлена-молодшого*» [357, с. 143]. Подружнє життя тривало всього три роки і завершилося за скандальних обставин. Оскільки Марія Сейчі довго не поверталася у їхній маєток у Сатмарі, Іштван Кун зі своїми вояками штурмував її помістя у Деві. Жінці вдалося сховатися у замку. Чоловік, «*не зумівши домогтися жінки, марно ламав голову, сумував, залишив дім порожнім*», а відтак повернувся додому. Сторони не зволікаючи подали на розлучення, судова тяганина тривала довго.

Іштван Кун мав ще два шлюби. Його другою дружиною стала Ката Бетлен (донька Іштвана Бетлена, вдова Шамуеля Дюлофі), третьою – Каталін Калнокі, сестра трансільванського канцлера Шамуеля Калнокі, про яку він згадує у своєму заповіті від 1659 р. як про «милу супутницю життя» [114, с. 377]. У заповіті, датованому 18 лютого 1659 р., Іштван Кун розпоряджається стосовно спадкоємців родинного майна, зокрема 8 мараморошських поселень (Секленце, Гернєште, Шіліште, Хусткез, Мігалькофолво, Шандорфолво, Шовфолво та Етвешфолво) [185, с. 2-3]. У разі його смерті без нащадків першочерговими спадкоємцями стають сини його сестри Кати Кун – Дьордь та Міклош Тол-

[38] Маєток та замок у комітаті Хуняд (сьогодні Румунія).

ді. У заповіті Іштван Кун також зазначає, що його дружина має право на спадок тільки у тому разі, якщо «*залишиться при правдивій реформатській вірі й не виходитиме заміж за папіста*», в протилежному випадку «*майно своє заповідаю... племіннику Дьордю Толді*» [114, с. 312]. Питаннями успадкування майна родини, яка не мала нащадків, вимушені були займатися навіть Державні Збори (закон № CXVII від 1659 року) [424].

Погань (Csebi Pogány) були родом із комітату Зала, західної частини Угорського королівства. Першим задокументованим родоначальником був Герцег (nobilis de Enyereh), котрий жив за часів короля Бейли IV. За даними джерел [317, с. 343-344], прізвище Погань (de Cheb) вперше використав онук Герцега Іштван (1379–1400). Родина, що походила від сина Герцега Імре (I), мала маєтки переважно у Задунав'ї та Хорватії. Притисянська гілка виникла тільки у XVI ст. Вона володіла чималими маєтками у комітаті Мараморош [247, с. 231]. Імре (I) відзначився під час військових походів короля Ласло IV до Чехії та Австрії, про що свідчить і грамота, датована 1279 роком: «*Майстер Імре попри те, що у цьому бою й сам зазнав серйозних поранень, зумів доставити до короля полоненого лицаря*» [317, с. 312]. Саме тоді й дістав від короля у дарунок маєток Апша (комітат Мараморош). Один із членів родини, а саме Міклош (I), у 1326 р. отримав від короля Карла I (Анжу) родинний герб [Додаток Ї], який зображує золотого сокола з розпростертими крилами, під крилами золота конюшина, у дзьобі зелена гілка з золотим листям [317, с. 313].

Родина Погань своїм статусом у Задунав'ї завдячує тим, що шляхом вдалих шлюбів їй вдалося породичатися з

сім'ями Каніжаї та Банфі. Пейтер (III) Погань був одним із найздібніших полководців короля Матяша, брав участь в австрійських воєнних походах, завдяки чому дістав призначення на посаду жупана у Пожоні. Цим він піднявся до рангу баронів. Після смерті бездітного Томаша Урмезеї (1495) король Владислав II подарував Пейтеру Поганю його мараморські маєтки, в тому числі Урмезев.

У 1499 р. Пейтер (III) Погань далі примножує свої маєтки у Марамороші. Здобув Феєредьгазу, Йод, Коньха, Селіштє, Боршу, Салач, Драгомер, Надьбочков, Нягово, Н. та В. Нягово, Н. та В. Вішо. Оскільки нащадків у нього теж не було, свої маєтки залишив у спадок племінникам. З-поміж них слід відзначити Жигмонда (I), який за сприяння свого дядька зробив ще й успішну кар'єру при дворі [184, с. 2]. У 1494 р. останній був призначений на посаду наджупана комітату Мараморош та «графом та комірником соляних копалень» (Comes et Camerarius salium in Marmatia). У 1498 р. Жигмонд здобув нові маєтки у комітаті – Верешмарт, у 1505 р. дістав право проведення ярмарків для міста Урмезев [184, с. 3]. Свідченням його авторитету було те, що він був одним із членів королівської ради, призначеної до малолітнього Лайоша II. Оскільки Жигмонд розтратив чималі кошти з посагу своєї дружини, віддав їй у заставу 2000 форинтів, зокрема місто Урмезев разом із 15 селами. Помер у 1526 р. на полі могачської битви [184, с. 9].

Завдяки доньці його брата Яноша (I) Шари Погань, одним із відомих землевласників комітату Мараморош став капітан Хустського замку Матяш Бродаріт. Але через одне покоління ті маєтки родини Погань, що знаходилися у комітаті, знову були зосереджені у руках родини. Син Жигмонда (I) Пейтер (IV) уклав угоду з вдовою свого батька. Зокре-

ма за 5112 форинтів викупив заставні мараморські землі, й уклав договір про спадкування, за яким все рухоме і нерухоме майно по її смерті відходило йому. У шлюбі Пейтера (IV) з Єлизаветою Дершфі з Сердагелю народилося 5 дітей. Нащадки у 1554 р. розділили між собою маєтки родини у комітатах Зала та Мараморош, з яких Урмезев, Нягова, Верешмарт, Корачоньфолво, В. Апша відходили Меньгарту I. У 1562 р. угоду було закріплено у присутності вошварського конвенту з умовою, що представники мараморської гілки зобов'язані щороку виділяти по 50 форинтів на витрати судового процесу проти родини Банфі.

Ім'я засновника мараморської або тисянської гілки родини Меньгарта (I) Поганя фігурує в документах у період між 1550 і 1566 роками. У 1550 р. він судиться зі своєю двоюрідною сестрою Шарою Погань, і оскільки та проявила невірність до династії Саполяї, королева Ізабелла наказала конфіскувати все її майно, яке віддала Меньгарту Поганю. У 1558 р. спалахнули межові суперечки з містом Вишково. Справу, за наказом феішпана і капітана Хустського замку Кріштофа Годьмаші, розглядав суд комітату. Меньгарт Погань був посадовцем комітату: у 1559 р. і його обрали віцеішпаном. Помер у 1566 р. біля Дебрецена у бою з кримськими татарами. У його шлюбіз Анною Корніш народилося двоє синів – Дьордь (IV) та Пийтер (V). Опікунство над сиротами взяв на себе їхній дід, наджупан Мараморського комітату, капітан Хустського замку Гашпар Корніш.

Дьордь (IV) Погань, заручившись довірою дворянства комітату, кілька разів обирався віцеішпаном: у 1597 та 1599 роках [185, с. 4]. Як людина військова, з походами Жигмонда Баторі побував у прикордонних областях як Угорщини, так і Трансільванії. Завдяки шлюбу з Кристиною Фігеді він по-

родичався із родинами Другет, Лошонці, Розгоні та Баторі, в тому числі з самим князем Трансільванії. Скористався родинними зв'язками з Фігеді їхній син Дьордь (VII), котрий у 1634 р. був обраний віцеішпаном комітату. Замок у Черепі, що дістався йому у спадок від головного крайового судді Іштвана Баторі, разом зі всіма землями передав своїй родичці Анні Телегді та її чоловікові Іштвану Н'ярі за суму в 10 тисяч форинтів.

У шлюбі Дьордя (VII) та Аготи Стойка народилися родоначальники інших гілок родини: Дьордь (IX), який помер без нащадків чоловічої статі; Іштван (УII), Болдижар (III) (був віцеішпаном комітату 4 рази – у 1667, 1668, 1682 і 1683 рр.) та Імре (V) [392, с. 130]. Останній переніс центр володінь до Ужанського комітату. Згодом ця гілка родини Погань, родоначальником якої був Дьордь (IV), заселилася і в комітатах Угоча та Берег, де мала маєтки аж до XX століття. Їхній палац у селі Балажер (комітат Берег) зберігся до наших днів.

Молодший брат Дьордя (IV) Пийтер (V) у 1629 р. і сам був віцеішпаном комітату, так само, як і його син Меньгарт (II), котрого у період 1639–1659 рр. кілька разів обирали на керівні посади. Його внук Меньгарт (III) у період між 1673 та 1703 роками тільки два роки (1682, 1683) не був обраний; це у документах згадується переважно як «antiquus vicecomes» (лат. старий віцеішпан). Молодший брат Меньгарта (III) Гашпар (III) у 1670 р. обирався на керівні посади комітату.

Ваш (*Szigeti Vass*). Типовими представниками дрібних дворянських родин, що досягли важливого суспільного рангу на рівні комітату й через це займали важливі посади, була родина Сігеті Ваш, члени якої у XVII ст. у комітаті Берег до-

служилися до посади віцеішпана. Випадок родини Сігеті є прикладом розтрати, накопиченого копіткою працею майна однією особою. Після цього навіть дворянський статус родини, яка свого часу управляла цілим комітатом, став сумнівним в їхньому рідному селі.

Родина, що походила із комітату Мараморош, у 1456 р. отримала від короля Шухатаг (сьогодні Ocna Sugatag, Румунія), а згодом і Ронасейк (сьогодні Costiui, Румунія), а також вона мала частину Слатини (Солотвина) [320, с. 241]. Перший відомий її родоначальник – писар Пийтер. Він відзначився хоробрістю під час штурму Яйца, а після здобуття дворянського рангу прийняв ім'я Антал. Антал Ваш у період 1546–1563 рр. кілька разів обіймав посаду віцеішпана комітату Мараморош. На той час родина володіла лише будинком у Сігеті та млином. На прохання Антала Ваша король Фердинанд I підтвердив дворянський титул родини [Додаток М]. А через шлюб з Каталін Гулачі Орос він став землевласником у комітаті Берег. Саме в той час Ваші заволоділи маєтками у селах Гулач, Бодолів, Угорня, Гете, Нірешфолво (комітат Берег) [283, с. 241], Чеке (Сатмар), Гідегпоток (Мараморош). Його син Мартон-старший (помер у 1589 р.) ще більше примножив статки родини, одружившись із Магдалиною Даровці, а потім – із Анною Зоколь. Придбавши дворянську курію у Гулачі, він остаточно перебрався із Марамороша до комітату Берег.

Син Мартона Ваша Габор Ваш (помер у 1634 р.), який взяв собі за дружину Софію Андраші з Чіксенткіраль, у 1625 р. був віцеішпаном комітату Берег [281, с. 123]. Мачуха його дружини Каталина Палфі (вдова палатина Іштвана Іллейшгазі) заповіла їй у спадок 8000 форинтів; на ці кошти родина далі примножила свої володіння у комітаті Берег.

Габор Ваш виступає як «королівська людина» (homo regius) [284, с. 190]. У комітаті його називали великим «мисливцем» за статками.

Мартон Ваш-молодший (помер у 1667 р.) у 1642 р. був членом апеляційного суду комітату Берег, а з 1651 року й впродовж 7 років – віцеішпаном. Його першою дружиною була донька його вітчима Анна Ібрані. Після її смерті у 1652 р. одружився на вдові Болдижара Чомакезі Анні Фекете, третьою його дружиною стала Єлизавета Шармашагі. У 1658 р. Мартон Ваш набув великої честі: після смерті Імре Мошдоші звільнилася одна з посад радника Сепешської палати[39] [230, с. 171], саме йому і запропонували обійняти цю посаду [230, с.172]. Спішською палатою, що була розташована у Кошице, керували два радники. Мартон Ваш обіймав посаду радника старшого за рангом (senior consiliarius) аж до своєї смерті у 1667 р. Радник восени, у період збору врожаю, перебував переважно у своєму маєтку в Гулачі; саме в той час він навідувався до установ правосуддя комітатів Верхньої Угорщини, зокрема і комітату Берег. Про це він згадує у багатьох своїх листах [230, с. 177]. Як свідчать документи, Мартон Ваш за свою діяльність на посаді радника впродовж восьми років та двох місяців отримав 4991 форинт 52 динари зарплатні. Оскільки у жодному з його шлюбів дітей не народилося, майно успадкували діти його молодшої сестри Єлизавети. Єлизавета Сігеті Ваш була у шлюбі 4 рази, мала дітей у другому та четвертому шлюбах [273, с. 460].

---

[39] Спішська палата, заснована у 1567 р. з метою управління фінансовими справами комітатів Верхньої Угорщини, окрім контролю над казначейськими маєтками займалася ще й фінансуванням воєнних справ, зокрема контролем над фінансами прикордонних фортець, частковою оплатою війська та придбанням воєнних матеріалів.

Друга гілка родини продовжувалася по лінії молодшого сина Антала Ваша – Бенедека (молодший син старшого Мартона). Бенедек, ймовірно, був ще дитиною, коли померла його мати. Оскільки його виховання потребувало значних коштів, частину свого спадку Антал поклав у заставу, а також взяв кредит у 75 форинтів від писаря Лукача під заставу на певну золоту-срібну «худобу». Згодом їх викупила його молодша сестра Шара Ваш, дружина Яноша Фанчікаї. Сімейне помістя Антала було у Гулачі, де він разом із дружиною Анною Петкі у 1584 р. повернув назад свої маєтки у Екерітов, Гулачі та Тіводорі (комітат Сатмар), а також примножив їх. У цьому шлюбі народилися троє дітей, у тому числі син Дьордь [320, с. 242].

Дьордь (I) Ваш (помер у 1666 р.) у 1625 р. був членом апеляційного суду комітату Берег. У 1628 р. виступав проти обміну певних Мараморських маєтків між його двоюрідним братом Габором Вашем та наджупаном Іштваном Бетленом, але з часом дійшов з ними згоди. Придбав кілька маєтків, у тому числі у 1633 р. повернув частину гулачського маєтку своєї молодшої сестри Борбали. У своєму заповіті, датованому 12 січня 1662 року, серед статків згадує, зокрема, курію у Гулачі, до якої належали 3 заселені та одна пустуюча земельні ділянки. На загальних дворянських зборах комітату Берег у 1665 р. він був обраний членом апеляційного суду, але протокол від 2 січня 1667 р. уже згадує його серед померлих.

Син Дьордя (I) Ваша Янош (IV) уже замолоду мав чималі борги. З дружиною Софією Гулачі (за твердженням жінки) «через відвідини Бога та мої важкі недуги» не жив подружнім життям, тож за кілька років спільного життя, а саме у 1671 р., вони розлучилися. Янош Ваш перебрав-

ся до Дебрецену, де через його марнотратство та передачу маєтків у заставу родина потрапила у скрутне матеріальне становище. Гулачське помістя, до прикладу, було передане у заставу в 300 форинтів. Коли у 1692 р. він знову повернувся до Гулачу, був настільки збіднілим, що навіть його належність до дворянського стану ставилася під сумнів. З його шлюбу з Софією Гулачі все ж таки народилися близнюки Бенедек та Андраш, а також донька Єлизавета, котрих виховував онук Єлизавети Ваш Мігаль Кенде.

На жаль, історична наука останніх десятиліть не приділяла значної уваги дослідженню історії дворянських родин. Втім завдяки доступним джерелам та науковій літературі ми можемо пізнати побут, політичні та економічні відносини дворянських родин. З упевненістю можемо констатувати, що дворянство досліджуваного регіону Північно-Східної Угорщини не відрізнялося значною мірою від дворян сусідніх регіонів, навпаки, помітна велика кількість спільних рис. Історичні документи свідчать, що за рахунок родинних зв'язків дворянські династії значно частіше підіймалися до вищого суспільного рангу, ніж завдяки милості правителя.

Хоча Іштван Вербовці ще в 1514 році згадує про єдине дворянство з ідентичними правами, все ж контраст між верхніми та нижніми прошарками дворянства був значним та помітним уже наприкінці XV століття. Дрібні дворяни, що господарювали на своїй земельній ділянці та мали 1-2 маєтки, часто жили в подібних або навіть гірших умовах, ніж кріпаки, саме через це вони часто приєднувалися до різних суспільних рухів (приміром, селянське повстання

1514 р.). Майнові відмінності були також пов'язані з участю у різних органах державної влади та впливом на рішення цих органів.

Станом на XVI століття докорінно змінилися критерії належності до дворянського суспільства. Значна частина дворянства вже не брала участі у воєнних діях, натомість господарювала у своїх маєтках. Дворянин не обов'язково походив із давнього роду, адже королівська благодать, який-небудь успішний вчинок або подвиг міг підняти навіть селянина до верхівки дворянської ієрархії. Те, що вступ до дворянського класу був відкритим для всіх, також було джерелом суспільного напруження. Противагою цьому було прагнення самого дворянства до «оновлення крові», адже без відповідного поповнення суспільний прошаркок міг опинитися на межі вимирання.

Одним із методів суспільного просування було здобуття дворянського статусу, що могло досягтися різними способами: виявом королівської благодаті як визнання благородного вчинку; клопотанням дворянина-покровителя; шляхом купівлі титулу.

Впродовж XVI–XVII століть у межах дворянського суспільства сформувалися прошарки різного економічного становища. Майнові відмінності могли різнитися в сотні, іноді навіть у тисячі разів. У межах дворянства склалися ієрархії: нечисленне високе дворянство, яке значною мірою впливало на життя держави, заможнє середнє дворянство, що тримало у своїх руках управління округами, а також численне дрібне дворянство. Відмінності між групами/прошарками дворян проявлялися не лише в майновому плані – вони також користувалися правами та привілеями в зв'язку з різними титулами та рангами.

Досліджувані нами чотири округи Північно-Східної Угорщини у XVI–XVII ст. мали специфічну роль – у межах унітарної держави виконували оборонну функцію на кордонах із сусідньою Польщею та Молдовою. Після розколу держави на три частини три округи (Унг, Берег, Угоча) стали частиною Угорського королівства з центром у Братиславі, а Мараморош потрапив до приєднаної частини Трансільванського князівства, Парціуму.

При розгляді проблеми відносин прикордонних територій та можливих конфліктів доцільно виходити не з термінології XX століття, адже кордони були не тільки нестабільними, а ще й змінилися через кілька десятиліть. Це, звичайно, не було проблемою для дворянства, адже їхні маєтки були розташовані по обидва боки кордонів.

Для досліджуваного регіону були характерні звичні риси Угорського королівства: 1-2 великі дворянські родини, відносно невисока чисельність середнього дворянства, а також численне дрібне дворянство. Велика концетрація дрібного дворянства є також географічною специфічністю. Адже земельні ділянки, що підлягали обробці, а отже, й значна частина маєтків були розташовані у нижній частині басейну Тиси та її притоків. Найбільша концентрація дрібного дворянства спостерігається у Мараморoській жупі, де, крім угорців, також проживали русинські та румунські дворяни східного віросповідання.

Станом на XVI–XVII століття родини Другет та Перені, які раніше були вельможами державного рівня, опустилися до рівня комітатських дворян. Хустська та Мукачівська домінії, що мали значне майно, перейшли у безпосереднє управління короля та трансільванського князя. Постійна турецька загроза, звісно, сприяла суспільному росту дрібного

дворянства, яке брало участь у військових діях. Втім, через нестачу маєтків, що підлягали даруванню, на досліджуваній території було дуже мало осіб, які пройшли суттєвий кар'єрний шлях. Винятком є Міклош Естергазі, який зі статусу дрібного дворянина піднявся до титулу палатина та, в результаті двох успішних шлюбів, став володарем Мукачівської та Сентміклошської доміній.

ВИСНОВКИ

У запропонованій монографії нами виконане важливе наукове завдання – досліджено суспільно-політичний розвиток дворянських родин Північно-Східної Угорщини у 1526–1657 роках та здійснено аналіз участі дворянства у системі управління комітатами Унг, Берег, Угоча, Мараморош (середньої ланки адміністративної, виконавської та судової влади станової монархії).

Джерельна та історіографічна база та застосування сучасних методів наукового аналізу дозволяють констатувати, що:

Дворянство Північно-Східної Угорщини було тим суспільним прошарком, який завдяки своєму майновому стану міг займатися суспільно корисними справами – шляхом перерозподілу влади управляв інституціями комітатської системи як базової ланки станової держави. В умовах турецької загрози та окупації дворянство завдяки своїм економічним та військовим ресурсам отримало можливість відновити свою історичну «місію» – захист держави від ворогів.

Дворянство було важливим елементом угорського суспільства, адже у період державно-політичного роз'єднання XVI–XVII ст. воно успішно виконувало функції збереження цілісності держави та захисту кордонів через системи прикордонних замків. Аристократія та середнє дворянство виконували ще й просвітницьку місію – стали фундаторами закладів освіти та культури у своїх маєтках. Дворянство Північно-Східної Угорщини не було замкнутою суспільною групою, адже воно поповнювалося за рахунок вихідців з різних станів, через пожалування за військові, економічні та культурні заслуги перед державою/королем/князем.

Після катастрофічних подій 1526-1541 рр. змінилися майнові відносини в середині дворянського стану. Отримання/здобуття дворянського статусу вже не означало пряме збагачення, не було пов'язане із даруванням землі. З'являється новий суспільний прошарок – дворяни-армалісти.

Угорщина навіть після розколу на три частини зберегла традиційну для неї адміністративну систему – систему комітатів. Це забезпечувало стабільність дворянського станового устрою. Представники *дворянського* суспільства не тільки керували цією системою, заснованою на майні та привілеях, а й отримували від неї вигоду. Хоча місцева влада представляла зовсім інший рівень державного управління (законодавство, виконавчі органи, правосуддя), її інтереси вельми рідко збігалися з інтересами центральної влади. У XVI столітті з еволюцією станової держави відбувався перерозподіл державної влади, в якому важливу роль відігравали Державні станові Збори – єдиний законодавчий орган, депутатів якого обирали дворяни.

Впродовж XVI століття докорінно змінилися суспільні потреби і очікування щодо ролі дворянства. Більшість дворян вже не брали участі у воєнних діях, а натомість господарювали у своїх маєтках. Дворянин не обов'язково походив з давнього роду, адже королівська милість могла підняти навіть селянина до вершин соціальної ієрархії. Можливість вступити/увійти до дворянського стану практично усім нижчим станам стала джерелом суспільного напруження. Впродовж XVI–XVII століть у середині дворянського стану відбувалася економічна/майнова диференціація. Чітко виділилася нечисленна, але багата аристократія, яка мала загальнодержавний політичний вплив. Другий за статусом був прошарок заможного середнього дворянства, яке трима-

ло в своїх руках управління комітатами. Найчисельнішим був третій прошарок – дрібні дворяни. Відмінності між прошарками дворян проявлялися і в наданні їм та користуванні ними правами, вольностями і привілеями. Впродовж XVI–XVII століть через брак вільних маєтків на території Північно-Східної Угорщини не сформувалося нове покоління заможного дворянства, домінуючі позиції і надалі посідали представники давньої аристократії: Перені, Другети.

З'ясовано, що чотири комітати Північно-Східної Угорщини протягом XVI–XVII століть відігравали специфічну роль: у межах унітарної держави виконували оборонну функцію – захист державних кордонів з Польщею та Молдовою, а після розколу держави на три частини стали складовою двох держав.

Здійснення порівняльного аналізу – дослідження власне історії дворянства Північно-Східної Угорщини на підставі виявлених в архівах документів, дало змогу спросувати усталений радянською історичною наукою стереотип про дворянство як паразитарний клас суспільства. Дворянство виконувало важливі політичні, соціально-економічні, культурні та релігійні функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

І.1. Архівні документи

1. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО) – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 9. Розпорядження угорської королівської курії жупного відомства про надання всіх документів, підтверджуючих право дворянина Ференца Добо на родовий маєток (1550 р.) – 1 арк.
2. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 36. Список кріпаків поміщиків Іштвана та Міклоша Гомоннаї в Унґварському окрузі. – 2 арк.
3. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 48. Акт жупного суду про встановлення права власності родини Хелмеці в с. Корлатхелмец на родове майно, 1571 р., 1 арк.
4. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 76. Опис рухомого майна дворянки Магдалини Ормош, 1576 р.,4 арк.
5. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 86. Рішення угорської королівської курії про повернення поміщику Іштвану Пожгаї земель, присвоєних поміщиком Гашпаром Другетом, 1577 р., 1 арк.
6. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 107. Запис про смертний вирок кріпосного селянина, 1584 р., 1 арк.
7. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 112. Рішення угорської королівської курії про повернення поміщику с. Доборуско Ференца Добо кріпосних селян,захоплених поміщиком Дьордем Віннаї, 1 арк.
8. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 135. Акт, складений окружним справником Ужанської жупи щодо спротиву дворян Гашпара і Дьордя Гомоннай с. Невицьке виконанню судового рішення, 1590 р., 1 арк.
9. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 152. Рішення Ужанського жупного суду в м. Надькапош про встановлення права чернечого ордену в с. Лелес на володіння лісом у районі Шішлоц, 1594 р., 3 арк.
10. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 174. Договір про поділ спадкового майна між братами Криштофом та Палом Еденфі, 1600–1602 рр., 3 арк.

11. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 186. Список дворів кріпаків, що належать дрібним і великим поміщикам Ужанської жупи, 1602 р., 7 арк.
12. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 202. Грамота короля Угорщини Рудольфа I про присвоєння звання королівського радника дворянам, 1603 р., 2 арк.
13. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 226. Повістка жупного суду у справі притягнення до відповідальності поміщика Дьордя Другета Георгія за вбивство Балінта Другета, 1604 р., 1 арк.
14. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 251. Приватний лист Ладислава Баркоці до жупного нотаріуса Міклошу Няраді, 1607 р., 1 арк.
15. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 252. Акт жупного суду про ремонт фортеці Середнє, 1607 р., 3 арк.
16. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 262. Опис майна сім'ї дворянина Мокчаї, складений жупним судом, 1608 р., 2 арк.
17. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 306. Наказ короля Угорщини Матяша II про встановлення мирних відносин між Ужанським та Березьким комітатами, квітень 1613 р., 1 арк.
18. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 308. Прохання Балінта Другета про визволення з турецького полону дворянина Яноша Ракоці, 1613 р., 2 арк.
19. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 339. Акт про чергове обрання жупних чиновників і відомість нарахування їм зарабітної плати, 1616 р., 1 арк.
20. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 342. Свідоцтво видане наджупаном Ужанської жупи поміщикам і дворянам на право володіння майном, 1617 р., 1 арк.
21. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 268. Акт жупного суду про призначення опікуна над малолітнім Дьордем Чічері, 1608 р., 2 арк.
22. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 348. Акт жупного відомства про чергове обрання жупних чиновників, 1617 р., 348 арк.
23. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 425. Інструкція жупного відомства своїм депутатам в угорських Державних Зборах у м. Пожонь, 1625 р., 2 арк.
24. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 522. Правила, розроблені жупними зборами про порядок розшуку бандитів і грабіжників, 1637 р., 4 арк.

25. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 11. – Спр. 22. Прохання дворянина в с. Ер Дьордя Керестурі до жупного відомства про видачу йому заробітної плати, 1641 р., 1 арк.
26. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 11. – Спр. 23. Лист мешканки м.Унґвар дворянки Христини Палоці про смерть свого чоловіка, графа Балінта Другет та ін., 1610 р., 4 арк.
27. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 11. – Спр. 23. Лист наджупана Дьордя Другета жупному відомству про відправлення жупного агента на таємні переговори, 1610 р., 2 арк.
28. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 15. – Спр. 21. Справа з суперечки за майно між поміщиками Іштваном Другет і Маргаритою Зріні, вдовою Міклоша Другет,1582 р., 45 арк.
29. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 15. – Спр. 35. Декрет короля Угорщини Рудольфа II про видачу дворянину с. Скроня Земплінського комітату Андрію Надь Борнемісса нової дарчої грамоти замість знищеної пожежею, 1588 р., 1 арк.
30. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 1. Частина рукопису роботи невідомого автора «Історія Ужанської жупи за протоколами 1500 по 1700 рр.», 1871–1886 рр., 25 арк.
31. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 23. Дворянська грамота Луке Кубовіч, видана королем Угорщини Фердинандом II, 23.03.1627 р., 1 арк.
32. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 28. Список проведених жупних засідань за 1639–1741 рр., 3 арк.
33. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 33. Лист графа Яноша Другета про призначення чиновників, 1644 р., 1 арк.
34. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 44. Приватний лист графа Дьордя Другета жупним чиновникам, 1647 р., 2 арк.
35. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 49. Дворянськая грамота Гашпара Тури Кун, 1654 р., 1 арк.
36. ДАЗО. – Ф. 6. – оп. 5. – Спр. 1690. Виписки з архівних документів про походження сім'ї Другет – 20 арк.
37. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 12. Королівська грамота на право успадкування майна поміщика с. Мачола Ференца Уйгелі його доньками, 1549 р. – 1 арк.
38. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 24. Наказ Лелеської капітули про розшук документів дворянки р. Мункач Христини Фаркаш-Порколаб, що підтверджують її права на володіння майном, червень 1598 р., 1 арк.
39. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 28. Книга протоколів засідань жупного відомства та суду (1602–1653 рр.), 303 арк.

40. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 37. Дарча грамота поміщиці с. Ташнад Софії Добо кріпакам села Кайданово, Ракош, Руське на володіння земельними ділянками, 13.07.1614 р., 1 арк.
41. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 41. Виписка з протоколів засідань жупного відомства про опублікування факту належності до дворянського стану Яноша Зелеї, 1616 р., 2 арк.
42. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 43. Дворянська грамота князя Трансільванії Габора Бетлена жителю с. Ташнад Петеру Хіомо і його спадкоємцям 23.10.1617 р., 2 арк.
43. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 99. Лист графа Яноша Другета з фортеці Унґвар дворянину Іштвану Кідьоші з претензіями з приводу захоплення майна, 30.01.1643 р., 2 арк.
44. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 103. Акт жупного відомства про розподіл майна померлого дворянина с. Кішгут Іштвана Форноші між його спадкоємцями Петром, Яношом Форноші та ін., 07.07.1643 р., 2 арк.
45. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 144. Книга реєстрації кріпосних селян та поміщиків у селах жупи 1647–1648 рр., 144 арк.
46. ДАЗО. – Ф. 10. Наджупан Березької жупи. – оп. 1. – Спр. 146. Лист-подяка княгині Трансільванії Софії Баторі дворянам жупи за участь у похоронах княгині Трансільванії Сузанни Лорантфі, 2 арк.
47. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 1. – Спр. 7. Копія декрету короля Угорщини Максиміліана про дарування почесного звання і титулу барона королівському наміснику Емеріху Перені і його спадкоємцям, 1 арк.
48. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 1. – Спр. 9. Збірник документів поміщицьких родин Перені, Добо, Меліт, Турзо, що зберігаються в архіві Пожоньскої капітули, 1521–1728 рр., 3 арк.
49. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 1. – Спр. 10. Указ короля Угорщини Рудольфа II про врегулювання майнового спору, який виник між наджупаном жупи Арва Дьордем Турзо і дворянкою Анною Турзо, 1652 р., 1. арк.
50. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 2. – Спр. 25. Листи Габора Перені до дружини Катерини Шалгаї з економічних питань, 3 арк.
51. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 4. – Спр. 2. Лист поміщиці Христини Перені до Імре Перені, 18.03.1526 р., 2 арк.

52. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 4. – Спр. 8. Приватний лист Габора Перені, 1624 р., 1 арк.
53. ДАЗО. – Ф. 60. Сімейний фонд баронів Перені. – оп. 4. – Спр. 9. Протокол розгляду спору про майно між членами сім'ї Перені, 27.10.1625 р., 1 арк.
54. ДАЗО. – Ф. 674. Наджупан Уґочанської жупи. – оп. 8. – Спр. 79. Опис майна, який овдовіла Ганна Корніш передала своїй дочці Єлизаветі Перені, 1680 р., 3 арк.
55. ДАЗО. – Ф. 674. Наджупан Уґочанської жупи. – оп. 13. – Спр. 5. Наради дворян жупы (оригінали і копии) за період 1619–1756 рр., 22 арк.
56. ДАЗО. – Ф. 674. Наджупан Уґочаської жупи. – оп. 13. – Спр. 12. Список документів сім'ї Перені, що знаходяться в архіві єгерскої капітули, 1651–1665 рр., 1 арк.
57. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (далі MNL OL), P 21. A Barkóczy család levéltára, 1527–1799.
58. MNL OL P 80. A Csicseri család levéltára (1527–1799.)
59. MNL OL P 108. Az Esterházy család hercegi ágának levéltára.
60. MNL OL P 204. Az Esterházy család tatai ágának levéltára. Transylvanica, 1527–1820.
61. MNL OL P 392. A Károlyi család levéltára.
62. MNL OL P 437. A Kornis család levéltára, 1610–1874.
63. MNL OL P 471. A Lónyay család levéltára, 1528–1919.
64. MNL OL P 537. A Perényi család levéltára. A család egészét érintő iratok. Rokon családok (Szaniszlóffy, Báthory, Czobor, Kállay) iratai, 1553–1852.
65. MNL OL P 654. A Teleki család gyömrői iratai, 1559–1933.
66. MNL OL P 692. Az Újhelyi család levéltára, 1527–1911.
67. MNL OL P 773. Bereg megyei nemeslevelek 1529–1888.
68. MNL OL P 959. A csicseri Orosz család levéltára, 1629–1860.
69. MNL OL P 1489. A Bay család levéltára, 1549–1927.
70. MNL OL P 1494. A bilkei Gorzó család levéltára, 1570–1964.
71. MNL OL P 1495. A csebi Pogány család levéltára, 1659–1891.
72. MNL OL P 1586. Az Ilosvay család levéltára, 1550–1881.
73. MNL OL P 1963. A Perényi család levéltára. Birtokjogi és birtokgazdálkodási iratok, 1541–1882.
74. MNL OL P 1868. A Rhédey család levéltára, 1530–1847.
75. MNL OL P 1878. A nagy-Iványi Fekete család levéltára, 1667–1976.
76. MNL OL P 1967. A Perényi család levéltára. Családtagok iratai, 1539–1863.
77. MNL OL P 1968. A Perényi család levéltára. Országos jelentőségű iratok, 1633–1869.

78. MNL OL P 1969. A Perényi család levéltára. Missilesek, 1612–1875.
79. MNL OL P 1971. A Perényi család levéltára. Rokon és idegen családok (Báthory, Csáky, Czobor, Forgács, báró Horváth, gr. Károlyi, Kornis, Kosztruba, Maksay, báró Sztojka, Huszár, Thurzó) iratai, 1529–1845.
80. MNL OL P 1983. A Homonnai Drugeth család levéltára, 1531–1748.
81. MNL OL P 2011. A szigeti Vass család levéltára, 1666–1895.

I.2. Опубліковані документи

82. Delehan Mihajlo-Kutassy Ilona. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai és levéltári egységei 1919-ig és 1938–1945 között. / M. Delehan-I. Kutassy.– Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2009. – 431 p.
83. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. III. kötet – Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1885. – 633 p.
84. A Perényi család oklevéltára. Közzéteszi Tringli István. – Budapest: Magyar Országos Levéltár – MTA Történettudományi Intézet, 2008. – 509 p.
85. Bereg megye főispánjának iratai 1342–1800. Szerk. Henzsel Ágota. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára–Kárpátaljai Állami Levéltár, 1998. – 110 p.
86. Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Közreadja Csonka Ferenc és Szakály Sándor. Budapest, 1988. – 136 p.
87. Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelemnek testamentomi rendelése. Magyar gondolkodók 17. század. Sajtó alá rend. Tarnóci Márton. Bp. 1979. – 22 p.
88. Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár, 1000–1895. 1608–1657. évi törvények. Kiad. Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen – Budapest,1900. – 655 p.
89. Drugeth István sírköve és halotti zászlója. – Történeti jegyzetek Zemplén-vármegyéről. // Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez (szerk. Dongó Gyárfás Géza) – Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Műhely – 1900. – № 3 – 75. old.
90. Drugeth László és Drugeth Bálint beiktatása. – Történeti jegyzetek Zemplén-vármegyéről. // Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez (szerk. Dongó Gyárfás Géza) – Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Műhely – 1900. – № 3 – 76. old.
91. Eckhardt Sándor. Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. / S. Eckhardt. – Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, 1944. – 218 p.
92. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez I. Bevezető tanulmánnyal és jegyzékkel regesztákban

közzéteszi Jákó Zsigmond. –Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997. – 461 p.
93. Hazai okmánytár. Codex Diplomaticus Patrius. (kiadják: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső). – Győr, 1865 – II. k. – 492 p.
94. Homonnai Bálint ungvári sírfelirata. // Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez. Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Műhely – 1900. 39. p.
95. Homonnai Drugeth Bálint máramarosi főispáni kinevezése – „Értjök aztis hogy némelliök minémö okon Contradictiót akarnának formallni Huzt ellen, abból kednek' semmi bántássa nem lészen, magunkra nézve meg akariuk oltalmazni kedet' benne". Báthory Gábor Homonnai Bálintnak. Gyulafehérvár, 1608. október 27. // ŠA Prešov DH, inv. c. 653/10.
96. Homonnai Drugeth István sírfelirata. – Történeti jegyzetek Zemplén-vármegyéről. // Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez (szerk. Dongó Gyárfás Géza) – Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Műhely – 1900. – № 2 – 39-41. old.
97. Homonnai Drugeth László halálhíre. // Archív mesta Košice – Collectio Schwartzenbachiana (AMK CS). – No. 4908.42.
98. Homonnai Drugeth Miklós végrendelete. // Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésébe. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016. – 210-213. pp.
99. Koltai András. Komédia és diskurzus: Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról, 1635–1641. / A. Koltai. // Levéltári Közlemények, 72. – 2001 – 1-2. –77-94. pp.
100. Komáromy András. Rákóczy Zsigmond és Homonnay Bálint versengése történetéhez (1607-1608). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1899. – 273-297. pp.
101. Liber Regius: Királyi könyv. Illésy János és Pettkó Béla. A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, czím-, czímer-, előnév- és honosság-adományozásoknak. 1527–1867. III kötet – Budapest, 1895. –143 p.
102. Magyar törvénytár.1540–1848. évi erdélyi törvények. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság,1900. – 655 p.
103. Magyar törvénytár. 1526–1608. évi törvényczikkek. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen,, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-

Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1899. – 995 p.
104. Magyar törvénytár.1608–1657. évi törvényczikkek. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán, Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1900. – 655 p.
105. Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV–XV. századból. / J. Mihályi. – Máramarossziget, 1900. – 674 p.
106. Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria. 24.: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. (szerk. Szilágyi Sándor) – Budapest, 1875. – 1644 p.
107. Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század). I. kötet – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981. – 593 p.
108. Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század). II. kötet – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981. – 611 p.
109. Szerémi György. Magyarország romlásáról. / Gy. Szerémi. – Budapest: Magyar Helikon, 1961. – 318 p.
110. Urbáriumok a XVI-XVII. századból. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Maksay Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959. – 895 p.
111. Úriszék. XVI-XVII. századi perszövegek. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958 – 1104 p.
112. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I. kötet. / B. Radvánszky. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986 – 354 p.
113. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. II. kötet. / B. Radvánszky.– Budapest: Helikon Kiadó, 1986 – 406 p.
114. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. kötet. / B. Radvánszky. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986 – 428 p.
115. Rákóczi György birtokainak gazdasági irata (1631–1648). Szerk.: Makkai László. – Budapest: Akadémia Kiadó, 1954 – 679 p.
116. XVII. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírási és ellenőrei részére. Szerk.: Kenyeres István. I. kötet. – Budapest: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002. – 446 p.

ІІ. МОНОГРАФІЇ І СТАТТІ

117. Войтович Л. В. Входження Закарпаття до Галицько-Волинської держави за князя Лева Даниловича / Л. Войтович // Дрогобицький краєзнавчий збірник.– Дрогобич, 2012. – Випуск XVI. – С. 48–55.
118. Войтович Л. В. Галицько-волинські етюди / Л. Войтович – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011. – 480 с.
119. Войтович Л. В. Границы Галицко-Волынского государства / Л. Войтович // Русин. – Кишинев, 2011. – № 3 (25). – С.5–41
120. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти / Л. Войтович – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. – 782 с.
121. Войтович Л. В. Польща. Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів / Л. Войтович // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2010. – Вип. 59. – С.52–66.
122. Войтович Л. В. Феодалізм в українських землях: проблеми існування та періодизації / Л. Войтович // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Випуск 9. – С. 30–40.
123. Волощук М. М. «Русь» в Угорському королівстві (XI– друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / М. Волощук / [відп. ред. Л. В. Войтович]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. – 469 с.
124. Волощук М. М. Васальна підлеглість Данила Романовича від Бели IV (1235–1245 рр.): джерела, історіографія та коротка постановка проблеми / М. Волощук // Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / [відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – с. 86-95.
125. Волощук М. М. Взаємовідносини Русі та Угорщини в період піднесення Галицько-Волинського князівства (1199–1205 рр.) / М. Волощук // Історичний журнал. – К., 2004 – № 3. – С. 68-72.
126. Волощук М. М. До питання східнослов'янського походження Петра Петуні / М. Волощук // УІЖ. – 2011. – № 2. – С. 20-33.
127. Волощук М. М. Документи Словацького національного архіву (м. Братислава) до історії русько-угорських відносин кінця XIII–XIV ст. / М. Волощук // Записки НТШ. – Львів, 2008. – Т. 256. – С. 553–560.
128. Волощук М. М. Руські переселенці в Угорщині XII–XIV ст.: обов'язки та соціальне становище / М. Волощук // УІЖ. – 2012. – № 4. – С. 21-34.
129. Глухова А. В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ) / А. Глухова. – М., 2000. – 187 с.

130. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11-ти томах, 12-ти книгах / М. Грушевський – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 5. – 704 с.
131. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11-ти томах, 12-ти книгах / М. Грушевський – К.: Наук. думка, 1995. – Т. 6. – 680 с.
132. Гусарова Т. П. Венгрия под властью Габсбургов в веках (исторические оценки в прошлом и настоящем / Т. Гусарова // Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время. Памяти Владимира Павловича Шушарина. Сборник статей / [ред. кол. Т. М. Исламов, А.С. Стыкалин, М. К. Юрасов]. – М.: Конти, 2004. – С. 127–138.
133. Гусарова Т. П. Международная обстановка в Центральной и Юго-Восточной Европе на заключительном этапе войны. Установление Вестфальского мира / Т. Гусарова // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1998. – Ч. I. – С. 128–156.
134. Гусарова Т.П. Антикрестьянское законодательство 1514 г. в Венгрии (седьмой декрет Уласло II) / Т. Гусарова // Средние века. Вып. 47. – М.,1984. – С. 309-339.
135. Гусарова Т.П. Венгерское дворянство в XVI-XVII вв. / Т. Гусарова // Европейское дворянство XVI-XVII вв.: границы сословия. Отв. ред. В.А. Ведюшкин. – М.: «Археографический Центр». 1997. – С. 171-191.
136. Гусарова Т. П. Основные проблемы социально-экономического развития Венгрии в XVI – первой половине XVII вв. / Т. Гусарова. // История Европы. Т.3. М., 1995. – С.138-142.
137. Гусарова Т. П. От застолья к столу переговоров: венгерское провинциальное дворянство в середине XVII века в дневнике Ласло Ракоци /Т. Гусарова // Одиссей. Человек в истории: [сборник статей]/ РАН, Ин-т всеобщ. истории. – М.: Трапеза, 1999. – С. 43–49.
138. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт / Р. Дарендорф. – М., 1999. – 274 с.
139. Зубанич Л. Л. Дворянство Верхнього Потисся та повстання Дєрдя Довжі / Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. – Вип. 1 (30). – С. 5-10.
140. Зубанич Л. Л. Дворянство у системі комітатського управління на Закарпатті у XVI-XVII ст. / Л. Зубанич // Науковий вісник Чорноморського державногоуніверситету ім. Петра Могили. Серія Історія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Випуск 229. – С. 10-14.

141. Зубанич Л. Л. Роль дворянства Закарпаття у суспільно-політичному житті в XVI-XVII століттях / Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2014. – Вип. 32. – С. 3-9.
142. Зубанич Л. Л. Сентміклошська (Чинадіївська) домінія та дворянська родина Телегді / Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. – Вип. 2 (31). – С. 7-13.
143. Зубанич Л. Л. Участь дворянства у комітатському правосудді протягом XVI-XVIII століття / Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 29. – С. 8-12.
144. Исламов Т. М., Пушкаш А. И., Шушарин В. П. Краткая история Венгрии: с древнейших времен до наших дней / Т. Исламов., А. Пушкаш., В. Шушарин. – М., Наука, 1991. – 608 с.
145. История Венгрии: в 3 т. [отв. ред. Исламов Т. М.. – М.: Наука, 1971. – Т. 1. – 642 с.
146. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII– першої пол. XIV ст.: Дослідження, тексти / О. Купчинський – Львів: НТШ, 2004. – 1283 с.
147. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
148. Медведева К.Т. Венгерское государственное собрание 1608 года в описании венецианского посла Мариино Кавалли / К. Медведева // Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время. Памяти Владимира Павловича Шушарина. Сб. статей / [ред. кол. Т. М. Исламов, А. С. Стыкалин, М. К. Юрасов]. – М.: Конти, 2004. – С. 139-153.
149. Міговк Р. Ю. Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262 – 1515) / Р. Міговк // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. – Вип. 1 (30). – С. 159-162.
150. Міговк Р. Ю. Середньовічні ярмарки і мітниці та їхня роль у розвитку Березького комітату / Р. Міговк // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. –Вип. 2 (31). – С. 3-6.
151. Моска Г. Правящий класс. Пер. с англ. и примеч. Т.Н. Самсоновой / Г. Моска // «Социологические исследования». – 1994. – № 10. – С. 187-198; – № 12. – С. 97-117.
152. Нариси історії Закарпаття. Том І. (з найдавніших часів до 1918 року). Редакційна колегія, відп. ред. І. Гранчак. Ужгород. держ.

університет, Ін-т карпатознавства, Закарпатська обл. організація тов-ва охорони пам'яток історії та культури. Ужгород, 1993 – 436 с.
153. Поп Д., Поп І. Замки Подкарпатской Руси /Д. Поп., І. Поп. – Ужгород: Карпато-русский этнологический исследовательсий центр США, 2002. – 125 с.
154. Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / [відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 275 с.
155. Федорук Я. О. Трансільванське князівство у 1656 році: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою / Я. Федорук // Український археографічний щорічник. – К.: Український письменник, 2013. – Випуск 18. – С. 219-244.
156. Хаванова О. В. К знаниям и национальному единству поверх политических границ: трансильванские дворяне в учебных заведениях монархии Габсбургов в XVIII в. / О. Хаванова // Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время. Памяти Владимира Павловича Шушарина. Сб. статей / [ред. кол. Т. М. Исламов, А.С. Стыкалин, М. К. Юрасов]. – М.: Конти, 2004. – С. 162-181.
157. Хаванова О. В. Социальное восхождение и интеграция в политические элиты монархии Габсбургов XVIII в. / О. Хаванова // Австро-Венгрия, Центральная Европа и Балканы (XI–XX вв.). [Отв. ред. И.В Крючков, С.А. Романенко, А.С. Стыкалин]. – СПб., 2011. – С. 144-157.
158. Хаванова О. В. Трансильванское княжество в период русско-польского конфликта из-за Украины в 50-е годы XVII в. / О. Хаванова // Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в. // – Рос. акад. наук., Ин-т славяноведения, Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Ин-т стран Азии и Африки: [Ред. кол.: М. С. Мейер (рук. проекта) и др.] – М.: Гуманитарий – 2007. – С. 341-365.
159. Шилз Е. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство / Е. Шилз. // Незалежний культурний часопис «Ї». – 2001. – № 21. – С. 79-102.
160. Шушарин В. П. Венгерское крестьянство в 40-е годы XV — первой половине XVI в. / В. Шушарин // История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. – М.: Наука, 1986. – Т. 2. – С. 399-407.
161. Шушарин В. П. Королевство Венгрия и Трансильвания во время войны османов с Габсбургами / В. Шушарин // Османская импе-

рия и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1998. – Ч. I. – С. 29-49.
162. Шушарин В. П. Русское государство и Трансильванское княжество в первой половине XVII в. / В. Шушарин // Связи России с народами Балканского полуострова (первая половина XVII в.). – М.: Наука, 1990. – С. 68-93.
163. Шушарин В. П. Трансильвания в войне против империи Габсбургов / В. Шушарин // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1998. –Ч. I. – С. 88–96.
164. Шушарин В. П. Трансильвания в завершающий период Тридцатилетней войны / В. Шушарин. // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1998. – Ч. I. – С. 175-179.
165. Шушарин В. П. Трансильвания в соперничестве Османской империи и Габсбургов (1648 – 50-е гг.) / В. Шушарин // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1998. – Ч. I. – С. 225-233.
166. Юрасов М. К. Изучение истории древних восточних славян в империи Габсбургов в XVIII веке / М. Юрасов // Средняя Европа: проблемы международных и межнациональных отношений XII–XX вв. Памяти Т. М. Исламова / [отв. ред. А. С. Стыкалин]. – СПб.: Алетейя, 2009. – С. 101-113.
167. Юрасов М. К. Киевская Русь и королевство Венгрия: первые политические и межконфессиональные контакты / М. Юрасов // Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время. Памяти Владимира Павловича Шушарина. Сб. статей / [ред. кол. Т. М. Исламов, А.С. Стыкалин, М. К. Юрасов]. – М.: Конти, 2004. – С. 54-74.
168. Юрасов М. К. Подкарпатская Русь – одна из колыбелей христианства у восточных славян. Очерки ранней истории русинов / М. Юрасов – Саарбрюккен: Sanktum, 2013. – 140 с.
169. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526) (Frankói Vilmos.). IV. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1896. – 694 p.
170. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). Az Anjou ház és örökösei. (Pór Antal, Schönherr Gyula.) III. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1895. – 667 p.

171. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). Magyarország a királyság megalapításáig (Frönlich Róbert). I. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1895. – 687 p.
172. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). Magyarország története az Árpádok korában (1038–1301) (Marczali Henrik). II. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1896. –706 p.
173. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608. (Acsády Ignácz.) V. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897. – 680 p.
174. A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor). Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. A társadalmi és műveltségi állapotokról szóló függeléket írta Dézsi Lajos, Angyal Dávid. VI. kötet. – Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1898. – 600 p.
175. A Nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I. kötet – Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1911 – 345 p.
176. A Zemplén megyei nemesség hadra kelésének okairól. – Történeti jegyzetek Zemplén-vármegyéről. // Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez (szerk. Dongó Gyárfás Géza) – Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Műhely – 1900. – № 5 – 135-137. old.
177. Acsády Ignác. A dicalis összeírások gyűjteménye az országos levéltárban. / I. Acsády. // Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönye (szerk. Schönherr Gyula). – Budapest: 1893. – I. évf. – 1 sz. – 195-2016. pp.
178. Acsády Ignác. A magyar adózás története 1598–1604-ben. / I. Acsády. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből. – Budapest: MTA, 1904. – 467-585. pp.
179. Acsády Ignác. A magyar jobbágyság története. /I. Acsády. – Budapest: Szikra Kiadó, 1950 – 443 p.
180. Acsády Ignác. Régi magyar birtokviszonyok 1494–1598. / I. Acsády. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből XVI. kötet. – Budapest: MTA, 1897. – 81-148. pp.
181. Adalékok az ungvári vár és tartománya, és Ungvár város történetéhez. Irta Dr. Hodinka Antal. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999 – 106 old.
182. Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2009. – 235 p.
183. Baán Kálmán. Az agilisekről. / K. Baán. // Magyar Családtörténeti Szemle. – 1942. – № 8. – 169-177. pp.

184. Baán Kálmán. Csebi Pogány Zsigmond. / K. Baán. // Magyar Családtörténeti Szemle. – 1936. – № 4-5. – 1-10. pp.
185. Baán Kálmán. Máramaros vármegye birtokos nemeseinek 1604. évi összeírása. / K. Baán. // Magyar Családtörténeti Szemle. – 1938. – № 1. – 1-7 pp.
186. Baán Kálmán. Nyáry Pál: Egy magyar főúr és kora. [Báró bedeghi Nyáry Pál 1570–1635.] / K. Baán. // Magyar Családtörténeti Szemle. – 1938. – № 6-7. – 186. p.
187. Balogh István. Bereg megye leírása. / I. Balogh. // Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, 1985 – № 5-6. – 9-70. pp.
188. Barabás Samu. Bethlen Gábor és István osztozása (1600). /S. Barabás. // Magyar Történelmi Tár. – 1890. – 560-562. pp.
189. Barabás Samu. Régi várak összeírása (1648; Görgény, Gyalu, Déva, Huszt). / S. Barabás. // Magyar Történelmi Tár. – 1881. – 199-200. pp.
190. Barta János, Ifj. A nemesi vármegye 1526–1790 között. / J. Barta. // Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. – Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 2001. – 51-62. p.
191. Benda Kálmán. A Felső-magyarországi rendek kassai részgyűlése 1607 márciusában. // A Hajdú-bihar Megyei Levéltár Évkönyve III. 1976. – 159-176. pp.
192. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. / V. Bélay. // Budapest: Sylvester Nyomda, 1943. – 224 p.
193. Bessenyei József. Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526–1540). // Történelmi Szemle XLV (2003) 1-2. – 93-107. pp.
194. Biás István. Máramaros vármegye homagiális összeírása 1564-ből. / I. Biás. – Geneológiai Füzetek V., 1907. – 94-95. pp.
195. Bilkei Gorzó Bertalan. Szatmár vármegye nemes családjai. /B. Bilkei Gorzó. – Nagykároly: Gál Samu könyvkereskedő kiadása, 1910. – 140 p.
196. Bilkei Gorzó Bertalan. Szatmár vármegye nemes családjai. Pótkötet /B. Bilkei Gorzó. – Nagykároly: Manyák Károly Könyvnyomdája, 1912 – 77 p.
197. Bilkei Irén. Megyei köznemesi társadalom a Mohács utáni évtizedekben./ I. Bilkei // Századok – 2011 – Nr. 145. – 1147–1182. pp.
198. Bocskor Medvecz Andrea. Alapvetések az ukrán magyarságkép kérdéséhez és a magyar múlt ukrán megítéléséhez (1991–2011). / A. Bocskor Medvecz – Ungvár: Poliprint, 2012. – 200 p.
199. Borbély Zoltán. A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez. / Z. Borbély // Bethlen Erdélye,

Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk.: Dáné Veronka - Horn Ildikó - Lupescu Makó Mária - Oborni Teréz - Rüsz-Fogarasi Enikő - Sipos Gábor. – Kolozsvár, 2014. – 295–309. pp.
200. Borbély Zoltán. A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben. – Eger, 2015. – 255 p.
201. Borbély Zoltán. Egy konvertita főúr Felső-Magyarországon: Homonnai Drugeth György. // Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon (szerk. Kónya Péter). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013 – 370-387 pp.
202. C. Tóth Norbert. A nemesi megye a középkori Magyarországon. Öt megye példája. / N. C. Tóth // Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle – 2010. – Nr. 45. – 405–413. p.
203. C. Tóth Norbert. Bereg megye járásai a középkorban. / N. C. Tóth // Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle – 2005. – Nr. 40. – 177–186. pp.
204. C. Tóth Norbert. Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában. / N. C. Tóth // Századok – 2007. – Nr. 141 (2) – 391–470. pp.
205. C. Tóth Norbert. Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása: A család vázlatos története 1365-1424 között. / N. C. Tóth // Hegyi Géza, W Kovács András (szerk.) A Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. sz.). Erdélyi Tudományos Füzetek 277, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), 2012. – 135–166. pp.
206. Csatáry György. A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. / Gy. Csatáry. – Ungvár–Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2011. –155 p.
207. Csatáry György. A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900). / Gy. Csatáry. // Acta Academiae Beregsasiensis, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola folyóirata, Ungvár-Beregszász, 2013 – 2. sz. – 42-58. pp.
208. Csatáry György. Komáromy András – az országos levéltárnok. / Gy. Csatáry. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008 – 137 p.
209. Csatáry György. Levéltári kalászatok. / Gy. Csatáry. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 215 old.
210. Csízi István. Észrevételek a magyar főnemesi címek XVI-XVII. századi történetéhez. / I. Csízi. // Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) 21. (2014) 38–41., – 45-46. old.
211. Csoma József - Merényi Lajos. Végrendeletek (1509–1600). / J. Csoma. // Magyar Történelmi Tár. –1900. – 310-320. pp.
212. Csoma József. Abaúj-Torna vármegye nemes családjai./ J. Csoma. – Kassa: Fosster, Wesselényi és Társai Könyvnyomdája, 1897. – 666 p.

213. Czébely Lajos. Visk története. / L. Czébely. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 306 p.
214. Dávid Zoltán. Az 1598. évi házösszeírás. / Z. Dávid.– Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2001. – 756 p.
215. Dewald, Jonathan. Az európai nemesség 1400-1800. / J. Dewald. – Budapest: Pannonica Kiadó, 2002 – 113 old.
216. Doby Antal. Ugocsa megyei főispánok (1210 –1872). / A. Doby. // Századok. – 1874. – № 8. – 723-726. pp.
217. Doby Antal. Ugocsa vármegye alispánjai. (1337–1870.) / A. Doby. // Magyar Történelmi Tár. – 1878. – 695-698. pp.
218. Dudás Gyula. Az utolsó Homonnay-Drugeth. / Gy. Dudás. // Századok – 1910 – 405-406. old
219. Eckhardt Ferenc. A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században. / F. Eckhardt.– Budapest: Akadémiai Nyomda, 1954. – 224 p.
220. Engel Pál. A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25. / P. Engel. – Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1998. – 179 p.
221. Engel Pál. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1940-ig. Magyarok Európában I. (szerk. Glatz Ferenc). / P. Engel. – Budapest: Háttér-Téka Kiadó, 1990. –388 p.
222. Erdély története. Három kötetben. (Főszerk. Köpeczi Béla). 2. köt. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. – 618-1185 pp.
223. Erdély története. Három kötetben. (Főszerk. Köpeczi Béla). 3. köt. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. – 1194-1945 pp.
224. Erdély története. Három kötetben. (Főszerk. Köpeczi Béla). A kezdetektől 1606-ig. (Szerk. Makkai László és Mócsy András). I. kötet. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. – 611 p.
225. Fallenbüchl Zoltán. Magyarország főméltóságai. / Z. Fallenbüchl. – Budapest: Maecenas Kiadó, 1988. – 159 p.
226. Feöldi Doby Antal. Nagy Lónyay és vásárosnaményi gróf, báró és nemes Lónyay család. /A. Feöldi Doby. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 140 p.
227. Fodor Pál. Werbőczy, az államépítő és a politikus. / P. Fodor // A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Szerk. Máthé Gábor. – Bp., 2014 – 187–199. pp.
228. Galavics Géza. Magyar diákok 17. századi tézislapjai Közép-Európában. / G. Galavics. //Művészettörténeti Értesítő– 2004 –53. évf. – № 1-4. –53-80 pp.
229. Gálocsy Zoltán. Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégibb kortól 1867-ig. / Z. Gálocsy. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, 2000. – 95 p.

230. Gecsényi Lajos. Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában. Szigeti Vas Márton kamarai tanácsos 1659–1666. / L. Gecsényi. // Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv (Szerk. Kujbusné Mecsei Éva). – 2008. – 163-178. pp.
231. Gyáni Gábor. Az elit fogalma és történelmi változékonysága. / G. Gyáni. // Korunk. – 2009 – № 3. – 3-6. pp.
232. György Horváth László-Lajos Mihály. A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbőc történetéből. / L. György Horváth-M. Lajos. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1998. –165 p.
233. Hampel József. A Drugethek őseiről. / J. Hampel // Századok – 1881 – Nr. 15. – 133–147, 207–213. pp.
234. Hangay Zoltán. Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond./ Z. Hangay. – Budapest: Zrínyi Kiadó, 1987. – 230 p.
235. Haraszthy Miklós. Adatok a Drugeth-Homonnai grófi család nemzedékrendjéhez. Andrássy Aladár gróf levelestárából. // Adatok Zemplén vármegye történetéhez. – 1896. – 5. szám – 168-170 old.
236. Hardi Đ. Drugeti. Povest o usponu i padu porodice pratilaca Anžujskich kraljeva / Đ. Hardi. – Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012. – 480 s.
237. Hechberger, Werner. Adel, Ministeralität und Rittertum im Mittelalter. /W. Hechberger. – München: Oldenburg Verlag, 2004 –163 p.
238. Hodinka Antal. Ung megye. / A. Hodinka. //Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. (összeállította és szerkesztette S. Benedek András). – Beregszász-Budapest: Mandátum kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, 1998. –50-56. pp.
239. Hóman Bálint-Szekfű Gyula. Magyar történet. I. kötet. / B. Hóman-Gy. Szekfű. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. – 685 p.
240. Hóman Bálint-Szekfű Gyula. Magyar történet. II. kötet. / B. Hóman-Gy. Szekfű. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. – 683 p.
241. Hóman Bálint-Szekfű Gyula. Magyar történet. III. kötet. / B. Hóman-Gy. Szekfű. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. – 645 p.
242. Hóman Bálint-Szekfű Gyula. Magyar történet. IV kötet. / B. Hóman-Gy. Szekfű. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. – 664 p.
243. Hóman Bálint-Szekfű Gyula. Magyar történet. V. kötet. / B. Hóman-Gy. Szekfű. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934. – 690 p.
244. Horváth Sándor. Adatok a Perényi család történetéhez (1440–1450). / S. Horváth. // Magyar Történelmi Tár. – 1908. – 1-11. pp.
245. Hóvári János. A hűtlen Dobó. / J. Hóvári. – Budapest: Helikon Kiadó, 1981. – 123 p.

246. Illésy, János Dr.Nova Transylvanica. Talio, Magyar Könyvszemle (16. évfolyam, 1-4. szám), 1891., 220-231. pp.
247. Joódi Pál. Máramaros vármegye 1749–1769. évi nemesség vizsgálata /P- Joódi. – Máramarossziget: Varga Béla Könyvnyomda Vállalat, 1943. – 238 p.
248. Kállay István. A nemesi tulajdon kötöttsége. / I. Kállay. – Jogtudományi Közlöny – 1981 – 36. old.
249. Karácsonyi János. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. – Budapest: Nap Kiadó Kft., 2004. – 1424 p.
250. Karácsonyi János. Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány. / J. Karácsonyi. – Nagyvárad: Szent László Nyomda, 1904. – 122 p.
251. Kárffy Ödön. Adatok Dobó István életéhez (1553–1556). / Ö. Kárffy. // Magyar Történelmi Tár. –1905. – 434-446. pp.
252. Kárffy Ödön. Dobó István életéhez (1553). / Ö. Kárffy. // Magyar Történelmi Tár – 1901 –119-121. pp.
253. Kissné Bognár Krisztina. Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben, 1526–1789. – Budapest: ELTE Egyetemi Levéltár, 2004 – 552 p.
254. Kloch János. Magyarországi uradalmak összeírása (1588). / J. Kloch. // Magyar Történelmi Tár. –1894. – 727-729. pp.
255. Kobály Ilona. A Perényi család kézirathagyatéka a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban. / I. Kobály. // Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv., Nyíregyháza, 2001. – 15. évf. – 199-204. pp.
256. Kobály József. A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében (1989–1999). / J. Kobály. – Regio. – 2000. – № 2. – 109-127. pp.
257. Koltai András. Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Batthyány Ádám (Bécs, 1630–1659). // Korall – 2002 december – 55-78. old.
258. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1420-1571). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1900. – 119-134. pp.
259. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1603–1699). /A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1895. –506-523.; 677-699. pp;
260. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1603–1699). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1896. – 63-84.; 437-457.; 689-717. pp.
261. Komáromy András. A Dózsa-lázadás történetéhez (1514-1516). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár –1897 – 487-495. pp.
262. Komáromy András. A kis rhédey Rhédey család levéltára a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. / A. Komáromy. – Budapest: Magyar Könyvszemle, 1884. – 30-60. pp.

263. Komáromy András. A kisrhédei gróf Rhédei családról. / A. Komáromy. // Turul. – 1883. – I. évf. – 119-138. pp.
264. Komáromy András. A Rhédeyek legrégibb czímeres levele. / A. Komáromy. // Turul. – 1884. – II. évf. – 47-48. pp.
265. Komáromy András. Adatok az 1610. év történetéhez. 1-2. / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. — 1898. – 481-504.; 596-620. pp.
266. Komáromy András. Barkóczy László végrendelete (1658). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1901. –150-160. pp.
267. Komáromy András. Kivonatok Máramaros vármegye jegyzőkönyvéiből 1629–1672. / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár, 1910 – 161-186. pp.
268. Komáromy András. Kornis Margit Rhédey Jánosné nászhozománya 1627-ből. / A. Komáromy. //Magyar Történelmi Tár. –1885. – 398-401. pp.
269. Komáromy András. Nyalábvár és uradalma. / A. Komáromy. // Századok. – 1894. – 28. sz. – 492–519 pp.
270. Komáromy András. Perényi-féle ingóságok leltára 1569-ből. / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. –1901. – 588-597. pp.
271. Komáromy András. Rákóczy Zsigmond és Homonnay Bálint versengése történetéhez (1607-1608). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1899. – 273-297. pp.
272. Komáromy András. Rhédey Ferencz életéhez (1608). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1884. – 398-399. pp.
273. Komáromy András. Szigeti Vass Mártonnak, a szepesi kamara tanácsosának végrendelete (1667). / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. – 1901. – 455-464. pp.
274. Komáromy András. Ujhelyi Pál követ utasítása az 1655-iki pozsonyi országgyűlésre. / A. Komáromy. // Magyar Történelmi Tár. –1899. – 716-719. pp.
275. Komáromy András. Werbőczy István származása. / A. Komáromy. // Századok. – 1896. – 163-169. pp.
276. Kosáry Domokos. Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867. Magyarok Európában III. (szerk. Glatz Ferenc). / D. Kosáry. – Budapest: Háttér-Téka Kiadó, 1990. – 464 p.
277. Kóta Péter. A címereslevél ára. / P. Kóta.// Mágnások, birtokosok, címereslevelek. Rendi társadalom – polgári társadalom 9. – Debrecen: Hajnal István Kör és a KLTE Történelmi Intézete Segédtudományi Tanszéke, 1997 – 149-156. pp.
278. L. Gúnyvers Lorántffy Zsuzsánnáról. // Századok – 1913, – 56-57. pp.
279. Lehocky Tivadar. Dr. Homonnay János gyászjelentése. / T. Lehoczky. // Századok. – 1869. – № 3. sz. – 330-331. pp.
280. Lehoczky Tivadar. A szerednyei vár. Hadtörténelmi Közlemények 1911. évfolyam (12. kötet. Budapest, 1911) 397. p.

281. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. / T. Lehoczky. – Ungvár, 1881. – I. kötet. – 325 p.
282. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. / T. Lehoczky. – Ungvár, 1881. – II. kötet. – 325 p.
283. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. / T. Lehoczky. – Ungvár, 1881. – III. kötet. – 325 p.
284. Lehoczky Tivadar. Bereg-vármegyei királyi emberek (XIV-XVII. század). / T. Lehoczky. // Magyar Történelmi Tár. –1879. –187-191. pp.
285. Lehoczky Tivadar. Telegdy Pál sírköve. / T. Lehoczky. // Századok. – 1867. – 279-280. pp.
286. Lenčiš, Štefan. Drugetovci a ich vzťah ku Katolíckej cirkvi. / Lenčiš, Štefan. – Ružomberok: Katolícka univerzita, 2009. – 144 s.
287. Lenčiš, Štefan. Drugetovci a Spiš. /Lenčiš, Štefan. Levoča // Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wrocław: Kláštorisko, 2003. – s. 367-377.
288. Lenčiš, Štefan. Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného. / Lenčiš, Štefan. – Humenné: Miestny odbor MS - Vihorlatské osvetové stredisko, 2003 – 183 s.
289. Lónyay Ferenc. A Lónyay család eredete. / F. Lónyay. – Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1941. – 176 p.
290. Ludiková, Zuzana. A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei. [Late Renaissance and Baroque Sepulchral Monuments in the Nagyszombat (Trnava) Cathedral]. // Művészettörténeti Értesítő – 51 –2002 – 85-106. pp.
291. Magyar főrangúak temetkezési szertartása a XVII-ik században. // Magyar Történelmi Tár. –1894. – 738-744. pp.
292. Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor (főszerkesztő: Kőszeghy Péter) II kötet. – Budapest: Balassi Kiadó, 2004. – 495 p.
293. Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor. VIII. kötet. – Budapest: Balassa Kiadó, 2008 – 495 old.
294. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Szerk. Maksay Ferenc. I. kötet – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. – 571 p.
295. Magyarország főispánjainak története 1000–1903. Szerk.: Medgyesi Somogyi Zsigmond. – Budapest, 1902. – 256 p.
296. Magyarország története. 1526-1686. (Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes.). Magyarország története tíz kötetben. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. (A szerk. bizottság vezetője: Pach Zsigmond Pál.). 1-2. rész. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. – 1962 p.
297. Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. (Főszerk.: Székely György. Szerk.: Bartha Antal.) Magyarország

története tíz kötetben. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. (A szerk. bizottság vezetője: Pach Zsigmond Pál.) 1-2. rész., – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984. – 1812 p.
298. Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerkesztette: Kovacsics József. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. – 441 p.
299. Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerkesztette: Borovszky Samu. – Budapest: Históriaantik Könyvesház Bt., 2012. – 574 p.
300. Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Szerkesztette: Borovszky Samu. – Budapest: Históriaantik Könyvesház Bt., 2012. – 636 p.
301. Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely. Szerk. Borovszky Samu. – Budapest: 1905. – 568 p.
302. Maksay Ferenc. A magyar falu középkori településrendje. / F. Maksay. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971. – 237 p.
303. Mályusz Elemér. A magyar köznemesség kialakulása. / E. Mályusz. – Századok – 1942 – 76. p.
304. Márki Sándor. Dósa György és forradalma. / S. Márki.– Budapest: Ráth Mór, 1883. – 216 p.
305. Márki Sándor. Dósa György./ S. Márki. – Budapest: Atheaneum Kiadó, 1913. – 535 p.
306. Mauks Ernő. Ung megye múltjából. / E. Mauks. – Budapest: Historiaantik Kiadó, 2015. – 127 p.
307. Mészáros Károly. Ungvár története, a legrégibb időktől maig. / K. Mészáros. – Pest: Ráth Mór Könyvkereskedése, 1861 – 114 p.
308. N. Kiss István. 16. századi dézsmajegyzék. / I. N. Kiss. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960. – 1120 p.
309. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. kötet (A-B)./ I. Nagy. – Pest: kiadja Friebeisz István, 1857. – 311 p.
310. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. II. kötet (B). / I. Nagy. – Pest: kiadja Friebeisz István, 1858. – 282 p.
311. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. kötet (C–D). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1858. – 420 p.
312. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. kötet (E-Gy). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1858. – 504 p.

313. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. kötet (H–J). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1859. – 375 p.
314. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. kötet (K). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1860. – 568 p.
315. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VII. kötet (L–M). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1860. – 610 p.
316. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VIII. kötet (N–Ő). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1861. – 340 p.
317. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. kötet (P–R). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1862. – 852 p.
318. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. kötet (S–Sz)./ I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1863. – 943 p.
319. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. kötet (T–Ü). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1865. – 441 p.
320. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XII. kötet (V–W). / I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1865. – 518 p.
321. Nagy Iván. Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pótkötet./ I. Nagy. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1868. – 379 p.
322. Németh Péter. Lehoczky Tivadar Beregvármegye monográfiájának születése. / P. Németh. // A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. Nyíregyháza, 2006. – 48. évf. – 25-27. pp.
323. Neumann Tibor. Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526). / T. Neumann // Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle Füzetei, 3. – Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Könyvtár, 2006. – 147 p.
324. Neumann Tibor. Bereg megye hatóságának oklevelei a Jagellókorban. / T. Neumann // Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle – 2006 – № 41. – 17–30. p.
325. Oborni Teréz. A magyar közigazgatás központi szervei, 1526–1848. / T. Oborni. // Rubicon. – 1996. – № 1-2. – 11-14. pp.
326. Oborni Teréz. Az Erdélyi Fejedelemség állama és politikai berendezkedése. / T. Oborni // Korunk – 2013. – Nr. XXIV (3). – 8-16. pp.
327. Oborni Teréz. Erdély közjogi helyzete a speyeri szerződés után (1571–1575). / T. Oborni // Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. – Bp., 2002 – 291-305. pp.

328. Oborni Teréz. Rendi nemzetek, nemzetiségek együttélése a kora újkori Kárpát-medencében. / T. Oborni. // A közös haza konfliktusai. A Kárpát-medence népei és kelet-közép-európai kapcsolataik (szerk. Ujváry Gábor). – Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 2014. – 7-30. pp.
329. Oborni Teréz. Tartományból ország: erdélyi változások a 16. század első felében. // Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Szerk. Zombori István. – Bp., 2004. – 165-178. pp.
330. Olga Khavanova-Alekszej Miller. A magyar történelem tanulmányozása Oroszországban 1989 és 1999 között. / O. Khavanova-A. Miller // Regio. – 2000. – № 2. – 207-236. pp.
331. Pálffy Géza. A grófi cím a 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben. / G. Pálffy // „... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Szerk. Dáné Veronka–Oborni Teréz–Sipos Gábor. – Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó (Speculum historiae Debreceniense, 9.), 2012 – 177-191. pp.
332. Pálffy Géza. A hosszú 17. század új megvilágításban – a kiegyezések és kompromisszumok évszázada? / G. Pálffy. // Kompromisszumok a közép-európai politikai kultúrában. – Budapest: Közép-és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2014. –11-19. pp.
333. Pálffy Géza. A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. / G. Pálffy // Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. – Bp., 2002 – 307-331. pp.
334. Pálffy Géza. Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. /G. Pálffy. // Századok – 2004 – 1544 old.
335. Pálffy Géza. Utak a magyar politikai elit élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. / G. Pálffy // Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos–Izsák Lajos. – Bp., 2011 – 397-404. pp.
336. Pálffy Géza. Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. / G. Pálffy. // Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerk.: Papp Klára - Püski Levente. – Debrecen, 2009. – 9-23. pp.
337. Papp Sándor. Homonnai Drugeth Bálint fellépése Bocskai örököseként. // Studia Cariliensia – 2006 – 1. sz. – 133-152. pp.
338. Péter Katalin. Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. / K. Péter // Történelmi Szemle – 2010. – № 2. – 151-187. pp.

339. Péter Katalin. Az Esterházy-család felemelkedése. / K. Péter // Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy család. Szerk. Czoma László. – Keszthely: Helikon Kastélymúzeum, 2005. – 7-37. pp.
340. Péter Katalin. Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század. / K. Péter. – Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2008. – 168 p.
341. Péter Katalin. Házasság a XVII. századi Magyarországon. / K. Péter // Bölcsőtől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához. Szerk. Faragó Tamás. – Bp., 2005. – 90-94. pp.
342. Petrovay György. A bilkei Gorzó család története 1339-től napjainkig. / Gy. Petrovay. // Turul – 1894. – № 4. – 186-189. pp.
343. Petrovay György. A Bilkeyek (1338–1711). (Első közlemény.) / Gy. Petrovay. // Turul. –1894. – № 1. – 11-20. pp.
344. Petrovay György. A Bilkeyek (1338–1711). (Második és befejező közlemény két rajzzal.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1894. – № 2. – 77-83. pp.
345. Petrovay György. A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig. (Első közlemény.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1897. – № 2. – 58-69. old.
346. Petrovay György. A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig. (Második közlemény, hét címerrajzzal.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1897. – № 3. – 114-127. pp.
347. Petrovay György. A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig. (Harmadik és befejező közlemény, 16 címerrajzzal.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1897. – № 4. – 171-187. pp.
348. Petrovay György. A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). // Turul. – 1893. – № 2. – 71-82. pp.
349. Petrovay György. A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). (Második közlemény, egy pecsétrajzzal). / Gy. Petrovay. // Turul. – 1893. – № 3. – 22-23. 122-132. pp.
350. Petrovay György. A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). (Harmadik és befejező közlemény, egy címerrajzzal.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1893. – № 4. – 161-176. pp.
351. Petrovay György. A komlósi Komlósy család története 1344-ből (első közlemény). / Gy. Petrovay. // Turul. – 1895. – № 1. – 31-38. pp.
352. Petrovay György. A komlósi Komlósy család története 1344-ből. (Második és befejező közlemény.). / Gy. Petrovay. // Turul. – 1895. – № 2. – 84-90. pp.
353. Petrovay György. A máramarosi oláhok. Betelepedésük, vajdáik és kenézeik. / Gy. Petrovay. // Századok – 1911 – 607-626. pp.
354. Petrovay György. Az Ilosvay család leszármazása. (Első közlemény.). / Gy. Petrovay. // Turul. – 1896. – № 1. – 19-27. pp.

355. Petrovay György. Az Ilosvay család leszármazása. (Harmadik befejező közlemény, egy címerrajzzal) . / Gy. Petrovay. // Turul. – 1896. – № 3. – 157-178. pp.
356. Petrovay György. Az Ilosvay család leszármazása. (Második közlemény, kilencz rajzzal.) / Gy. Petrovay. // Turul. – 1896. – № 2. – 66–75., 97–110. pp.
357. Petrovay György. Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez (1360–1519). / Gy. Petrovay. // Magyar Történelmi Tár, –1909 –1-27.; 358-378.; 509-529. pp.
358. Réz László. A Drugethek és Homonna reformációja. / L. Réz. – Sátoraljaújhely, 1899. – 158 p.
359. Szabó András. Az 1588-as szikszói csata és propagandája. / A. Szabó. // Hadtörténelmi Közlemények 112. – 1999. – № 4. – 851-860. pp.
360. Szabó István. A középkori magyar falu. / I. Szabó. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969 – 251 p.
361. Szabó István. Ugocsa megye. / I. Szabó. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 1994 – 271 p.
362. Szabó Károly. Az iktári Bethlen család történetéhez (1626). / K. Szabó. // Magyar Történelmi Tár. –1881. – 192-193. pp.
363. Szabó Károly. Ugocsa, Szathmár és Máramaros vármegye adólajstroma 1564-ből. / K. Szabó. // Magyar Történelmi Tár. – 1878. – 345-354. pp.
364. Szakály Ferenc. Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Magyarok Európában II. (szerk. Glatz Ferenc). / F. Szakály. – Budapest: Háttér-Téka Kiadó, 1990. –368 p.
365. Szalárdi János. Siralmas magyar krónika / J. Szalárdi. – Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1980 – 863 p.
366. Szilágyi András. Egy rendhagyó sikertörténet a XVII. században – Esterházy Miklós. / A. Szilágyi // „És az oszlopok tetején liliomok formáltattak vala”. Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára. Szerk. Tóth Áron. – Bp., 2011. – 79-88. pp.
367. Szilágyi László (ákosfalvi). A nemesi rendi címekről és címzésekről./ S. Szilágyi. // Magyar Családtörténeti Szemle. – 1943. – № 10. – 219-229. pp.
368. Szilágyi Sándor. Oklevelek a Homonnai-féle mozgalom történetéhez 1616-ban. / S. Szilágyi. // Magyar Történelmi Tár. –1881. – 401-449. pp.
369. Szilágyi Sándor. Rhédey Ferenc máramarosi főispán hitlevele 1648-ból. // Századok. – 1876. – № 10. – 172-173. pp.
370. Szirmai Antonius. Notitia historica comitatvs Zempléniensis. / A. Szirmai. – Bvdae, 1804. 371 p.
371. Szűcs Jenő. A magyar nemzeti tudat kialakulása. / J. Szűcs. – Budapest: Balassi-JATE-Osiris, 1997. – 454 oldal

372. Tőkéczki László. Történelmi változások – „elnyomás”-emlétek. / L. Tőkéczki. // Hitel. – 2014. – № 8. – 80-85. pp.
373. Tringli István. A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv. / I. Tringli //Máthé Gábor (szerk.) A magyar jog fejlődésének fél évezrede, Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltán. – Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 2014. – 59-89. pp.
374. Tringli István. A várispánságoktól a megyei önkormányzatig. A magyar megyék története a XVI. században / I. Tringli // Magyar Napló – 2009. – № 21 (8). – 56-63. pp.
375. Tringli István. Az autonóm megye kialakulása: Változások a megyék rendszerében a 13-16. században. – História – 2009. – № 31 (2). – 20-21. pp. Tringli István. Megyék a középkori Magyarországon. // Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei – 2001 – №. 27. – 15-50. pp.
376. Tringli István. Megyék a középkori Magyarországon. A nemesi vármegye 1526–1790 között. / I. Tringli. // Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. – Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 2001. – 15-50. old.
377. Tringli István. Nagyságosok és vitézlők. / I. Tringli. // História. – 1998. – 7. sz. – 29-30. old.
378. Tringli István. Nagyságosok és vitézlők. Címzések és megszólítások a kései középkorban. – História – 1998 – № 7. – 29-30. pp.
379. Udvari István. Kárpátalja történelmének alapvonalai. / I. Udvari. // Kárpátaljai Szemle. – 1994. – № 8. – 20. p.
380. Újváry Zsuzsanna, J.–Zimányi Vera. Az alispánságtól a birodalmi hercegségig, a nemesi kúriától az ország legnagyobb birtokkomplexumáig. Az Esterházy család anyagi és társadalmi felemelkedése. / Zs. Újvári-V. Zimányi // Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József–Draskóczy István. – Budapest–Miskolc: Mirio Kulturális Bt., 2009. – 182-200. pp.
381. Ur és paraszt a magyar élet egységében (Szerk.: Eckhardt Sándor). – Budapest: Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyete, Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete, 1941. – 222 p.
382. Varga J. János. Az Erdélyi Fejedelemség és Felső-Magyarország kapcsolata a 17. században. // „... éltünk mi sokáig ’két hazában’...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Szerk. Dáné Veronka–Oborni Teréz–Sipos Gábor. – Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó (Speculum historiae Debreceniense, 9.), 2012 – 243-250. pp.
383. Varga János. Jobbágyrendszer a magyar feudalizmus kései századaiban 1556–1767. / J. Varga. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969. – 614 p.

384. Vass József. Gróf Rhédei László naplója (1653-1657). / J. Vass. // Magyar Történelmi Tár. –1855. – 211-234. pp.
385. Wertner Mór. A ruszkai Dobó, a Pálóczi és a Ruszkai Bátor család közös leszármazása. / M. Wertner. // Turul – 1902. – 55-59. pp.
386. Wertner Mór. A Drugethek genealógiájához. / M. Wertner // Turul – 1891 – № 9. – 151. p
387. Zsoldos Attila. Szent István vármegyéi. Források, következtetések. / A. Zsoldos // História – 2000. – Nr. 22 (4). – 6-18. pp.
388. Zsoldos Attila. A Drugetek és a „hét vármegye". / A. Zsoldos // Bagi Dániel, Fedeles Tamás, Kiss Gergely (szerk.) «Köztes-Európa» vonzásában: Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. – Pécs: Kronosz Kiadó, 2012. – 577-585. pp.
389. Zsoldos Attila. A megyei csapattól a magánhadseregekig. / A. Zsoldos // Rácz Á. (szerk.) Nagy képes millenniumi hadtörténet: 1000 év a hadak útján. – Budapest-Debrecen: Rubicon - Aquila, 2000. – 31-33. pp.
390. Zsoldos Attila. A nemesség határán. / A. Zsoldos // Turul – 1999. – Nr. 72 (3-4). – 118-122. pp.
391. Zsoldos Attila. Nemes és nemzetség. / A. Zsoldos // Gecsényi L., Izsák L. (szerk.) Magyar történettudomány az ezredfordulón: Glatz Ferenc 70. születésnapjára. – Budapest: ELTE Eötvös Kiadó - MTA Társadalomkutató Központ, 2011. – 936 p. – 421-425. pp.
392. Zubánics László. „Perli-e még ezt a hont más?" Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti tanulmányok. / L. Zubánics. – Ungvár: Intermix Kiadó, 2010. – 260 p.
393. Zubánics László. A Ruszkai Dobó család. / L. Zubánics. – Kárpátalja. –(IV./11.) – 1993. dec. – 6. p.
394. Zubánics László. Tájba írt történelem. / L. Zubánics. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2011. – 115 old.
395. Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. / L. Zubánics. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 20015. – 156 p.
396. Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. / L. Zubánics. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016 – 292 p.
397. Zubánics László. Múlt tükrében elmerengve… Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján. / L. Zubánics. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020. – 357 p.

III. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

398. Міськов Іван. Печатки і герби родини Другетів. Проект агенції досліджень регіонального соціуму «Карпатія». [Електронний ресурс] / І. Міськов. // Просвітницько-пізнавальний портал «заКарпатія». – Режим доступу: http://www.zakarpatia.com/?p=1917.
399. Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області / Ужгород - Сату Маре: Державний архів Закарпатської області. Повітовий музей Сату Маре-Румунія, 2004. – 186 с. // http://www.archives.gov.ua/Publicat/Guidebooks/Putivnyk-Zakobl.php#Vstup.
400. «A nemesek és egyházak jószágának szabadságáról». 1222. évi III. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=507.
401. «Az ország nemesei ugyanazt az egy szabadságot élvezik». 1351. évi XI. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=547.
402. «A szolgabirák választásáról.» 1435. évi (II.) II. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=623.
403. «Hogy az egyes megyék élére ispánokat kell tenni, és hogy ezek az ispánok ugyanabból a megyéből kötelesek maguknak tekintélyes férfiakat alispánokul kiválasztani; és azok esküjéről.» 1486. évi LX. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1124.
404. «Hány lovas legyen egy banderiumban? és miképen kelljen a birtokos meg az egy telkes nemeseknek hadba vonulniok?» 1492. évi XX. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=975.
405. «Miképen kell eljárni olyan királyi adományok tárgyában, melyeket valakinek megszakadása czimén kértek föl?» 1492. évi LXIII. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1018.
406. «Azokról a báró urakról, kik a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek.»1498. évi XXII. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1145.

407. «Törvénycikk a kunok, jászok és ruthénok a nemesek jobbágyait el ne vigyék; különben a nádor elébe kell őket idézni.» 1498. évi XLVII. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: Ezer év törvényei. http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=1170.
408. «A közönséges vagy országos gyülést Rákos mezején minden harmadik évben meg kell tartani; és azok büntetése, kik az országgyülésre el nem jönnek.» 1498. évi I. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1124.
409. «Az esküt tenni vonakodó ispánok büntetése; és hogy az alispánokat a főispánok tegyék meg, de ne a vármegye hozzájárulása nélkül.» 1504. évi II. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1246.
410. «Senkit sem kell püspökké tenni, a ki paraszt nemzetségből származott» 1514. évi XXIV. törvénycikk [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу:http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=1321.
411. «Milyen módon van a jobbágyok költözése eltiltva». 1514. évi XXV. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=1322.
412. «Marmaros vármegyének a nemesei, kikről azt hiszik, hogy a parasztokkal tartottak». 1514. évi XXXIV. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу:http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=1331.
413. «A parasztokkal tartó nemesek fekvő jószágai kiknek adományozandók»? 1514. évi XXXV. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=1332.
414. «Hogy a nemeseknek szabad a király tudtával tornyokat, várakat, erősségeket építeni». 1515. évi LVII. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1354.
415. «Annak a büntetése, a ki az alispán vagy szolgabiró ellen támad, ha mindjárt maga az ispán lenne az.» 1547. évi XXXII. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1864.

416. «A szolgabirók itéletét a vármegye székére, és innen a királyi táblára szabad föllebbezni.» 1547. évi XXXI. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1863.
417. «Alispánválasztás.» 1548. évi LXX. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=1943.
418. «Minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabirák meg esküdttársak pecsétei alatt szekrényben kell tartani.» 1550. évi LXII. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=2008.
419. «A vármegyei tisztségeket magyaroknak adják és Lánsér várát valamelyik magyar váltsa vissza.» 1553. évi XXX. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=2103.
420. «Minden ház után, két időszakban felhajtás mellett egy magyar forint segélyt megajánlanak.» 1598. évi IV. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=2878.
421. «A néhai Teuffenbach Kristóf felesége és ennek fia Homonnai György ellen emelt panaszokról és arról, hogy ezek ellenében miképen kell eljárni?» 1600. évi XXIII. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=2991.
422. «A nagyobb kanczellária taksája vagyis, hogy a királyi kanczellárián a leveleket és kiváltságokat miképen váltsák ki?» 1609. évi LXXIII. Törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=3201.
423. «A nemesitésnek korábbi módja megtartandó, és a közzététel abban a vármegyében történjék, a melyben a közzététető lakik.» 1655. évi XXXVI. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=3997.
424. «Kijelentése annak, miképpen keressék a Kun-családból való folyamodó emberek a Kun-család fekvőjószágait.» 1659. évi CXVII. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003 // Режим доступу: http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4199.

425. Dikális összeírások a Magyar Országos Levéltárban. [Електронний ресурс] / Arcanum Adatbázis Kft. // Режим доступу:http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/dikalis-osszeirasok
426. Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban (Urbaria et conscriptiones). Iratanyag 1527 és a 19. század közötti időszakban. [Електронний ресурс] / Arcanum Adatbázis Kft., // Режим доступу: http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/urbaria-et-conscriptiones
427. Werbőczy István. Tripartitum. Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyve. [Електронний ресурс] / Werbőczy István // Режим доступу: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm.
428. Borbély Zoltán. A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben. Doktori értekezés, Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2015. [Електронний ресурс] // режим доступу http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/2/1/Borbely_Zoltan_disszertacio.PDF.
429. Márk Éva. A Zrínyiek leányai és asszonyai // http://korok.webnode.hu/products/a-zrinyiek-leanyai-es-asszonyai1/.
430. 430. Mikonya György. Család és családtörténet-írás (részlet). // [Elektronikus forrás]:http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/csalad-es-csaladtortenet-iras-reszlet.
431. Oláh Tamás. Egy levél Bocskai fejedelem temetési menetéből, avagy adalék a 17. század eleji magyar református politikai elit belharcaihoz. // [Elektronikus forrás]: http://reformacio.mnl.gov.hu/egy_level_bocskai_fejedelem_temetesi_menetebol_avagy_adalek_a_17_szazad_eleji_magyar_reformatus.
432. Széchy Károly. Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). Magyar történelmi életrajzok. I–V. kötet. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1896–1902. [Електронний ресурс] // режим доступу: https://mek.oszk.hu/05800/05842/html/.
433. Szepsi Laczkó Máté krónikája. // Erdélyi Történelmi Adatok, III. kötet. Szerkesztette: Mikó Imre. Kolozsvár 1858. // [Elektronikus forrás]: http://mek.oszk.hu/15200/15288/15288.pdf
434. Carolus Wagner. Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam interciderunt I–IV. (Posonii, Pestini, Lipsiae, 1802).[Електронний ресурс] // Режим доступу: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/CsaladHely_AltalanosCsaladtortenet_CollectaneaGenealogicoCarolusWagner/?pg=0&layout=s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Карта Березького комітату

Джерело: Bereg vármegye térképe (tervezte Gönczy Pál). Pallas Nagylexikona. [Електронний ресурс] // Режим доступу:http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/bereg-terkep_dka.jpg

Додаток Б

Карта Угочанського комітату

Джерело: Ugocsa vármegye térképe (tervezte Gönczy Pál).
Pallas Nagylexikona.
[Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/ugocsa-terkep_dka.jpg

Додаток В

Карта Ужанського комітату

Джерело: Ung vármegye térképe (tervezte Gönczy Pál). // Pallas Nagylexikona. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/ung-terkep_dka.jpg

Додаток Г

Карта Мараморського комітату
Джерело: Máramaros vármegye térképe (tervezte Gönczy Pál).
Pallas Nagylexikona.
[Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/maramaros-terkep_dka.jpg

Додаток Ґ

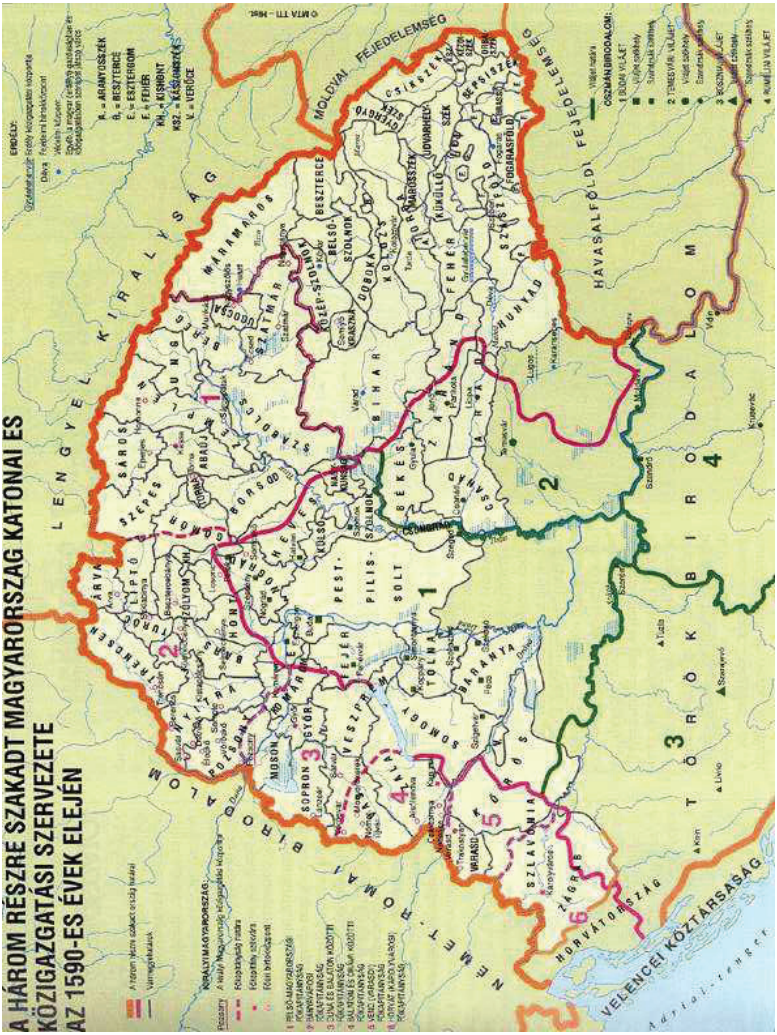

Адміністративний та військово-політичний устрій Угорщини у 1590 р.

Джерело: A magyarok krónikája (szerkesztette: Glatz Ferenc). – Budapest: Officina Nova Kiadó, 1995. – 231. p.

Додаток Д

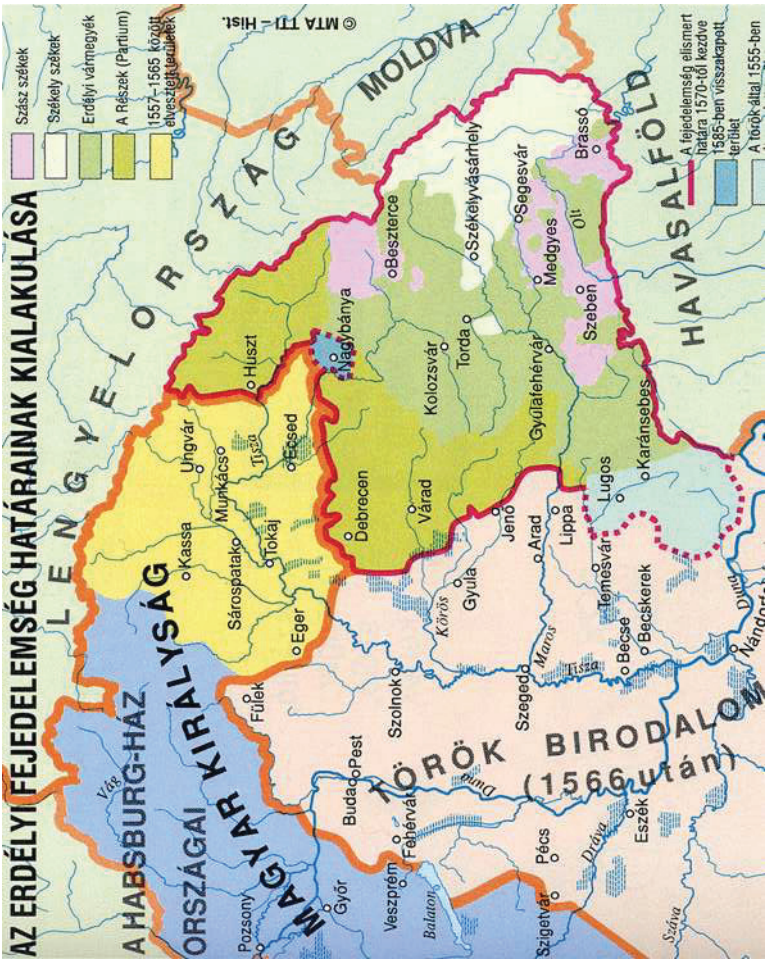

Карта Трансільванського князівства
Джерело: A magyarok krónikája (szerkesztette: Glatz Ferenc).
– Budapest: Officina Nova Kiadó, 1995. – 221. p.

Додаток Е

1.

2.

3.

Герб та печатки родини Другетів

Джерело:

1. Széchy Györgynének a radványi kastélyban levő sírkövéről rajzolta Kimnach László. // Acsády Ignác. Széchy Mária (1610–1679) – Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1885 – http://mek.oszk.hu/05700/05776/.
2. Miseruha Althann Mihály és Drugeth Julianna kettős címerével. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – leltári szám: 7383.
3. Drugeth Fülöp nádor pecsétje. Szerző: Szegedi László. Feltöltés időpontja: 2007.07.29.

Додаток Є

Грамота французького короля Людовика XII Іштвану Телегді (1502 р.)

Джерело: Magyar Országos Levéltár – DL 71522

Додаток Ж

2.

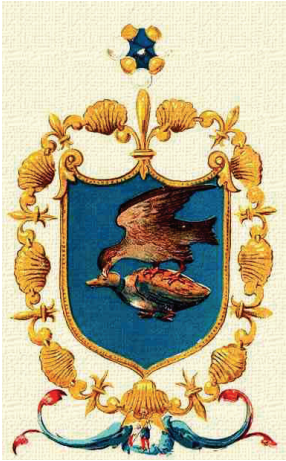

1.

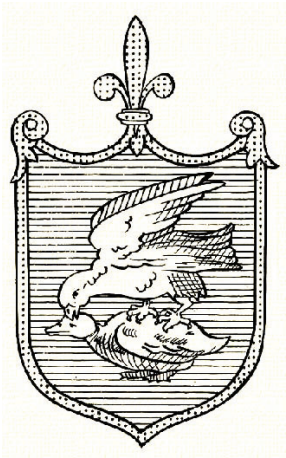

3.

Герби родини Телегді

Джерело:

1. Telegdy István kincstartó (1514) síremléke a mezőtelegdi református templomban. Szerző: Szegedi László. Dátum: 2016. január 3.

2-3. Telegdy címer.

https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Telegdi_címer

Додаток 3

1.

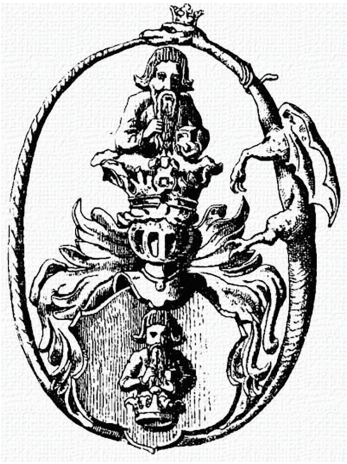

2.

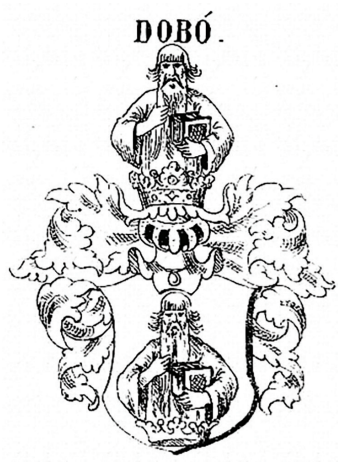

3.

4.

Герби родини Добо

Джерело:

1–3. Dobó címer. https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Dobó_címer

4. Dobó Ferenc és Kerecsényi Judit síremléke a sárospataki vártemplomban (1613). //https://www.pinterest.com/pin/369295238171664995/

Додаток И

1.

2.

3.

Герби родини Перені

Джерело:

1. Perényi János tárnokmester sírköve. //Tőketerebes, plébániatemplom. – http://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/zmisc/faragvan/15_sz/sirko1/index.html

2-3. A báró Perényi család címere. //Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu). Szatmár vármegye nemes családjai. —http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/20.html

Додаток І

1.

2.

Герби родини Рейдеї

Джерело:

1. A Rhédey család címere. // Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu). Szatmár vármegye nemes családjai. http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/20.html

2. Kisrédei gróf Rhédey Lajos rang- és címerbővítése (1808). Magyar Országos Levéltár – P 1881

Додаток Ї

1. 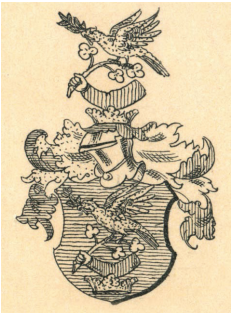

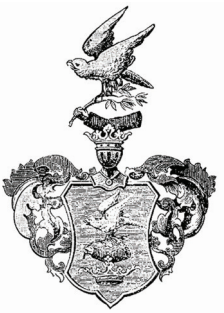
2.

Герби родини Погань

Джерело:

1-2. A csebi Pogány család címere. // Kádár József. Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I–VII. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés: Szolnok-Dobokavármegye közönsége. 1900–1901. // http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/134.html

Додаток Й

Герб родини Корніш
Джерело:
A göncz-ruszkai Kornis család címere. // Kádár József. Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I–VII. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés: Szolnok-Dobokavármegye közönsége. 1900–1901.// http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/426.html

Додаток К

Герб родини Петроваї
Джерело:
A Petrovay család címere. // Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu). Heves vármegye nemes családjai. – http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0010/22.html

Додаток Л

Герб родини Долгаї
Джерело:
Cseh Géza. Adatok Petrovay György, Máramaros vármegye főlevéltárnokának életéről (Tiszabő, 1845 – Máramarossziget, 1916). – http://www.szolarchiv.hu/data/files/197151492.pdf

Додаток М

Герб родини Ваш
Джерело: Szigeti Vass család. // Nagy Iván Családtörténeti Értesítő czímerekkel és leszármazási táblákkal. – 1899 – I. – 228. p.

Додаток Н

Дворянська грамота та герб родини Імрефі (1523 р.)

Джерело:

II. Lajos magyar király címerbővítése Szerdahelyi Imreffy Mihály részére (1523. november 11.) – Magyar Országos Levéltár – DL 93.846

Додаток О

Дворянська грамота та герб родини Пала Шуба
Джерело:
Suba Pál címereslevele. – Magyar Országos Levéltár – R 641_0954

Додаток П

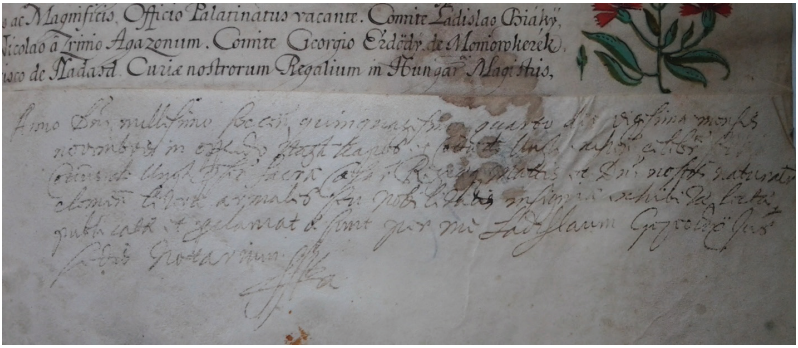

Дворянська грамота та герб Тури Кун Гашпара (1654 р.)
Джерело:
Дворянская грамота Тури Кун Гашпара.
Державний архів Закарпатської області. Фонд 4. оп. 17. спр. 49. арк. 1.

Додаток Р

1.

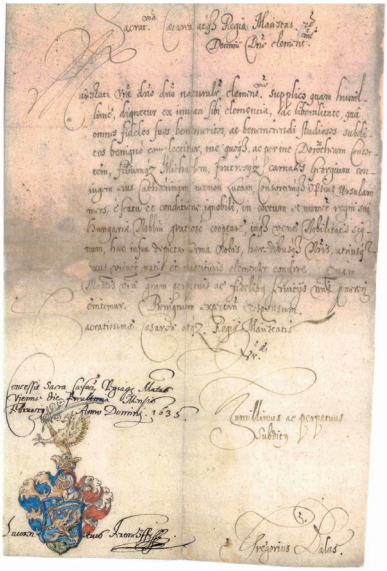

2.

Лист-прохання на отримання дворянського титулу та герба

Джерело:

1. Tinódi Lantos Sebestyén címere. Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom. (szerkesztette: Sipos Lajos). – Budapest: Dunakanyar 2000 Kiadó, 1996. – 211. oldal.
2. Balás Kristóf. A sipeki Balás család. Adalékokkal Nódrágsipek és Csernátszentiván helytörténetéhez. – Javított és bővített kézirat, 2015. – 5. p.

Додаток С

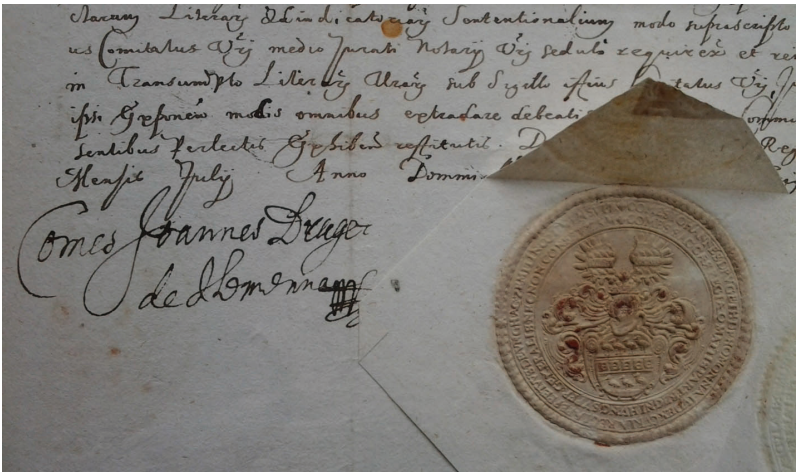

Уривок з листа Яноша Другета,
головного крайового судді з гербовою печаткою (1644 р.)

Джерело:
Державний архів Закарпатської області.
Фонд 4. оп. 17. спр. 33., арк. 3.

Додаток Т

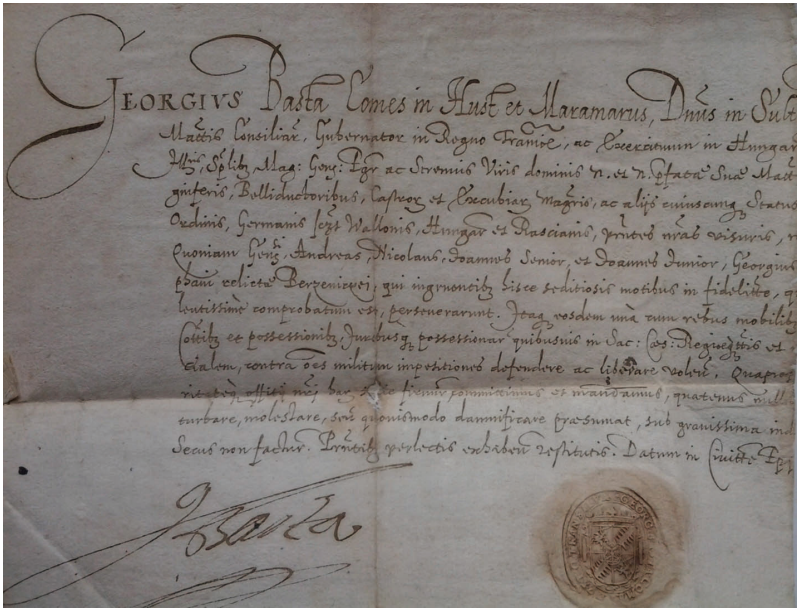

Лист генерала Джорджо Баста, графа Хустського замку та Мараморошського комітату з гербовою печаткою (1604 р.)

Джерело:
Державний архів Закарпатської області.
Фонд 10. оп. 1. спр. 29., арк. 1.

Додаток У

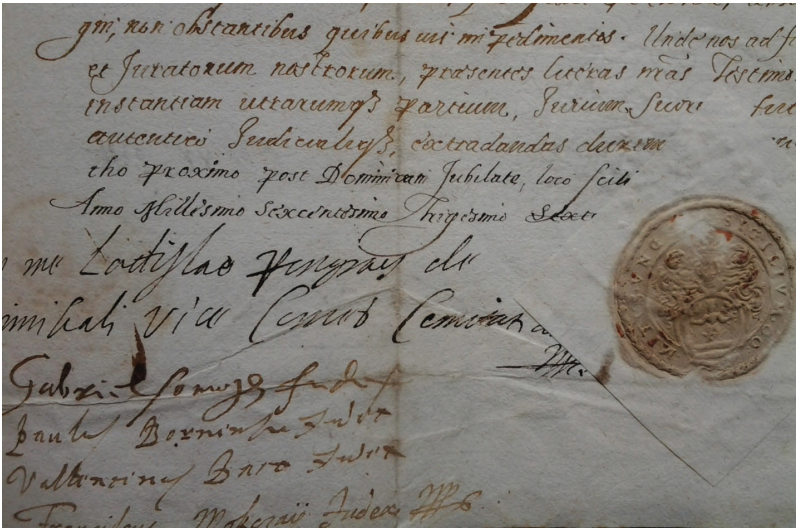

Уривок з грамоти Ужанського комітату (1640 р.)
з гербовою печаткою

Джерело:
Державний архів Закарпатської області.
Фонд 4. оп. 17. спр. 31. арк. 15.

Додаток Ф

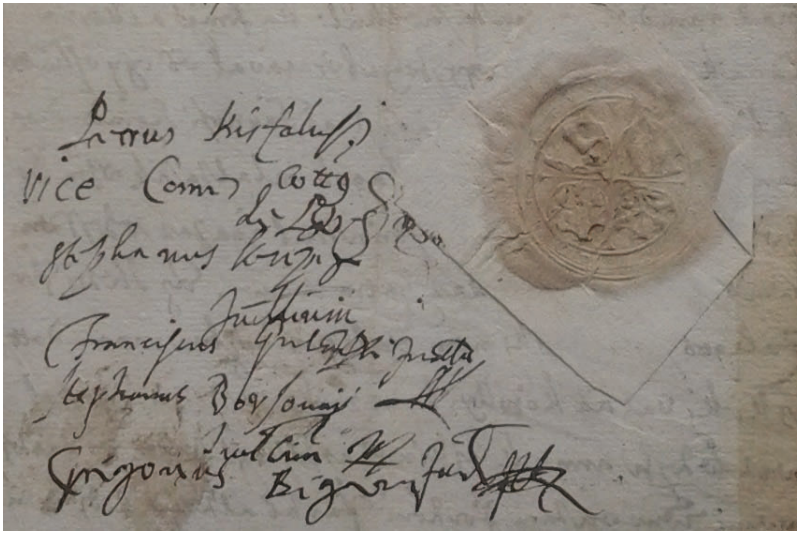

Уривок з акту відомства Березького комітату (1643 р.)
з гербовою печаткою

Джерело:
Державний архів Закарпатської області.
Фонд 10. оп. 1. спр. 103. арк. 2.

Додаток X

Граф Міклош Естергазі (1583–1645),
палатин, феішпан Березького комітату

Джерело: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállításkatalógus. (szerkesztette: Buzási Enikő). Budapest, 1988, 2. kép.

Додаток Ц

Оршоля Дершфі, володарка Мукачівського замку, перша жінка Міклоша Естергазі

Джерело:
A pápai Esterházy-kastély képtára.

Додаток Ч

Графиня Анна Естергазі, жінка Ференца Надашді

Джерело:
A Magyar Nemzeti Múzeum története kiállításának vezetője 2.
(főszerkesztő: Kovács Tibor). – Budapest: Helikon, 1996. – 85. p.

Додаток Ш

1.

2.

Жіночі сукні зі скарбниці Естергазі

Джерело:
Pásztor Emese: Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2010. - Nr. 19.
1. Szoknya és vállfűző – valószínűleg Esterházy Orsolya ruhatárából – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2855.1.
2. Szoknya – valószínűleg Dersffy Orsolya ruhatárából. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2854.1.

Додаток Щ

1.

2.

Чоловічий одяг зі скарбниці Естергазі

Джерело:
Pásztor Emese: Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2010. - Nr. 8.
1. Dolmány – Esterházy Pál nádor ruhatárából.– Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2373.1.
2. Dolmány – Esterházy Pál vőlegényi dolmánya. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2804.1.

Додаток Ь

Перстень Оршолі Дершфі
Джерело:
Iparművészeti Múzeum – Ötvösgyűjtemény – Leltári szám: E 65.46.1

Додаток Ю

Герб родини Естергазі
Джерело:
Szilágyi András: Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményből. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2006. - Nr. 1.
Díszedény, kulacs alakú - ún. Mátyás kulacs. – Iparművészeti Múzeum – Ötvösgyűjtemény – Leltári szám: E 59.1.

Монографія

Зубанич Ласлов Ласлович

Суспільно-політичний розвиток дворянських родин Північно-Східної Угорщини у 1526-1657 рр.

Відповідальний за випуск: Шпеник О. О.
Редактор: Ферков О. В.
Коректура: Талабірчук О.Ю.
Верстка: Дупко Ж. Ю.
Обкладинка: Дупко Ж. Ю.

Здано до складання 30.04.2021 р. Підписано до друку 15.05.2021 р.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Формат видання 11,39х16,19/16.
Умовн. друк. арк. 17,21. Зам. № 31.
Наклад: 300.
Видавництво ПП «АУТДОР – ШАРК»
88000, м. Ужгород, Україна
пл. Жупанатська, 15/1.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія 3т No 40 від 29 жовтня 2012 року